

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ VE
DAĞLIK KARABAĞ

ZEYNEP HÜSEYNLİ
2501191357

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR.İBRAHİM KAYA

İSTANBUL - 2021

ÖZ

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ VE DAĞLIK KARABAĞ

ZEYNEP HÜSEYNLİ

Yaklaşık 30 yıl boyunca Dağlık Karabağ (DK) ve çevresini işgal altında tutan Ermenistan süreç boyunca bir taraftan toprakların geri alınması için yapılan tüm barışçıl çözüm yollarına mani olurken bir taraftan da Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine provokasyon nitelikli gerçekleştirdiği saldırılar II. Dağlık Karabağ (DK) Savaşının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. 27 Eylül 2020’de Ermenistan’ın yeniden Azerbaycan’a ait sivil yerleşim yerlerine yaptığı saldırılara karşılık Azerbaycan’ın taaruza geçmesiyle ile başlayan II. DK Savaşı 9 Kasım 2020’de Rusya-Azerbaycan-Ermenistan Devletleri arasında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir. Savaş süresince Ermenistan Silahlı Kuvvetleri (ESK) tarafından sivil nüfusa karşı defalarca saldırı yapılmıştır. Yapılan bu saldırılar sonucu 100’den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 400’den fazla kişi ise yaralanmıştır. ESK yaptığı bu saldırı eylemleriyle 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri (CS) ve Ek Protokol ile Roma Statüsü (RS) hükümlerine aykırı davranarak çeşitli savaş suçları işlemiştir. Bu suçların işlendiği ilk günden itibaren doktrinde adaletin sağlanması ve sorumluların cezalandırılması için suç konusu olaylarla ilgili mevcut yargılama seçenekleri değerlendirme konusu olmuştur. Daha adil ve olası bir yargılamanın yapılabilmesi için olayın Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından yargılanması gerekliliği üzerinde durularak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, UCM önüne gelen dava konusu olaylardan örnekler verilmekle II. DK Savaşı sürecinde ESK tarafından işlenen suç konusu olayların UCM tarafından yargılanabilmesi olasılığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Dağlık Karabağ, II. Dağlık Karabağ Savaşı, Azerbaycan, Ermenistan, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Savaş Suçları, İnsanlığa Karşı Suçlar.

ABSTRACT
INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND NAGORNO-
KARABAKH
ZEYNEP HUSEYNLI

Having occupied Nagorno-Karabakh (NK) and its environs for nearly 30 years, Armenia attacks on Azerbaijani civilian settlements as a provocation, on the one hand, while manipulating all the peaceful solutions to reclaim the lands, revealed that the II Nagorno-Karabakh (NK) war was inevitable has put it. The II NK war, which started with the attack of Azerbaijan in response to Armenia's attacks on civilian settlements belonging to Azerbaijan again on September 27, 2020 ended on November 10, 2020 with the ceasefire agreement signed between Russia-Azerbaijani-Armenia States. There have been attacks on the civilian population by the Armenia Armed Forces (AAF) on combatants. As a result of these attacks more than 100 people lost their lives and more than 400 people were injured. With AAF these offensive actions the IHC committed various war crimes by violating the provisions of the 1949 Geneva Conventions (GC) and the Additional Protocol and Rome Statute (RS). In the doctrine, from the first day of the aforementioned crimes, the existing trial options related to the crime cases have been the subject of evaluation in order to ensure justice and punish those responsible, and various opinions have been put forward by emphasizing the necessity of the case to be tried by the International Criminal Court (ICC) in order to make a fairer and more probable trial. In this study, it is aimed to evaluate the possibility of the criminal events committed by the AAF during the II NK war, to be tried by the ICC by giving examples from the cases that are the subject of the case before the ICC.

Key Words : Nagorno-Karabakh, II Nagorno Karabakh War, Azerbaijan, Armenia, Armed Forces of Armenia, International Humanitarian Law, International Criminal Court, War Crimes, Humanity Against Crimes.

ÖNSÖZ

Bölgeye göç ettikleri ilk günden bağımsızlıklarını kazandıkları güne kadar hep bölgedeki diğer komşu devletlerin topraklarını işgal ederek yayılmacılık politikası yürüten Ermenilerin dikkat merkezinde özellikle Azerbaycan toprakları olmuştur. Her daim Azerbaycan'dan toprak kopararak kendi sınırlarını genişletmeye çalışan Ermeniler için bir nevi Sovyetler dönemi bu yayılmacılık politikalarını hayata geçirmek için bir fırsat olmuştur. Nitekim, Zengezur bölgesi Ermenistan'a verilmiş ve aynı zamanda Karabağın dağlık kısmında Ermenilere özerklik tanınmıştır. Fakat, her geçen gün Azerbaycan'a karşı yeni toprak iddialarında bulunan Ermenistan Devleti bununla da yetinmemiştir. Onlar daha da ileri giderek Karabağın dağlık kısmının Azerbaycandan ayrılarak Ermenistan ile birleştirilmesi girişimlerinde bulunmuştur. Bölgeyi tamamıyla ele geçirmek isteyen Ermenistan'ın gün geçtikçe DK'da yaşayan Azerilere karşı uyguladığı baskılar, yaptığı şiddet eylemleri artık iki devlet arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. I. DK Savaşı Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası yaşanan kargaşa durumunu fırsat bilen Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ele geçirmek için yaptığı silahlı saldırılara Azerbaycan tarafından karşılık verilmesiyle başlamıştır. 1994'te imzalanan ateşkes anlaşmasıyla fiili olarak durdurulan I. DK Savaşı sonucu Azerbaycan topraklarının %20'i Ermenistan tarafından işgal edilmiştir.

Yaklaşık 30 yıl boyunca DK bölgesi ve çevresini işgal altında tutan Ermenistan, süreç boyunca bir taraftan toprakların geri alınması için yapılan barış girişimlerine mani oluyordu. Diğer taraftan da saldırgan davranışlarını devam ettirerek mütemadiyen Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırılar gerçekleştiriyordu. Ermenistan'ın bu işgalci tutumu ve bu ekseninde Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine yaptığı povokasyon nitelikli saldırılar işgal altındaki toprakların kuvvet yoluyla geri alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. 27 Eylül 2020 tarihinde ESK'nin Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine yaptığı saldırılara karşılık Azerbaycan'ın taaruza geçmesiyle II. DK Savaşı başlamıştır. Savaş alanında hezimete uğrayan Ermenistan en sonunda 9 Kasım 2020 tarihinde Rusya-Azerbaycan-Ermenistan Devletleri tarafından imzalanan ateşkes anlaşması gereğince teslimiyeti kabul ederek

Azerbaycan topraklarından geri çekilmek zorunda kalmıştır. 44 gün süren bu savaş sürecinde askeri alanda istediği zafere ulaşamayan ESK I. DK Savaşında olduğu gibi yine **sivil yerleşim yerlerine** saldırı gerçekleştirerek savaş suçları işlemeye devam etmiştir. Savaş süresince uluslararası insancıl hukuk ilkelerine uygun davranmayan ESK'nin çok sayıda sivil nüfus kaybı ve yaralanmasına neden olan bu saldırı eylemleriyle hem CS ve Ek Protokolleri, hem RS hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hükümleri ihlal edilmiştir. Adaletin sağlanması, cezasızlığın önlenmesi için II. DK Savaşı sürecinde işlenen suç konusu olaylarla ilgili yargılamaların yapılması zorunludur. Yargılamaların yürütülmesiyle ilgili bir kaç hukuki seçenek mevcut olsa da I. DK Savaşı sürecinde işlenen suç konusu olayların sorumlularının cezasız kalması durumu göz önünde bulundurulduğunda bu seçeneklerden birinin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Nitekim, II. DK Savaşı sürecinde işlenen suç konusu olayların da aynı sonuca ulaşmaması için bu seçenekler içinde en makul olan seçenek olayla ilgili yargılamaların UCM tarafından yapılmasıdır. Biz de *"Dağlık Karabağ ve Uluslararası Ceza Mahkemesi"* isimli tezimizde DK olayıyla aynı ekseninde olan UCM'e dava konusu olan olaylarla karşılaştırma yaparak II. DK Savaşı sürecinde yaşanan suç konusu olayların UCM tarafından yargılanması olasılığını değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmamı yürüttüğüm süreç boyunca tavsiyeleri ve görüşleriyle bana destek olan kıymetli hocam Prof.Dr.İbrahim Kaya'ya, kıymetli vakitlerini ayırarak çalışmama değerli görüşleriyle katkı veren sayın jüri hocalarıma çok teşekkür ederim. Bu zamana kadar beni hep sevgi ve saygıyla büyüten canım annem ve babama, her daim görüş ve tavsiyeleriyle hayatımı zengilenştiren biricik abim Ali ve biricik ablam Zehra'ya çalışma süresince gösterdikleri sabır, ilgi, maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür etmeyi borç bilirim.

İstanbul, 2021
Zeynep Hüseyinli

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN ANLAYIŞI, YARGI YETKİSİ, GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Tarihi, Roma Statüsü, Özellikleri.....	6
1.1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Tarihi.....	6
1.1.2. Roma Statüsünün Özellikleri.....	11
1.1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Özellikleri.....	15
1.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi.....	20
1.2.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Genel Olarak.....	20
1.2.1.1. Konu Bakımından Yargı Yetkisi.....	22
1.2.1.1.1. Soykırım Suçu.....	22
1.2.1.1.2. İnsanlığa Karşı Suçlar.....	26
1.2.1.1.3. Savaş Suçları.....	30
1.2.1.1.4. Saldırı Suçu.....	33
1.2.1.2. Zaman Bakımından Yargı Yetkisi.....	35
1.2.1.3. Kişi Bakımından Yargı Yetkisi.....	39
1.2.1.4. Yer Bakımından Yargı Yetkisi.....	41

1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisinin Harekete Geçirilme Mekanizmaları.....	42
1.3.1. Taraf Bir Devletin Bildirimiyle.....	43
1.3.2. GK Tarafından Mahkemeye Bilidirimde Bulunulması.....	44
1.3.3. Savcının Resen El Koyması (Proprio Motu).....	46
1.3.4. Taraf Olmayan Devletlerin Bildirimde Bulunmasıyla.....	49
1.4. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İlkeleri.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ TARİHİ, SAVAŞLAR, 2020 YILI II. DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞININ ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Dağlık Karabağ Tarihi.....	54
2.1.1. Geçmişten Sovyetler Dönemine Kadar Olan Süreç.....	54
2.1.2. Sovyetler Döneminden I. Dağlık Karabağ Savaşına Kadar Olan Süreç.....	61
2.2. Dağlık Karabağ Savaşları.....	63
2.2.1. I. Dağlık Karabağ Savaşı.....	63
2.2.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk Bağlamında 2020 Yıl II. Dağlık Karabağ Savaşı.....	68
2.2.2.1. Ayırt Etme İlkesi Bakımından.....	71
2.2.2.2. Orantılılık İlkesi Bakımından.....	74
2.2.2.3. Saldırıda Tedbir Alma İlkesi Bakımından.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DAĞLIK KARABAĞ OLAYININ ULUSLARARASI CEZA
MAHKEMESİ'NE TAŞINMASI

3.1. Dağlık Karabağ Olayının Hukuki Değerlendirilmesi.....	80
3.2. Dağlık Karabağ Olayı Açısından Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi.....	86
3.2.1. Zaman Bakımından Yargı Yetkisi.....	86
3.2.2. Yer Bakımından Yargı Yetkisi.....	86
3.2.3. Konu Bakımından Yargı Yetkisi.....	87
3.2.4. Kişi Bakımından Yargı Yetkisi.....	91
3.3. Dağlık Karabağ Olayının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Taşınmasının Önemi.....	92
3.4. Dağlık Karabağ Olayının İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Harekete Geçirilme Olasılıkları.....	95
3.4.1. GK vasıtasıyla Dağlık Karabağ Olayının Uluslararası Ceza Mahkemesi Önüne Getirilmesi.....	96
3.4.2. Azerbaycanın RS m.12/Hükmü Gereğince Mahkemenin Ad Hoc Yargı Yetkisini Kabul Etmesi.....	104
3.4.3. Azerbaycanın Statüye Taraf Olması Halinde RS m.11/2 Hükmü Gereğince Bir Bildirimde Bulunması.....	105
3.5. Ağırlık Şartı, Tamamlayıcılık İlkesi ve Adalet Menfaatleri Açısından Dağlık Karabağ Olayıyla İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi.....	108
3.5.1. Ağırlık Şartı Bakımından.....	109
3.5.2. Tamamlayıcılık İlkesi Bakımından.....	115
3.5.3. Adalet Menfaatleri Bakımından.....	120

SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
AİHO	: Azerbaycan İnsan Hakları Ombudsmanı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ASSCB	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Bknz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
bsk	: Baskı
C	: Cilt
CS	: Cenevre Sözleşmeleri
Çev.	: Çeviren
DK	: Dağlık Karabağ
DKBS	: Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti
ESK	: Ermeni Silahlı Kuvvetleri
EYUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
GK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
İİT.	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KDK	: Kamu Denetçiler Kurumu
m	: madde
ÖYD	: Ön Yargılama Dairesi
RUCM	: Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
RS	: Roma Statüsü
S	: Sayı.
s.	: sayfa

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SO	: Savcılık Ofisi
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
Y	: Yıl

GİRİŞ

Ezelden beri “*Büyük Ermenistan*” kurma hayali ile yaşayan Ermeniler bu hayalini gerçekleştirmek için daim kendi toprakları olmayan sonradan yerleştikleri bölgeleri kendi toprakları olduğunu iddia ederek işgal politikası uygulamıştır. Onlar her zaman yaşadıkları bölge için tehdit unsuru oluşturmuş ve problem yaratmıştır. Ermenilerin böyle bir işgal politikası uygulayarak yaratmış oldukları problemlerin en başlıcası Azerbaycan topraklarını işgal etmesi sonucu son 30 yıldır Kafkasya denilince akla ilk gelen, çözülemeyen problem olarak nitelendirilen DK problemidir. Kökleri çok eskiye dayanan bu problem 1988 yılında başlayıp çok sayıda insanın ölmesi ve yaralanması ile sonuçlanan I. DK Savaşıyla ilk defa uluslararası nitelikte bir probleme dönüşmüştür. Mevzubahis problem yaşandığı günden beri bölge güvenliği için tehdit oluşturmuştur. 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla fiili olarak durdurulan I. DK Savaşı sonrası bu problem iki devlet arasında ne barış ne de savaş halinin korunmasına sebep olmuştur. İlgili problem güçlü devletlerin desteğini alarak yaptığı hak ihlallerini örtbas etmeye çalışan Ermenistan’ın çözümtıkayıcı tutumundan dolayı her an patlamaya hazır saatli bir bomba gibi tehlikeli olmuştur.

İşgal süresi boyunca Ermenistan bir taraftan mütemadiyen Azerbaycan’ın sınırboyu sivil yerleşim yerlerine provokasyon nitelikli saldırılar yapmıştır. Diğer taraftan üçüncü devletleri olaya çekerek Azerbaycan üzerinde baskı yaratmakla Azerbaycan’ı topraklarının işgalini kabullendirmeye çalışmıştır. Ermenistanın bu tutumu gün geçtikçe iki devlet arasındaki dondurulmuş çatışma halini yeniden alevlendirmekteydi. Azerbaycan Devleti ise her defasında hiç bir zaman bu işgal durumunu kabul etmeyeceğini, gerekirse kuvvet yoluyla topraklarını geri alacağını bildiriyordu. Azerbaycan Devleti her ne kadar problemin savaş değil barış yoluyla çözülmesi için gereken bütün işbirliği girişimlerine saygılı davranmaya çalışmış olsa da, maalesef uluslararası kurum ve kuruluşların politik çıkar oyunları dolayısı ile problem barış yoluyla çözüme kavuşturulamadı. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan’ın yeniden Azerbaycan’ın sivil yerleşim yerlerini ateşe tutması sonucu, problemin artık masada çözülemeyeceğini anlayan Azerbaycan’ın topraklarını

kurtarmak için kuvvet yoluna başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Son çare olarak Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkı kapsamında 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan'ın yapmış olduğu saldırılara karşılık topraklarını kurtarmak için başlattığı askeri operasyonlar sonucu II. DK Savaşı başlamış oldu. 9 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan, Rusya Devlet başkanları arasında imzalanan ateşkes bildirisiyle durdurulan II. DK Savaşı sonucu yıllardır kuvvete başvurmadan sorunu çözmeye çalışan Azerbaycan nihayet topraklarını işgalden kurtarabilmiştir. Ayrıca, Azerbaycan 44 gün gibi kısa bir süre zarfında başarılı operasyonlar yürüterek, sahada açık bir askeri üstünlük kazanarak topraklarını işgalden kurtarmıştır. Azerbaycan yıllardır uluslararası kamuoyunda Azerbaycan'ın güçsüz olmasından dolayı çözülemediği algısı yaratılan DK problemini çözüme kavuşturmuştur. Böylece Azerbaycan hem de Azerbaycan'ın güçsüz olduğu için değil de sadece savaş istemediği için bunca yıldır beklediğini kanıtlayarak zedelenmeye çalışılan imajını kurtarmıştır.

Askeri sahada hezimete uğrayan, sivillere karşı terörü devlet politikasının bir parçası haline getiren Ermenistan Devleti bu savaş süresince de birinci savaş zamanında olduğu gibi savaşı savaş alanında değil, savaş alanının dışında yapmaya çalışmıştır. Savaş sürecinde defalarca Azerbaycan'ın çatışma bölgesinden uzak sivil yerleşim yerlerine saldırılar yapmakla savaşı savaş alanı dışına taşıyarak bölge devletlerini savaşa dahil edip Azerbaycan'ı çembere sıkıştırmak isteyen Ermenistan bu defa istediğine ulaşamamıştır. Çünkü savaş süresince kendi sivil halkına yönelik sürekli ve doğrudan bir saldırı olması ve bu yönde tahrik edilmesine rağmen Azerbaycan hiçbir şekilde sivilleri hedef almamış, orantısız güç kullanmamıştır. Azerbaycan kontrollü ve barış odaklı bir süreç yönetimi gerçekleştirip, savaş kural ve yasalarına uygun bir kuvvet kullanımı sergileyerek toprak bütünlüğünü sağlamıştır.

Ermenistan I. DK Savaşı süresince çok sayıda savaş suçu işlemesine rağmen uluslararası kamuoyu tarafından hiçbir zaman gerçek manada sorgulanmamıştır. Bu yüzden Ermenistan II. DK Savaşı sürecinde de defalarca Azerbaycan'ın çatışma bölgesinden uzak sivil yerleşim yerlerine saldırılar yaparak savaş suçları işlemiştir. Ermenistan yapmış olduğu bu eylemlerle 1949 tarihli CS ve Ek Protokolleri, RS ve

AİHS hükümlerini ihlal etmiştir. Anlaşıldığı gibi, Ermenistan sorgulanmadığı ve yargılanmadığı için çatışmalarda sivil nüfusu hedef seçerek savaş suçu işlemeyi adet haline getirmiştir. Dolayısıyla Ermenistan'ın bu alışkanlığından vazgeçirilmesi ve adaletin sağlanması için ilgili suç faillerinin tespiti ve yargılanması önemli olmaktadır.

II. DK Savaşı süresince işlenen mevzubahis suç konusu olaylarla ilgili yargılama yapılması için bir kaç hukuki seçenek mevcuttur. Bunlardan ilki, suç konusu olaylar Azerbaycan Devleti'nin ülkesinde gerçekleştiği için ülkesellik ilkesi gereği yargılamanın Azerbaycan Devleti tarafından yapılabilinmesidir. Diğer biri, ilgili suçlar Ermenistan Devleti'nin vatandaşı olan kişiler tarafından işlendiğinden suç işleyenlerin vatandaşlığı ilkesi gereği Ermenistan Devleti'nin de ilgili olayla bağlı yargılama yapmasıdır. Fakat yargılama ile ilgili olan bu iki olasılığın Azerbaycan ulusal makamlarının olayın araştırılmasında **yetersiz olması**, Ermenistan'ın ise **isteksiz olması** dolayısıyla somut sonuca ulaşması pek mümkün gözükmemektedir.¹ Bir diğer ve bizce en makul seçenek ise yargılamanın UCM tarafından yapılabilmesidir. Bilindiği gibi, UCM'nin yargı yetkisi ulusal devletlerin yargı yetkisini tamamlayıcı niteliktedir. UCM yargı yetkisi kapsamında olan statüye taraf devletlerin ülkesi veya statüye taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenen suç konusu olaylar üzerinde yargı yetkisini kullanabilmektedir. Fakat, II. DK Savaşı süresince yaşanan suç konusu olayların hem işlendiği ülke olan Azerbaycan Devleti hem de suç işleyen faillerin vatandaşı olduğu Ermenistan Devleti statüye taraf değildir. Böylece bu durum DK olayının Mahkemeye taşınmasına zorluk yaratmaktadır. Bunun için DK olayının statüye taraf olmayan ülkelerde işlenmiş olan Mahkemenin yargı yetkisine giren suç konusu olayların Mahkemeye taşınabilmesi olasılıkları olan RS madde m.13 hükmü gereğince, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (GK) tarafından Mahkeme savcısına bildirilmesi ; veya m.12 hükmü gereğince statüye taraf olmayan Azerbaycan Devletinin Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğüne önceden bildireceği bir bildirimle ilgili olay açısından mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmesi olasılıklarından biriyle Mahkemeye taşınması

¹ Tezimizin III bölümünde bu konu detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

gerekmektedir. Biz de genel olarak bu olasılıkları detaylı bir şekilde incelemekle tezimizi oluşturmaya çalışacağız.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, ilk olarak UCM'nin kuruluşunun tarihi sürecini, kuruluş sebepleri, yaklaşımı, Mahkeme'nin yargı yetkisini zaman, yer, kişi ve konu bakımından değerlendireceğiz. Daha sonra, Mahkeme'nin harekete geçirilme olasılıklarına, DK olayında olduğu gibi statüye taraf olmayan devletlerin ülkesinde işlenen suç konusu olaylar üzerinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi hallerine değinmekle hangi olayların Mahkemeye taşınabilmesinin mümkün olması belirlenecektir. Bunun akabinde RS'de tespit edilen Mahkeme'nin faaliyetinde temel aldığı prensipler belirtilmekle UCM'nin temel dayanaklarının genel çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Bunların yanı sıra, Mahkeme'nin olumlu ve olumsuz yanlarını değerlendirebilmek için bu bölümde hem de Mahkemeye Mahkemeden önce kurulmuş olan eski **ad hoc** Mahkemelerin karşılaştırılması yapılarak, Mahkemeye ilgili doktrinde mevcut olan eleştirilere yer verilecektir. Ayrıca, incelenen konuların desteklenmesi amacıyla zaman zaman UCM önüne gelen dava konusu olaylardan örnekler verilecek ve diğer mahkemelerin değerlendirilmesinden de yararlanılacaktır.

İkinci bölümde, öncelikle DK'nın eskiden beri kendi toprakları olduğu şeklinde asılsız iddialarda bulunan Ermenistan'ın bu iddialarına karşılık bölgenin asıl sahibinin kim olduğunun anlaşılması için bölgenin en eski çağlarından günümüze kadar olan tarihine ışık tutmaya çalışacağız. Daha sonra hukuka aykırı olarak bölgeyi işgal eden Ermenistan'ın, büyük kayıp ve yıkımlara sebebiyet verdikleri I. DK Savaşı, savaş süresince Ermeniler tarafından işlenilen suçlar, I. DK Savaşının en acı olayı olan "**Hocalı Soykırımı**" ve bunun gibi Ermeniler tarafından yapılan diğer insalık dışı olaylar inceleme konusu olacaktır. Son olarak ise, tezimizin bir parçası olan II. DK Savaşı, savaşın ortaya çıkma sebepleri, savaş süresince ESK tarafından Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırılar yaparak işledikleri savaş suçları incelenecektir. Ayrıca yapılan bu saldırı eylemleri uluslararası insancıl hukuk kapsamında **ayırt etme**, **orantılılık** ve **tedbir alma** ilkeleri açısından detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

Tezimizin asıl konusunun yer aldığı üçüncü bölümde ise, ilk olarak DK olayıyla ilgili yargılama seçenekleri detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Daha sonra ise DK olayının UCM'e taşınmasının önemi, mevzubahis olayın DK olayıyla aynı durumda olan UCM önüne taşınan diğer dava konusu olaylarla karşılaştırılması yapılacaktır. DK olayının Mahkemeye taşınması olasılıkları ve bunun yanı sıra olay üzerinde Mahkemenin zaman, konu, yer ve kişi bakımından yargı yetkisi incelenecektir. Son olarak ise, ilgili olay, Mahkeme önüne gelen olayla ilgili soruşturma başlatılıp başlatılmaması için Savcılık Ofisi (SO) tarafından yapılan ön inceleme aşamalarında değerlendirilme kriterleri olan ağırlık şartı, tamamlayıcılık ilkesi ve adalet menfaatleri açısından değerlendirilerek sonuca bağlanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM.

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN ANLAYIŞI, YARGI YETKİSİ, GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Tarihi, Roma Statüsü ve Özellikleri

1.1.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Tarihi

Tarih boyunca insanların muzdarip oldukları en ağır suçlardan biri olan savaş suçları diğer suçlara nazaran Antik Yunanistan ve muhtemelen ondan daha önceden beri soruşturulmuştur. Fakat bu suçlarla ilgili yargılamalar eskiden beri yapılmış olsa da yargılamalar ulusal makamlar tarafından eşit ve tarafsız, genellikle galiplerin mağdurlar üzerinde boyun eğdirme çabaları şeklinde gerçekleşmiştir.²

Zaman geçtikçe, en ağır suçları işleyenlerin genelde ulusal makamlar tarafından keyfi yargılanması, büyük yıkımlara sebep olan suçların cezasız kalması, daha büyük yıkım ve kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenler, yalnızca bir ulusun değil tüm ulusların hayatını alt üst eden, hakları çiğneyen sorumluların yargılanması için uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulması, yargılamaların uluslararası boyut kazanması düşüncesini meydana çıkarmakta ve geliştirmektedir. Bu düşüncenin örneklerinden sayılan ilk gerçek uluslararası yargılama Peter von Hagenbachin yargılanmasıdır. Peter von Hagenbach **Breisach** şehrinin işgali zamanı işlediği gaddarlıklardan dolayı şehir geri alındıktan sonra 1474 yılında aynı şehirde kurulan

² William.A.Schabas, **An Introduction to the International Criminal Court**, 2.bs, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, çev. Gülay Arslan Öncü, **Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2007, s.15; Cenap Çakmak, "Historical Background: Evolution of the International Criminal Law, Individual Criminal Accountability and the Idea of A Permanent International Court", Working Paper, No:39, 2006, s.3, (Çevrimiçi) <https://www.du.edu> (Erişim Tarihi :22.01.2021).

mahkemede yargılanarak savaş suçları ithamları doğrultusunda mahkum edilip kafası kesilmiştir.³

Genel olarak, ucm düşüncesinin tarihini II. Dünya Savaşından önce ve sonrasında yaşanan olaylar açısından incelediğimizde daha aydınlatıcı olacağını düşünmekteyiz. II. Dünya Savaşından önce ucm'in kurulması düşüncesini tetikleyen olayları genel olarak bu şekilde özetleyebiliriz. On dokuzuncu yüzyılın ortasında "*Silahlı Çatışma Hukuku*"nun gelişimini müteakiben 1860'larda Cenevre'de gelişen Kızılhaç hareketinin kurucularından olan Gustov Monnier'in yenilikçi önerileri doğrultusunda hazırlanan, amacı 1864 CS ve diğer insancıl normların ihlallerini kovuşturmak olan uluslararası bir ceza mahkemesi için taslak statünün hazırlanması⁴; Sivil nüfusun korunmasına ilişkin bir dizi önemli hükümler içeren savaş yasalarının uluslararası antlaşmalar içerisindeki ilk önemli kodifikasyonunu temsil eden 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinin örneğin, I. Dünya Savaşının hemen sonrasında Merkez Güçler tarafından işlendiği iddia edilen savaş suçlarını incelemek için kurulmuş olan Savaş Müsebbiplerinin Sorumluluklarına ve Cezalarının İnfazına Dair Komisyonun Lahey Sözleşmesi IV'ü savaş suçlarının tanımlanması için bir temel olarak kullanması gibi örneklerde olduğu gibi bir kaç yıllığına savaş suçları hukukunun kaynağı olarak sunulmaya başlanması durumları ucm kurulması çalışmalarının hareket çizergesinin belirlenmesi açısından önemli olmaktadır. Bunların ardınca, I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra kamuoyunda savaştan sorumlu oldukları düşünülen kişilerin cezai kovuşturulmaları konusunun daha çok gündeme gelmesi; Her ne kadar yargılamalar hayata geçirilmese de mütteffiklerin uzlaşısı sonucu "*insanlık yasaları*" kavramının doğması nedeniyle uluslararası ahlak kurallarına ve anlaşmaların kutsallığına karşı en üst derecedeki bir suçtan ötürü kovuşturulması sözü verilen Alman İmparatoru Kayser II. Uilhem'in Versay Anlaşmasına göre resmen itham edilmesi ve onun

³ Öncü, a.g.e., s.15; Özgür Bayazıt, "La Haye Uluslararası Ceza Mahkemesine Giden Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C:1, S:5, 2011, s.311,318, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2021); Yasin Poyraz, Ömer Vehip Önen, "Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, C:4, S:1, 2019, s.192, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi : 22.01.2021).

⁴ Claude E.Welch, Ashley,F.Watkins, "Extending Enforcement: The Coalition for the International Criminal Court", *Human Rights Quarterly*, Vol.33, s.931, (Çevrimiçi) <https://www.corteidh.or.cr> (Erişim Tarihi:24.01.2021).

yargılanması için “*özel bir mahkeme*” kurulmasının taahüt edilmesi ; Yeterli sayıda Devlet’in onaylamamasından ötürü hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen 1937 yılında Milletler Cemiyeti bünyesinde Uluslararası Hukuk Derneği ve Ceza Hukuku Uluslararası Derneği gibi uzmanlık kuruluşlarının çabaları sonucu bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını öngören anlaşmanın Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiş olması⁵ durumları ise bu çizerge kapsamında hareket edilerek atılmış bir diğer önemli adımlar olmaktadır. Aslında, her ne kadar bu adımlar ucm kurulması gibi başarılı bir sonuçla bitmediyse de onlar böyle bir mahkemenin kurulması için mühim katkı sağlamış oldular.

İnsanlık tarihinin bir diğer büyük yıkıntılarına sebep olan II. Dünya Savaşı meydana çıkınca askıya alınan ucm kurulması çabaları, savaş müddetince yaşanan korkunç, insanlık dışı olaylar nedeniyle yeniden canlanmaya başlamıştır. Nitekim, yıkıcı sonuçlara mal olan mevzubahis savaş bitiminden sonra savaş zamanı ağır suçlar işlemiş sorumluların yargılanması üzere savaşın galiplerinden oluşan mütteffikler tarafından mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemelerden ilki, Amerika, Fransa, İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında imzalanan 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasıyla kurulan Nüremberg Askeri Mahkemesidir.⁶ Mevzubahis mahkemenin ardınca kurulan bir diğer mahkeme ise Pasifik savaş alanı ile ilgili mütteffik kuvvetler başkomutanı olan General Douglas Mac Arthur’un kendi yetkisine dayanarak resmi şekilde yayımladığı 19 Ocak 1946 tarihli özel bir kararname ile kurulan Tokyo Uluslararası Uzak Doğu Askeri Ceza Mahkemesidir. Bu mahkemeler sanık haklarını hiçe sayması, yalnızca mağlupları yargılamasından dolayı galiplerin adaleti şeklinde nitelendirilmiştir. Bunlarla birlikte 1948 tarihli BM “*Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*”nin (SÖCS) kabul edilmesi, özellikle sözleşmede soykırım fiili sorumlularının uluslararası bir

⁵ Öncü, **a.g.e.**, s.15-19, ; Bayazıt, **a.g.e.**, s.319-323, ; Çakmak, **a.g.e.**, ; Abdi Sağlam, “**Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi**”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C:6, S:20, 2015, s. 570-571.

⁶ Oktay Altun, “Uluslararası Ceza Divanı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 16 ; Volkan İbrişimoğlu, “**Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tarihi Gelişimi ve Daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Kuruluşu, Yapısı ve Yetki Alanı**”, **Fasikül Hukuk Dergisi**, C:10, S:109, 2018, s.7, (Çevrimiçi) <https://www.jurix.com.tr> (Erişim Tarihi:25.01.2020).

ceza mahkemesi tarafından yargılanabilmesine olanak tanınması gibi durumlar ilgili çabaların yeniden hareketlenmesine neden olmuştur.⁷

Mevzubahis mahkemelerin kurulmasıyla hareketlenen bu çabalar, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında daha sistemli ve somut bir şekilde yürütölmeye başlandı. Şöyle ki, 1947 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) tarafından “*İnsanlığın Barış ve Güvenliğine Karşı Suçlar*” kodifiye etme ve UCM hazırlama görevi Uluslararası Hukuk Komisyonuna (UHK) verilmiştir. Fakat daha sonra tasarı saldırganlığın tanımı yapılması için kendisinden alınarak özel bir komiteye verilmiş olsa da ilgili komite 1954 yılında tasarıyı hazırlamıştır. Özel Komitenin 1951 yılında statüyü tamamlamasını müteakiben 1953 yılında statü gözden geçirilmiş olsa da suçlara ilişkin tasarının henüz hazırlanmamış olması nedeninden metnin görüşölmesi ileri bir tarihe ertelenmiştir. Anlaşıldığı üzere bu süreçte de herhangi bir somut sonuca ulaşılammıştır.⁸

BMGK’nun UHK’dan ucm statüsü taslağı üzerindeki çalışmalarını durdurması talebi üzerine çalışmalarına ara verilen, daha yeni yeni hareket yönü belirlenen UCM kurma çabaları Soğuk Savaşın ortaya çıkması sonucu yeniden askıya alınmıştır.⁹ Askıya alınan bu çalışmalar, Trinidad Tobago’nun uyuşturucu kaçakçılarının yargılanması ile ilgili 1989’da yapmış olduğı talebi ve 1990’da İran’ın Kuveyt’i işgalinin etkileri sayesinde, 25 Kasım 1992’de BMGK’nun UHK’dan UCM’ne ilişkin statü taslağı çalışmalarına başlamasını istemesiyle kaldığı yerden devam etmiştir.¹⁰

⁷ Hakan Karakehya, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:57, S:2, 2008, s.137-138, (Çevrimiçi) <https://dergiler.ankara.edu.tr> (Erişim Tarihi :25.01.2021) ; İbrişimoğlu, a.g.e., s.7.

⁸ Elif Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:3, S:2, 2003, s.32,33, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi: 26.01.2021).

⁹ Leila Nadya Sadat, “**The International Criminal Court: Past, Present and Future**”, **Washington University in St. Louis School of Law**, 2014, s.3.

¹⁰ Karakehya, a.g.e., s.139, ; Claude E.Welch, Ashley,F.Watkins, a.g.e., s.952, ; Mesut Gülmez, “İnsan Haklarında Gelişmeler Uluslararası Ceza Mahkemesi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C:23-24, 2001-2002, s.167.

1993 yılında UHK'nun 45 oturum sonucunda hazırladığı ve BMGK'nun olumlu karşıladığı raporu, UHK'nu 1994 yılında BMGK'nun isteği üzerine BMGK'ne teslim etmiştir. BMGK aynı yıl bu rapor üzerine UHK tarafından hazırlanan statü tasarısının ortaya çıkardığı maddi (esasa ilişkin-substantive) ve idari meseleleri gözden geçirmek, uluslararası bir diplomatik konferansın toplanması için yapılacak düzenlemelerin değerlendirilmesi gibi başlıca iki görevi olan UCM kurulmasına yönelik çalışmaları yürütmekle görevli olan bir özel komitenin kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu kararlaştırmayla ucm kurulmasıyla ilgili mevzu bahis çalışmalar daha da derinleşmeye başladı.¹¹

Yukarda bahsedilen çalışmalarla eş zamanlı olarak, bu süreçlerde GK tarafından iki mahkeme kurulmuştur. Bunlardan biri GK tarafından 1993 yılında 1991 yılından bu yana Eski Yugoslavya topraklarında işlenen soykırım ve ağır insancıl hukuk ihlallerini kovuşturmakla yükümlü **ad hoc** nitelikte kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesidir (EYUCM). Bir diğeri ise GK tarafından 1994 yılında Ruanda'dan gelen taleb üzerine Ruanda ve ona komşu ülkelerde aynı yıl boyunca işlenen soykırım ve ağır insancıl hukuk ihlallerini kovuşturmakla yükümlü **ad hoc** nitelikte kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesidir (RUCM). Örneğin, Ruanda soykırımının tamamen iç silahlı çatışma ekseninde gerçekleşmiş olduğu olgusunu yansıtmaması şeklinde bir sıra farklılıklarla yanaşı neredeyse benzer nitelikte olan bu mahkeme statüleri UCM statüsü taslağının somutlaşmasına katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte, bu mahkemelerin insanlığa karşı suçların Nuremberg mahkemesinde olduğu gibi sadece savaş zamanında değil barış zamanında da işlenebileceği şeklindeki **obiter dictum**¹² olarak da kabul edilen *Tadic* davası gibi farklı konulardaki kararları UCM'in gelişimi açısından önemli olmaktadır. Zira, bu şekilde kararları olan mevzu bahis ad hoc mahkemelerin oluşumu statü çalışmaları

¹¹ Rıfat Murat Önok, **Tarihi Perspektifleriyle Uluslararası Ceza Divanı**, Ankara, Turhan, 2003 s. 87.

¹²Latince bir ibare olan **obiter dictum** bir yargıç tarafından yapılmış olup mahkeme kararının bir parçasını oluşturan fakat zorunlu bir parçasını oluşturmeyen bir değerlendirmedir.

devam eden UCM'nin hazırlık çalışmalarını çeşitli açıdan geliştirmiş ve zenginleştirmiştir.¹³

Hazırlık Komitesi'nin bazı konularda uzlaşya varılmasa da son halini hazırladığı ve daimi nitelikte bir UCM kurulmasını sağlayacak UCM statüsünün nihai sonuca kavuşturulması için 1998 yılı 15 Haziran- 17 Temmuz tarihleri arasında 160 devletin temsilcileri, 250'ye kadar hükümetdışı örgüt bir araya gelmiştir. Böylece, statünün kabulü için yapılan oylamada 120 devletin kabul, 7 devletin red oyu vermesi, 21 devletin de çekimser oy kullanması sonucu statü oyçokluğuyla kabul edilmiştir. Mahkemenin yargı yetkisinin işlerlik kazanması için gerekli olan koşul 11 Nisan 2002'de yapılan bir törenle 10 devlet tarafından birlikte depozitere teslim edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun sonucu statü, RS m.126'da düzenlenen, statü altmışıncı onay, kabul, tasdik veya taraf olma belgesinin BM Genel Sekreterliği'ne verilmesini takip eden 60 gün sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girer hükmü gereğince 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece Mahkemenin yargı yetkisinin işlerlik kazanmasıyla Mahkemenin kuruluş aşaması tamamlanmış oldu.¹⁴

1.1.2. Roma Statüsünün Özellikleri

Uluslararası Hukuk literatüründe devletlerin imzaladıkları ve yeni bir hukuk kurumu oluşturan uluslararası antlaşmalara "*Statü*" adı verilmektedir.¹⁵ Zira, RS de daimi nitelikte olan UCM gibi bir hukuk kurumu kurduğundan statü adlandırılmıştır.

Ciddi uluslararası suçların kodifikasyonu konusunda neredeyse bir kilometre taşı önemini haiz olan RS, daha statünün hazırlık çalışmaları sırasında üzerinde ortak paydada buluşulamayan bazı meseleler nedeninden hem statünün kabulü hem de kabulünden sonraki süreçlerde eleştiri konusu olmuştur. Bu meseleler temel olarak

¹³ Öncü, **a.g.e.**, s.26-28, ; Ezeli Azarkan, "**Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Karşılaştırmalı Analizi**", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C:24, S:1-2, 2004, s.221,236, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2021).

¹⁴ Önok, **a.g.e.**, s.102,107,; Azarkan, **a.g.e.**, s.228, ; Uzun, **a.g.e.**, s.33,34, ; Claude E.Welch, Ashley F.Watkins,**a.g.e.**, s.958

¹⁵ Hacı Sarıgözel, "**Uluslararası Ceza Mahkemesi**", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S:3, 2013, s.240, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021).

bu şekilde olmaktadır. İlk olarak, Amerika başta olmak üzere GK üyesi olan devletler ve BM üyesi olan diğer bazı devletler kurulacak UCM'nin GK'nin etkin kontrol ve denetimi altında olmasını istemekteydiler. İkinci olarak onlar mevzubahis Mahkemenin BM'ye ait bir alt organ şeklinde kurulmasını talep etmekteydiler.¹⁶ Diğer bir eleştiri konusu ise kurulacak Mahkemenin milli mahkemelerin yetki alanına tecavüz etmesini bahane ederek devletlerin perdelemeye çalıştıkları asıl endişeleri olan, mevzubahis Mahkemenin ezelden beri tam olarak onların kendi ellerinde tekelleştirdikleri egemenlik alanlarına sınırlama getireceği endişesinden oluşmaktadır.¹⁷ Fakat statünün kabulünde bu meselelerden bazıları Mahkemeyi işlevsiz hale getireceğinden ya dikkate alınmamış ya da bazıları her iki tarafın menfaatleri dikkate alınarak statüde düzenlenmiştir.

İlk olarak kurulacak Mahkemenin Amerika başta olmak üzere bazı GK üye devletlerinin arzu ettiği üzere ilgili kurumun denetim ve kontrolü altında olması Mahkemeni işlevsiz hale getirecekti. Eğer bu talep kabul edilmiş olsaydı Mahkeme statünün Dibase bölümünde de belirtilen barış, esenlik ve güvenliği tehdit eden, uluslararası toplumun tümünü yakından ilgilendiren en ciddi suç faillerinin cezalandırılması amacını taşıyamayacaktı. Mahkeme bu üye devletlerin siyasi çıkar doğrultusunda yargılama yapacak bir mekanizma olmuş olacağından¹⁸ bu talep değerlendirme dışı bırakılmıştır.

İkinci olarak, Mahkemenin BM'ye bağlı bir alt organ olarak kurulması ihtimali böyle bir teşkilatlanmanın getireceği yenilikler BM şartına esaslı bir değişiklik gerektiriyor olması nedeninden dikkate alınmamıştır. Nitekim, RS'de bireysel cezai sorumluluğunun düzenlenmesiyle özel kişilerin uluslararası hukukun süjesi haline gelmesi, Mahkemenin yargı yetkisinin ulusal mahkemelerinkine alternatif olması,

¹⁶ Yusuf Aksar, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:52, S:2, 2003, s.132, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021) ;Önok, a.g.e., s.307,308.

¹⁷ Mehmet Dalar, "Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi**, C:17, S:2, 2017, s.155, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021).

¹⁸ Didem Tombul, "Roma Statüsünün 20.Yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi", **Suç ve Ceza Dergisi**, S:4, 2019, s.132, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi :27.01.2021).

statüye taraf olan devletlere bazı yükümlülükler getirmekle onların egemenliklerine müdahale edilmesi ve s. gibi getirilen yenilikler BM şartının değiştirilmesini gerektirmiş olacaktı. Ayrıca Mahkemenin ayrı bir kurum olarak teşkilatlanması bir taraftan onun siyasi çıkarlardan korunarak bağımsızlığı açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Diğer taraftan da BM'ye üye devletlerle Mahkeme statüsünü kabul eden devletlerin farklı olması gerekçesinden Mahkemenin BM'ye bağlı bir alt organ olarak kurulması talebi Mahkeme işlerliğinin kolaylaştırılması dolayısıyla makul bulunmamıştır.¹⁹

Son olarak, RS'nün kabulüne büyük ölçüde tehdit oluşturan sebeplerden bir diğeri olan devletlerin haklı olarak böyle bir Mahkemenin kurulmasıyla yaratılacak sistemin ulus-üstü niteliğe haiz olmasıyla onların o zamana kadar tekeline olan alanlarda kurallar koyarak egemenliklerini sınırlama endişesi ise dikkate alınarak çözüme kavuşturulmuştur. Şöyle ki, statünün Dibace bölümü 10.paragrafı, m.1 ve m.17'de yer alan UCM'in suç faillerini devletlerin bu failleri yargılamakta isteksiz ve yetkisiz olması halinde yargılayacağı belirtilmiştir. Böylece yargılamada öncelik ulusal makamlara tanınarak Mahkemenin yargı yetkisini kullanması şeklinde Mahkemenin yargı yetkisinin tamamlayıcı nitelikte olması çözümüyle bu talep kabuledilebilir hale getirilmiştir.²⁰

Bununla birlikte, çeşitli tartışma ve görüşlerin mahsulu olan RS hem de bir çok özelliklere sahiptir. RS'nün ilgili kaydadeğer özelliklerinden biri, Anglo-Sakson ve kıta Avrupası gibi başta usul hukuk olmak üzere bir çok açıdan birbirinden esaslı farklılıklara sahip hukuk sistemlerine sahip ülkelerin kural ve ilkelerini özleştirerek evrensel nitelikli bir uzlaşının sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır.²¹ İlgili

¹⁹ Önok, a.g.e., s.110.

²⁰ Uğur Bayılloğlu, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye," **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:56, S:1, 2007, s.55-56, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021) ; Sarıgözel, a.g.e., s.250, ; Aslıhan Iğdır Akaras, "Daimi Bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması İçin Yaşanan Tarihsel Süreç ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Genel Özellikleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:12, S:62, 2019, s.334, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi : 27.01.2021).

²¹ Bayılloğlu, a.g.e., s.55, ; Simge Denli, "Uluslararası Ceza Mahkemesinde Kanun Yolları", **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:10, S:20, 2020, s.341, (Çevrimiçi) <https://www.jurix.com.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021), ; David Scheffer, Ashley Cox, "The

özelliklerden bir diğeri statüde düzenlenen Mahkemenin yargı kapsamına dahil edilen suçların kanunilik ilkesinin gereksinimlerine daha uygun olmasıdır. Şöyle ki, daha önceden uluslararası hukuk düzeni tarafından çok taraflı anlaşmalar veya örf ve adetlerle yasaklanmış olan mevzubahis suçlar RS’de eskiden olduğu gibi içerikleri belirsiz, sadece isimleri üzerinde uzlaşılı olarak düzenlenmemiştir. Onlar unsurları kanunilik ilkesinin gerektirdiği gibi açıklık ve kesinlikle düzenlenmiştir.²² Değiniilmesi gereken özelliklerden bir diğeri ise, statünün kabulünde, konsensus (oybirliği) yerine oyçokluğu yönteminin kullanılmasıyla ilgili olmaktadır. Şöyle ki, bu durumda statüye olumlu oy vermemiş devletler statüyü onaylamaları halinde tümüyle, taraf olmamaları halinde ise belirli koşullarda statüde öngörülen kurallara tabi olmuş olacaktırlar. Dolayısıyla, buradan anlaşıldığı üzere statü kurallarının siyasi meşruluğu, mutlak egemenler arasında kendi iradeleriyle yapılmış anlaşma teorisine dayanmamaktadır. Böylece bu durum da statünün uluslararası hukukun müstesna alanlarından birini oluşturduğunu kanıtlamış olmaktadır.²³

Milyonları etkileyen, büyük kayıp ve yıkımların yaşanmasına sebep olan ağır suçları işleyen suç faillerinin cezalandırılması amacını taşıyan RS’nün kabulü ile nihayet yetki ve gücün önemli kısmının bir kaç büyük devlet elinde tekelleşmesi durumuna büyük darbe indirilebilinmiştir. Dolayısıyla statü kapsamında tüm devletler hak ve yükümlülükler bakımından aynı konumda tespit edilmiştir.²⁴

Dibace kısmı ile 128 maddeden oluşan RS’nün maddeleri 13 bölüm başlığı altında toplanmış olup, mevzubahis başlıklar şu şekilde düzenlenmiştir: 1) Mahkemenin Kurulması (madde 1-4); 2) Yargı Alanı, Kabul Edilebilirlik ve Uygulanabilir Hukuk (madde 5-21); 3) Ceza Hukukunun Genel İlkeleri (madde 22-33); 4) Mahkemenin Oluşumu ve İdaresi (madde 34-52); 5) Önsoruşturma/Soruşturma/Ara Muhakeme (madde 53-61) ; 6) Duruşma (madde 62-76); 7) Cezalar (madde 77-80); 8) Kanun Yolları/İstinaf/İtiraz/Yargılama ve İade

Constitutionality of the Rome Statute of the International Criminal Court”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, C:98, S:3, 2008, s.992.

²² Önok, **a.g.e.**, s.110.

²³ **A.e.**, s.111.

²⁴ Tombul, **a.g.e.**, s.132, ; Önok, **a.g.e.**, s.111-112,

(madde 81-85); 9) Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardım (madde 86-102); 10) Cezanın İnfazı (madde 103-111); 11) Taraf Devletler Kurulu (madde 112) ; 12) Mali Konular (m.113-118); 13) Son Hükümler (madde 119-128).

1.1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Özellikleri

UCM'nin kurucu anlaşması olan RS'nü incelediğimizde Mahkemenin kaydedilmesi gereken bir çok özelliklerinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızda Mahkemenin bu özelliklerini genel özellikler ve yapısal özellikler başlığı altında incelemeye çalışacağız.

Mahkemenin kaydadeğer genel özellikleri aşağıdaki gibidir:

1. Bu özelliklerden en önemlisi ve başlıcası Mahkemeyi statü yürürlüğe girdiği zamana kadar kurulan tüm mahkemelerden farklı kılan onun RS m.1de ifade edildiği gibi daimi nitelikte olmuş olmasıdır. Büyük yıkıntılara sebep olan fiillerin sorumlularını yargılamak için kurulan **ad hoc** mahkemeler genellikle fiillerin işlenmesinden, delillerin ortadan kaybolacağı veya tahrip olacağı kadar süre geçtikten sonra kurulmaktaydı. Aynı zamanda her defasında kurulacak mahkemelerin yeni statülerinin hazırlanması, savcı ve hakim atanması gibi nedenler de ek zaman kaybına neden olmaktaydı. Bu yüzden Mahkeme, uluslararası hukukta kabul edilen doğal hakim ilkesinin gerektirdiği gibi ve bu gibi nedenlere çözüm oluşturmak ve aynı zamanda uluslararası barış ve adaleti sağlamak ve bu temenninin korunması ve suç faillerinin cezasız kalmasına son vermek amacıyla daimi nitelikte oluşturulmuştur.²⁵

2. İlgili özelliklerinden bir diğeri, Mahkemenin faaliyeti RS m.3'te ifade edildiği gibi Hollanda'nın Lahey kentinde bir merkezden yürütüldüğünden onun, yerleşik

²⁵ Ali Şahin Kılıç, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:58, S:3, 2009, s. 626, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 28.01.2021); Karakehya, a.g.e., s. 142, dipnot.33.

özelliğe sahip olmasıdır.²⁶ Ama, Mahkemenin böyle bir merkezden yürütülmesi doktrinde herkes tarafından kabul edilmemekte ve eleştirilmektedir. Doktrinde bununla ilgili 2 önemli görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mahkemenin merkezinin olmamasını savunmaktadır. Onlar yargılamaların dava konusu olayla ilgili kanıtların, sanıkların, mağdurların ve tarafların çoğunun hukuki sistem ve dile aşına olduğu yerde yapılmasının dava konusu olayla ilgili daha çabuk ve etkili sonuç alınmasına neden olacağını söylüyorlar. Bu yüzden de onlar Mahkeme faaliyetlerinin bir merkezde yürütülmemesi gerektiğini savunuyorlar. Diğer görüş ise yukardaki görüşün aksine olarak yargılamanın bir merkezden yapılmasını savunmaktadır. Bu görüşün taraftarlarına göre dava konusu olayların olduğu yerlerde hukuk sisteminin çökmüş olması, politik çıkar ve idari otoriteler yüzünden etkin ve etkili soruşturma ve kovuşturma yürütülememesi gibi nedenlerden yargılamanın mevzubahis yerlerde yapılması uygun olmamaktadır. Onlar tanık, mağdur ve davayla ilgili diğer kişilerin güvenliğinin sağlanması, adli işbirliğinin yapılabilmesi için yargılamanın bir merkezden yürütülmesinin daha efektif ve uygun olduğunu söylüyorlar.²⁷ Mahkemenin yerleşik özelliğe sahip olmasıyla birlikte, ilgili madde hükümlerine göre Mahkemenin gerekli gördüğü hallerde başka bir yerde de toplanabilmesi mümkündür.²⁸

3. Bu özelliklerden diğer biri, Mahkemenin RS m. 4'te düzenlendiği gibi hukuk tüzel kişiliğine sahip olmasıyla ilgilidir. İlgili özellik Mahkemeye uluslararası anlaşmalar yapabilme, uluslararası hukukun diğer kişileriyle diplomatik ilişki kurabilme olanağı vermektedir. Bununla yanaşı, ilgili özellik Mahkemeye hem de görev ve yetkilerini taraf olmayanlarla özel anlaşmalar yapmak yoluyla taraf olan devletlerle ise taraf olmalarından dolayı kullanabilme imkanı tanımaktadır.²⁹

4. Özelliklerden biri de, Mahkemenin BM ile ilişkileri olan fakat ondan bağımsız bir şekilde faaliyet gösteren organ gibi kurulmuş olmasıdır. Her ne kadar her zaman

²⁶ RS, m.3.

²⁷ Müge Çetin, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu”, *Ankara Barosu Dergisi*, C:68, S:3, 2010, s. 345, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 28.01.2021).

²⁸ RS, m.3/3.

²⁹ Önok, *a.g.e.*, s.113, ; Kılıç, *a.g.e.*, s.627, RS, m.4.

alıştığı gibi gücü tekeline bulunduran güçlü devletler BM'nin bir alt organı olarak, politik çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecekleri bir Mahkeme kurulmasını istemiş olsalar da Mahkeme, politik çıkarlardan en az etkilenecek, uluslararası düzeyde yeni bir devrin başlangıcının temel taşı teşkil edecek şekilde bağımsız bir kurum olarak kurulmuştur. Fakat belirtmek isteriz ki, bu şekilde bağımsız bir kurum olarak kurulması bile Mahkemenin mutlak anlamda bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim, güçlü devletlerle Mahkeme menfaatlerinin söz konusu olduğu hallerde bu bağımsızlık, onu politik baskı ve etkilerden tam olarak koruyamamaktadır. Şöyle ki, bağımsız olmasına rağmen RS m.16 hükümlerine göre GK'ne soruşturma ve yargılamaları 1 yıl süreyle erteleme yetkisi verilmesi Mahkemenin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.³⁰ Örneğin, bu yetkiye dayanarak Amerika'nın baskısıyla Bosnada görev yapan barış gücü askerleri açısından soruşturma açılmasının 1 yıl süreyle ertelenmesi örneği bile bağımsızlık kavramının kimi zaman salt olarak yalnızca sözde kaldığını, Mahkemenin politik baskı ve etkilere ne derece karşı koyabildiğini kanıtlamaktadır. Her ne kadar, Mahkemenin bağımsızlığı bu tür baskı ve etkilerle karşılaşıldığında ona tam bir güvence sağlayamamış olsa bile, onun bu şekilde bağımsız olarak kurulmuş olması mühim olmaktadır. Çünkü bu durum Mahkemenin müdahalelerden en az derece etkilenmesi ve eski **ad hoc** mahkemelerde olduğu gibi güçlülerin adaleti şeklinde değil de evrensel adalet ekseninde faaliyet gösterebilmesi açısından önemlidir.³¹

5. Bir diğer özellik ise, daha önce de belirttiğimiz gibi Mahkemenin yargı yetkisinin ulusal mahkemelerinkine göre ikincil konumda, onlarınkini tamamlayıcı nitelikte olmuş olmasıdır. Yani, Mahkemenin yargı yetkisi yargılama kapsamına dahil edilen suçlarla ilgili ulusal makamlar tarafından yargılamada isteksizlik ve yetkisiz olma durumlarında devreye girmektedir.³²

³⁰ Kılıç, **a.g.e.**, s.627,; Önok, **a.g.e.**, s.133.

³¹ Bulut Çağlar Deniz, "**Uluslararası Ceza Mahkemesinin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi**" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, s.37, ; Kılıç, **a.g.e.**, s.627,

³² RS, Giriş, p.10, m.17, Günel Kurşun, **101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi, İnsan Hakları Gündemi Derneği**, Ankara, 2011, s.9. Tamamlayıcılık ilkesine sonraki bölümlerde daha etraflı şekilde değineceğimizden tekrar olmaması açısından burada kısaca değinmek istedik.

Mahkemenin yapısal özellikleri ise genel olarak bu şekildedir. Mahkemenin teşkilatı yapısıyla ilgili düzenlemelerin yer aldığı RS 4.bölüm m.34 hükümleri uyarınca mahkeme, 1) Başkanlık, ; 2) Yargı Makamı, ; 3) Savcılık Makamı, ; 4) Yazı İşleri Müdürlüğü gibi dört temel organdan oluşmaktadır.³³

Başkanlık Makamı Savcılık Makamı dışında Mahkemenin diğer organlarında işlerin düzgün yürütülmesinden ve statüde öngörülen diğer görevlerin icrasından sorumludur. İlgili kurum, 3 yıllık dönem için görevlendirilen, 18 hakimin mutlak çoğunluğuyla sadece bir defaya mahsus yeniden seçilebilen, Başkan, Birinci Başkan Yardımcısı ve İkinci Başkan Yardımcısı olmak üzere 3 hakimden oluşmaktadır.³⁴

Mahkemenin diğer bir organı yargı kapsamına giren suçları araştırmak ve soruşturmakla görevli olan **Savcılık Makamı**dır. Bağımsız bir organ olan Savcılık Makamı bir savcı ve savcı yardımcılardan oluşmaktadır. Savcılar Taraf Devletler Kurulu tarafından savcı ile savcı yardımcılarının farklı devlet vatandaşlığı olması koşulu gözetilerek Mahkemenin resmi dillerinden en az birine hakim, iyi ahlak sahibi, ceza davalarında deneyimli ve yüksek uzmanlık sahibi kişiler arasından sadece birkereliğine 9 yıllık bir süre için seçilmektedir. Aynı zamanda, hiç kimseden talimat almayan, bağımsız bir şekilde faaliyet gösteren savcı ve savcı yardımcılarının görevlerinden başka bir işle uğraşmaları da yasaktır.³⁵

Mahkemenin temel organlarından bir diğeri olan **Yargısal Makam** bölümlerde Daireler tarafından yürütülmektedir. Yargısal Makam ceza hukuku alanından hakim, savcı, avukat veya öğretim üyesi gibi mesleklerden, Mahkemenin resmi dillerinden en az birine hakim olan, statüye taraf devletlerin gösterdikleri adaylar arasından Taraf Devletler Kurulu tarafından gizli yapılan oylamayla sadece birkereliğine 9 yıllık süre için seçilen 18 daimi hakimden oluşmaktadır. Hakimlerin seçilmesi zamanı aynı devletten iki hakimin Mahkemede görev yapmaması, dünyanın ana

³³ RS, m.34.

³⁴ RS, m. 38, ; Nimet Güller, Hamide Zafer, **Uluslararası Ceza Mahkemesi : El Kitabı**, İstanbul-Freiburg, 2006, s.28.

³⁵ RS, m.42, ; Güller, Zafer, **a.g.e.**, s. 28,29, ; Tombul, **a.g.e.**, s. 135.

hukuk sistemlerinden, eşit coğrafi bölge ve cinsiyet eşitliği, kadın ve çocuklara karşı işlenen suçlarda özel uzmanlık gibi kriterler dikkate alınmalıdır. Bunlarla birlikte, görevleriyle ilgili dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahip olan hakimlerin görev süreleri boyunca sıfatlarına uygun düşecek şekilde tarafsız ve bağımsız nitelikte davranmaları gerekmektedir.³⁶

Mahkeme organlarından biri de yargısal nitelikte bir faaliyette bulunmayan, Mahkemenin idari yetkilisi olan **Yazı İşleri Müdürlüğü**dür. Yazı İşleri Müdürlüğü, alanında uzman, ahlak sahibi ve Mahkemenin resmi dillerinden en az birine hakim olan, Taraf Devletler Kurulunun görüşü alınarak hakimler tarafından beş yıl süreyle seçilen Yazı İşleri Müdürü ve yardımcısından oluşmaktadır. Yazı İşleri Müdürü, Müdürlükte tehlike altındaki tanık, mağdurlar ve onların beyanı üzere tehlikeye maruz kalanları koruyucu önlemler almak, danışmanlık yapmak ve diğer uygun yardımları sağlamak için “*Mağdurlar ve Tanıklar*” bölümü kurmaktadır. Ayrıca Yazı İşleri Müdürü yetkilerini Mahkeme Başkanının adına, onun denetim ve gözetimi altında kullanmaktadır.³⁷

Mahkemenin bir organı olmasa da yapısal özellikler içinde değinmemiz gereken kurumlardan biri de her devletten bir üyesi olan **Taraf Devletler Kuruludur**. Taraf Devletler Kurulu’nun hakimleri seçmek, Mahkemenin bütçesini değerlendirmek, kararlaştırmak, devletlerin işbirliği göstermesine ilişkin sorunlara çözüm üretmek, hakimlerin sayısını artırmak gibi önemli görevleri vardır.³⁸

³⁶ RS, m.35-38, ; Güller, Zafer, **a.g.e.**, s.22-26, ; Uzun, **a.g.e.**, s.34,36.

³⁷ RS, m. 43, ; Güller, Zafer, **a.g.e.**, s.29,30.

³⁸ RS, m.122, ; Güller, Zafer, **a.g.e.**, s.23.

1.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi

1.2.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Genel Olarak

Yetki, “Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkanlara göre belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salahiyet, mezuniyettir.”³⁹ Daha açık bir anlatımla yetki örneğin, yasama, yürütme ve yargı organlarının faaliyetlerinde olduğu gibi bir kurumun hangi konu, hangi alanlarda faaliyet göstermesi, yani onun belirli kurallara tabi tutularak sınırlandırılması anlamını ifade etmektedir.⁴⁰

UCM'nin de RS'de yargılama yetkisi belirlenmekle sınırları çizilmiştir. Her ne kadar mevzubahis statüde Mahkemenin yargı yetkisinin kapsamı belirlenmiş olsa da doktrinde Mahkemenin yargı yetkisi tartışma konusu olmaktadır. Bu tartışma genel olarak evrensel yargı yetkisi temelinde yapılmaktadır. Şöyle ki, Mahkemenin statüde öngörülen hallerde statüye taraf olmayan devletlerle ilgili durumlarda da yargı yetkisini kullanabilmesi mümkündür. Bu durum Mahkemeye statüye taraf olmayan devletler arasında evrensel yargılama yetkisi açısından ilişkinin nasıl olduğu, adı geçen ilişkinin “*aut dedere aut judicare*” (“*yargıla ya da iade et*” anlamında olan) ilkesi bağlamında nasıl değerlendirildiği çeşitli görüşler tarafından tartışılmıştır. Doktrinde bu konu ile ilgili genel olarak 2 temel görüş baskındır. Bunlardan biri, Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olduğu görüşünü savunmakta ve gerekçelerini bu şekilde esaslandırmaktadırlar. Bu görüşün taraftarlarına göre devletler nasıl tek başına ceza yargılama yetkisini kullanabiliyorsa o zaman onların bu yetkiyi birlikte uluslararası mahkeme aracılığıyla kullanabilmelerine de bir engel olmamaktadır. Bu nedenden dolayı onlar ilgili devletlerin “*yargıla ya da iade et*” temel ilkesi gereğince statüde düzenlenen suçları da yargılama yetkisine sahip

³⁹ Türk Dil Kurumu.

⁴⁰ Malcolm N.Show, **International Law**, 8.bs, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, çev.ed.İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk**, 8.bs, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, s.461.

olabileceklerini iddia ederek ⁴¹ Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedirler. ⁴² Diğer bir görüş ise, yukarıdaki görüşün aksine olarak Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu görüşün taraftarlarına göre Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olması Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m.34'te düzenlenen evrensel hukuk ilkelerinden "*res inter alios acta*" ilkesini ihlal ediyor. Bu yüzden bu görüş taraftarlarına göre Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olması tespiti doğru değildir. ⁴³

Aslında RS'ü incelendiğinde evrensel yargı yetkisinin statüde açık bir şekilde ifade edilmediği görülmektedir. Şöyle ki, RS m.12 hükümleri uyarınca, Mahkeme yargılama yetkisini statüde düzenlenen Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların statüye taraf bir devletin ülkesinde veya taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi durumlarında kullanabilmektedir. Taraf olmayan bir devletle ilgili yargı yetkisini ise, Mahkeme yalnızca m.13 hükümleri uyarınca, GK'nin taraf olmayan bir devletle ilgili dava konusu olayı BM şartının VII. bölümüne uygun hareket ederek Mahkeme savcısına iletmesi veya m.12 hükümleri uyarınca taraf olmayan devletin dava konusu olayla ilgili **ad hoc** Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmesi durumunda kullanabilmektedir. ⁴⁴ Görüldüğü gibi, Mahkemenin yargı yetkisi taraf olmayan devletler açısından statüde düzenlenen ilgili suçların ciddiliği, onların cezasız kalmaması gibi meşru bir amaç gözetilerek yalnızca statüde öngörülen hallerde kullanılması gibi sınırlı evrensellik ve mülklik ilkesi ekseninde oluşturulmuştur. ⁴⁵ Mahkemenin evrensel yargı yetkisinin sınırlı olmasının bir diğer kanıtı ise Mahkemenin yargı yetkisinin ulusal makamlarinkine tamamlayıcı nitelikte

⁴¹ Melike Bosuter, "**Uluslararası Ceza Divanının Yargılama Yetkisini Kullanması**", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.20,

⁴² Mahkemenin evrensel yargı yetkisini kullanması durumunda bir başka soru daha akla gelmektedir. Şöyle ki, evrensel yargı yetkisi kullanılırsa bu zaman **Monetary Gold** ilkesi ihlal edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmaktadır. Doktrinde bu konudaki ağırlıklı görüş, mevzubahis ilkenin taraf olmayan ülkeni ilgilendiren her davada onun rızasının alınması gerektiği anlamına geldiği değil, rızanın yargılamanın devamı için zorunlu bir şart olması durumunda uygulanacağı yönündedir. Nitekim, Adalet Divanının *Nauru v. Avustralya* davası Birleşik Krallık ve Yeni Zelandayı ilgilendirmesine rağmen bu ilkeyi uygulamaması ve başka bir kaç davada eğiliminin bu yönde olması bu görüşün tespitlerinin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bknz. Bostuer, **a.g.e.**, s. 21,22.

⁴³ **A.e.**, s.20.

⁴⁴ RS, m.12 ve m.13.

⁴⁵ Bostuer, **a.g.e.**, s.21.

olmasıdır. Nitekim, statünün hazırlanması aşamasında statünün daha çok devlet tarafından onaylanmasının önünü açmak için Mahkemenin yargı yetkisi ulusal mahkemelerinkini tamamlayıcı olarak tespit edilerek evrensellik prensibi tamamlayıcılık prensibiyle törpülenmiştir.⁴⁶

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Mahkemeye tanınan yargı yetkisi sınırsız olmamakta çeşitli açılardan, konu, kişi, yer ve zaman bakımından bu yetkinin sınırları belirlenmiş olmaktadır. Biz de çalışmamızda Mahkemenin yargı yetkisini belirlenen bu sınırlar çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

1.2.1.1. Konu Bakımından Yargı Yetkisi

Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisinin kapsamı RS m.5’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükümleri gereğince bu kapsam “...uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlar ...” olarak soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarından oluşmaktadır.⁴⁷

1.2.1.1.1. Soykırım Suçu

Soykırım kelimesi ilk defa hukuk literatürüne 1944 yılında Polonyalı bir hukukçu olan Rafel Lemkinin “*Axis Rule in Occupied Europe*” adlı kitabında zikredilmesiyle girmiştir. Mevzubahis kelime Yunanca ırk, ulus ya da soy anlamına gelen “*genos*” kelimesi ile Latince öldürme anlamına gelen “*cide*” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur.⁴⁸ Nuremberg duruşmaları sırasında kullanılmasına rağmen insanlık aleyhine işlenen suçlar içerisinde zikredilerek ayrı ve farklı bir suç olarak tanımlanmayan soykırım suçu, 1948 sayılı SÖCS’de tanımlanmasıyla ilk kez ayrıca bir suç olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda uluslararası toplumun tümünü ilgilendiren en ağır insan hakları ihlallerini içermesine binaen diğer suçlara göre

⁴⁶ Çetin, **a.g.e.**, s.349.

⁴⁷ RS, m.5.

⁴⁸ Kurşun, **a.g.e.**, s.14.

farklı ve özel bir yere sahip olduğu gerekçesiyle mevzubahis suç doktrinde hem de “*Suçların Suçu*” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁹

Soykırım suçu, statüde **ad hoc** nitelikte olan EYUCM ve RUCM’lerinin statülerinde olduğu gibi SÖCS’deki tanım esas alınarak düzenlenmiştir. RS m.6’da düzenlenen mevzubahis suç “...ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek amacıyla ...” madde metninde sayılan fiillerin işlenmesi şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁰

Suçun faili olabilmek için herhangi bir üstünlük, imtiyaz, statü gibi bir şart aranmamaktadır. Yani soykırım suçu hem devletin üst düzeylerinde görev tutan biri hem de herhangi bir kişi tarafından işlenebilmektedir.⁵¹ Bunun yanı sıra, statüye göre, suçu işleyen, işlemeye teşebbüs eden, emreden, suça teşvik veya tahrik eden herkes suçun sorumlusu olabilmektedir.⁵² Suçun mağduru olmak için ise gereken özellik mevzubahis madde metninde belirtildiği üzere, mağdur konumunda olan kişinin ulusal, etnik, ırksal veya dinsel gruplardan herhangi birinin mensubu olmuş olmasıdır.⁵³ Burada mağdurla ilgili dikkat edilmesi gereken husus, mağdurun sırf yukarıda sadaladığımız mevzubahis gruplardan birine aidiyeti sebebinden hedef seçilmiş olması gerekliliğidir.⁵⁴

⁴⁹ Bayıllıoğlu, **a.g.e.**, s.77 ; Deniz, **a.g.e.**, s. 73.

⁵⁰ RS, m.6.

⁵¹ Tezcan Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Murat Önok, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 5.bsk, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s.499.

⁵² RS m.25/3,; Ali Rıza Tangör, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku**, İstanbul, Kazancı Yayınları, 2005, s.33.Üstelik, neredeyse Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin tekrarı niteliğinde olan statüde sözleşmeye ilaveten soykırım yapmak için gizlice yapılan anlaşmanın da suç olduğu belirtilmiştir.

⁵³ Bu suçu işlemekle fail aslında bireyi değil bir grubu hedef almaktadır. Hedef olan bu grupların ortak özelliği ise onların durağan, sürekli, istikrarlı bir niteliğe sahip olması gerekliliğidir. Kişinin bu gruplardan hangisine dahil olmasıyla ilgili özel bir ölçüt belirlenmediği için her bir olayın özgü koşulları dikkate alınıp objektif ve subjektif bir yaklaşım benimsenerek grub aidiyeti belirlenebilmektedir. Bostuer, **a.g.e.**, s. 34,; Tezcan, **a.g.e.**, s. 499, 501.

⁵⁴ Tezcan, **a.g.e.**, s. 499, 501.

Suçun maddi unsurunu oluşturan filler RS m.6'da⁵⁵ düzenlenen 1) Grup üyelerinin öldürülmesi,; 2) Grup üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel zarar⁵⁶ vermek⁵⁷; 3) Grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı öngörülerek yaşam koşullarının kasten değiştirilmesi⁵⁸; 4) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak⁵⁹; 5) Bir gruba ait çocukların zorla başka bir gruba aktarılması.⁶⁰

⁵⁵ RS m.6.

⁵⁶ Bedensel zarar dedikte, EYUCM içtihatlarına göre vücut şeklinin bozulmasına sebebiyet veren iç ve dış organlar ile duyu organlarına ciddi zararlar veren hareketler ifade edilmektedir. Tezcan, , **a.g.e.**, s.503, ; Bununla birlikte, bu fiilin gerçekleşmesi için bedensel ve zihinsel zararın ikisinin de aynı anda olması gerekmemektedir. Deniz, **a.g.e.**, s. 79.

⁵⁷ Bunların yanı sıra, fille ilgili kaydetmemiz gereken husulardan biri de RUCM'nin *Akayesu* kararında hükmettiği gibi mahkemenin, tecavüz ve cinsel saldırı eylemlerinin ciddi bedensel ve zihinsel zarar verecek (örneğin, mahkeme mevzubahis kararında tecavüzün bir grup üyelerine karşı sistematik bir şekilde yapıldığı halde ilgili kişilerin daha sonraki hayatları boyunca doğum yapmayı istememleri sebebiyle tecavüzün zihinsel zarara da sebep olabileceğini kaydetmiştir.) bir araç olarak kullanıldığında bu durumun soykırım suçu oluşturacağını ifade etmiş olmasıdır.; Deniz, **a.g.e.**, s.80,84, ; Bu fille ilgili dikkat edilmesi gereken husus, burada zarar denildiğinde mağdurda kalıcı ve iyileşemez zararın mutlak bir şekilde oluşmuş olmasının aranmaması, önemli olanın bu zararların grup üyelerinin tamamen ve kısmen yok olması tehdidini doğuracak nitelikte olmuş olmasıdır. Kurşun,**a.g.e.**, s.16, ; Tezcan, **a.g.e.**, s.503, ; Sarıgözel, **a.g.e.**, s.256.

⁵⁸ Bu fiil, örneğin gruba mensup üyelere temel gıda, temel tıbbi ihtiyaçlarının verilmemesi ve.s. şeklinde olabilir. Burada önemli olan failin böyle eylemleri yapmasıyla grup üyelerinin fiziksel varlığına zarar vermiş olmasıdır. Tezcan, s. 504, ; Bulut Çağlar Deniz, **a.g.e.**, s. 81, Bunlarla birlikte, madde metninde sayılan grup üyelerinden herhangi birinin kısmen veya tamamen yok edilmesi amacıyla işlenen bu fiilin neticesinin hemen gerçekleşmediği fakat bu fiil dolayısıyla uzun bir süre sonra o grubun varlığına son koyulması halinde bile bu fiil soykırım suçu kapsamında değerlendirilebilecektir. “*Nitekim, RUCM'nin Akayesu, Kayishema, Ruzindana kararlarında, grub üyelerine az yemek verilmesi, gerekli tıbbi hizmetlerin asgari seviyyenin altına indirilmesi, asgari hijyen şartlarının sağlanmaması, kişilerin gereğinden fazla çalışmaya veya fiziksel aktiviteye zorlanması, kişilerin yaşamlarını, tehlikeye sokacak şekilde uykusuz bırakılması eylemleri de bu fiilin kapsamında sayılmıştır.*” Deniz, **a.g.e.**, s. 82.

⁵⁹ Bu fiil, örneğin, kısırlaştırma, zorunlu doğum kontrolü, grup içinde kadın ve erkeklerin birbirinden ayrı tutulması, tecavüz eylemleri şeklinde gerçekleştirilebilir. Deniz, **a.g.e.**, s. 84, ; Tezcan, **a.g.e.**, s. 504., ; Burada kaydetmemiz gereken bir husus vardır. Şöyle ki, RUCM'nin *Akayesu* kararında mahkeme, tecavüz eyleminin yapılmasıyla o gruba ait çocukların doğulmasının engellenerek başka bir gruba ait çocukların doğulmasının sağlanması kastıyla o gruba ait çocukların doğulması engellendiği dolayısıyla bu durumu soykırım suçu kapsamında değerlendirmiştir. Deniz, **a.g.e.**, s. 84,

⁶⁰ Bu fiille 18 yaşından küçüklerin zorla kendi gruplarından koparılıp başka bir gruba aktarılmasıyla kendi kültürlerinden soyutlanması, başka bir kültüre alışması, ona adapte olması sağlanmaktadır. Ayrıca, nakilin sürekli olması ve grubu yok etmek kastıyla işlenmesi gerekmektedir. Deniz, **a.g.e.**, s. 86, ; Tolgahan Alp Yavuz, “**Soykırım Suçu**”, **Journal of Naval Sciences and Engineering**, C:5, S:1, 2009, s.57, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :30.01.2021), ; Bu fiil kapsamında belirtmemiz gereken önemli husus mevzubahis fiille ilgili yaş sınırıdır. Çünkü statüde bununla ilgili açık bir tanım yapılmamıştır. Fakat her ne kadar statüde yaş tanımlanması yapılmamış olsa da Çocuk Hakları Sözleşmesinden de anlaşıldığı üzere çocuk denildikte 18 yaşın altındakiler anlaşıldığından bu fiilin gerçekleşmesi için değiştirilmek istenen gruptan alınanların 18 yaşın altında olması gerekmektedir. Hatta 18 yaşın altında olan diğer tüm yaşlardaki çocukların kendi gruplarından zorla kopartılarak başka bir gruba aktarılması halinde bu fiil

Suçun manevi unsurunun oluşumu ve soykırım suçunun gerçekleşmesi için suçun onu Mahkemenin yargı kapsamına giren diğer suçlardan ayıran en temel özelliği olan belirli bir özel kastla işlenmesi gerekmektedir. Şöyle ki, ilgili suçun, gerçekleşmiş olduğunun sayılması için suçun RS m.30 hükümleri uyarınca statü kapsamında sadalanan tüm suçlar için aranan failin, suçu isteyip ve onun neticelerinin nelere mal olacağını bilip, arzulayarak işlemesi gibi genel kastla işlenmiş olması şartı yeterli değildir.⁶¹ Bunun için, suç RUCM'nin *Jelisic* kararında da belirtildiği gibi mağdurların mensup olduğu grupların yok edilmesinin amaçlanması ve suç işleyenlerin eylemlerinin bu grubu yok etme kastıyla gerçekleştirilmiş olması gibi özel bir kastla işlenmelidir. Yani mevzubahis suçta önemli olan herhangi bir grubun öldürülmesi değil, ilgili grupların kısmen veya tamamen yok etme kastıyla **dolus specialis** gibi özel bir kastla işlenmiş olmasıdır.⁶²

Suçla ilgili değinmemiz gereken özelliklerden bir diğeri ise, suçun tanımında geçen "...kısmen veya tamamen yok edilmesi..." değinildiğinde kısmen kavramından anlaşılması gerekenin ne olması yani, hangi ölçü ve nitelikte olması durumudur. Bununla ilgili yol gösterici nitelikte olan BM UHK'nu raporuna göre kısmen yok etmenin ilgili grubun sayısal olarak önemli bir bölümünü ("*substantial part*") oluşturması yeterli olmaktadır. Nitekim, *Jelisic* kararında da belirtildiği gibi, "...kısmen yok etme..." denildiğinde, hedef alınan ilgili grubun toplumda mevcut olan grubun niceliksel olarak önemli bir bölümünü oluşturması gerekmektedir. Bu anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, "...kısmen..." kriterinin karşılanmış olması için, önemli olan belirli bir sayıda kişinin öldürülmüş olması değil, yapılan eylemle

yapılmasıyla amaçlanan soykırımın gerçekleşmesi doktrinde tartışma konusu olmaktadır. Aslında bu tartışmanın haklılık payı yüksek olmaktadır. Çünkü, örneğin kendi grubundan zorla koparılan çocuğun 13 yaşında olması halinde bu çocuk 13 yaşına kadar kendi kültüründe, dininde büyüdüğü ve yavaş yavaş bu kültür ve dinin kişiliğinin bir parçası haline geldiğinden bu fiilin işlenmesiyle azrulan gayenin gerçekleşmesi olasılığı tam olmamakta hatta düşük olmaktadır. Bizce bu fiilin işlenmesi halinde yaş sınırı her çocuğun algılama durumunun aynı olmaması ve s. bu gibi subjektif şartlar dolayısıyla her olayın özgü koşulları dikkate alınarak değerlendirilirse daha objektif kararların verilebilmesi mümkün olucaktır. Tezcan, **a.g.e.**, s.505

⁶¹ RS, m.30.

⁶² Bostuer, **a.g.e.**, s.33.;Deniz, **a.g.e.**, s.88,89.;Önok, **a.g.e.**, s.151,152, ; Süheyla Işıktaş,"**Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu**", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2015, s. 48.

toplumda baskın olan bir grubun mevcudiyetinin yok edilmesinin hedeflenmiş olmasıdır.⁶³

1. 2. 1. 1. 2. İnsanlığa Karşı Suçlar

İlk örneğine açıkça insanlığa karşı suç olarak tanımlanmasa da 1474 yılında Peter Von Heigenbach'ın yargılamasında rastlanan insanlığa karşı suçlar, I. Dünya Savaşı sonlarında insanlığa karşı suçlar kavramı altında yeni bir suç tipi olarak ortaya atılmıştır.⁶⁴ Fakat bu suç I. Dünya Savaşı sonlarında yeni bir suç tipi olarak ortaya atılmış olsa da tanımlanması ve uluslararası hukuk metinlerine girmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşebilmiştir. Nitekim, ilk kez Nuremberg şartıyla uluslararası bir belgede toplanan insanlığa karşı suçlar RS'deki düzenlenmesiyle ilk defa uluslararası bir antlaşmada tanımlanmıştır. İlgili suç, RS'deki tanımıyla statüden önce yapılmış tanımları kendisinde birleştirip daha da genişleterek statüde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁶⁵

Kapsamına bir çok suç da ilave edilerek eski **ad hoc** mahkemelerin statülerindeki tanımı genişletilen mevzubahis suç, RS m.7'de “...insanlığa karşı suçlar herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak” madde metninde sayılan fiillerin işlenmesiyle gerçekleşir şeklinde düzenlenmiştir.⁶⁶

Suçun faili olabilmek için suçun mutlaka devlet görevlileri veya onların açık onay ve desteğiyle işlenmesi şartı aranmadığından suçun faili herhangi bir kişi olabilmektedir. Suçun mağduru ise, savaştan statüsünde olmayan herkes, yani sivil nüfustur. Bununla birlikte, sivil nüfus içerisinde az sayıda askeri grubun olması onların sivil nüfus niteliğine etki etmemektedir. Burada sivil kavramıyla anlaşılması

⁶³ Tezcan, **a.g.e.**, s. 509, Sarıgözel, **a.g.e.**, s.257, ; Töngür, **a.g.e.**, s. 33.

⁶⁴ Ayşe Seymen Çakar, “İnsanlığa Karşı Suçlar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C:103, S:103, 2012, s.170,171., (Çevrimiçi) <https://tbbdergisi.barobirlik.gov.tr> (Erişim Tarihi : 03.02.2021).

⁶⁵ Günel Kurşun, **a.g.e.**, s.18, ; Arda Özkan, “21.Yüzyılda Evrensel Yargı Kuruluşu Olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi : Usul Kurallar, Yargılamalar ve Uluslararası Suçlar”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:12, S:2, 2016, s.187, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 02.02.2021) ; Öncü, **a.g.e.**, s.61,62.

⁶⁶ RS, m.7.

gereken, suçun hedefi olanların saldırı anında fiziksel olarak silah kullanmamaları değil, onların silahı bırakmış veya yaralanma gibi nedenlerden dolayı savaşamayan konumda olan kimseler olmuş olmasıdır.⁶⁷

Suçun maddi unsurunun çerçevesi ilgili madde metninde sayılan⁶⁸, 1) Kasten öldürme; 2) Toplu yok etme⁶⁹; 3) Köleleştirme⁷⁰; 4) Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli⁷¹; 5) İşkence⁷²; 6) Zorla hamile bırakma⁷³; 7) Zulüm⁷⁴; 8) Kişilerin zorla kaybedilmesi⁷⁵; 9) Apartheid⁷⁶; bu fiillerden oluşmaktadır.

⁶⁷ Tezcan, **a.g.e.**, s.518, ; Töngür, **a.g.e.**, s.35. Yukarda bahsettiklerimize ek olarak, belirtmek isteriz ki, madde metninde “*sivil nüfus*” ibaresinden anlaşılması gereken anlamlardan biri de mağdur konumunda olanların çok geniş bir sivil topluluğu hedef almış olması durumudur. Yani bireylere karşı gerçekleşen münferit saldırılar bu suçu oluşturmayacaktır. Üstelik, suçun oluşabilmesi için bir bölgedeki sivil nüfusun tümüyle saldırıya uğraması gerekmemektedir. Önemli olan, saldırının belirli bir sayıda kesime yöneltilecek şekilde olmasından ziyade, o bölgedeki sivil nüfusa yöneltilecek şekilde yapılmış olduğu denilecek ölçüde olmasıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz, Tezcan, **a.g.e.**, s. 519-520.

⁶⁸ RS, m.7

⁶⁹ Eylemin yöneldiği kesimin bir kısmının yok edilmesi amacıyla yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel gıda, sağlık hizmetleri, ilaca erişimlerinin kısıtlanmasıyla birlikte yaşam koşullarının kötüleştirilmesidir. Devrim Aydın, **Uluslararası Ceza Mahkemesi Temel Belgeler Derlemesi**, Ankara, Buluş Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri , 2006, s.4.

⁷⁰ Kadın ve çocuklar başta olmak üzere kişilerin temel haklarından biri olan özgürlük haklarının gasp edilmesiyle, örneğin insan ticareti, zorla çalıştırma, fiziksel eziyet dahil ilgili kişiler üzerinde sahiplik haklarının kullanılmasıdır. Aydın, **a.g.e.**, s.4.

⁷¹ Uluslararası hukukta izin verilmeyen haller dışında kişilerin zorla yerlerinden edilmeleri, uluslararası sınırların değiştirilmesi, kendi sınırları içinde zorla yerlerinin değiştirilmesidir. Aydın, **a.g.e.**, s.4

⁷² Kanuni yaptırımların doğası itibarıyla ve onların sonucu olarak meydana gelenler hariç gözetiminde veya sanığın gözetiminde bulunan bir kişinin fiziksel ya da zihinsel olarak şiddetli acı ve ıstırap çekmesidir. Aydın, **a.g.e.**, s. 4, ; Bu fiille ilgili belirtmemiz gereken önemli bir husus vardır. Şöyle ki, İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında hem BM hem Amerikan Devletleri Arası Sözleşmesi hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre, işkence kendisinden bir itiraf almak veya üçüncü bir kişi hakkında bilgi elde etmek, işlediği veya işlediğinden kuşkulanan bir suçtan dolayı kendisini cezalandırmak veya başkalarının gözünü korkutmak, ayrımcılığa dayalı nedenler gibi saiklerle işlenebilen bir suçtur. EYUCM içtihatları da bu yöndendir. Fakat ucm statüsünde ne özel kast ne de fiilin bir kamu görevlisi tarafından veya onun teşvikiyle işlenmiş olması hususları aranmamıştır. Anlaşıldığı üzere bu iki husus uluslararası hukuktaki yerleşmiş işkence anlayışı bakımından bir yenilik olmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tezcan, **a.g.e.**, s526.

⁷³ Uluslararası hukukun ciddi bir şekilde ihlalini gerçekleştirmek üzere nüfusun etkin oluşumunu değiştirmek için kadının kendi arzusu dışında hamile bırakılmasıyla ilgili kadının hukuka aykırı olarak tecrit edilmesidir. Aydın, **a.g.e.**, s.4

⁷⁴ Grubun ve topluluğun kimliğinden dolayı onların uluslararası hukuka aykırı olarak temel haklarından kasten ve ağır biçimde yoksun bırakılmasıdır. Aydın, **a.g.e.**, s.5, ; Statüde tespit edilen zulmetme fiilinin, mevzubahis fiille ilgili daha önceki tanımlamalardan bir sıra farklılıkları bulunmakta olup, statüdeki düzenlemede fiilin hem kapsamı daraltılmış hem de genişletilerek sınırları çizilmeye çalışılmıştır. İlk olarak, ilgili fiille bağlı statü kapsamında yapılan düzenlemede herhangi bir grup sayılmadığından fiilin kapsamı daha da genişletilmiştir. İkincisi, ulus ceza hukukunda bu

Suçun manevi unsurunun oluşması için failin bu suçu herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olduğunu bilerek ve onu isteyerek işlemesi gerekmektedir. Ayrıca, failin politikanın her bir detayını, ayrıntısını bilmesi de gerekmemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, failin herhangi bir saldırının olduğundan haberdar ve kendi eylemleriyle diğer faillerin benzer nitelikteki eylemleri arasında bir bağ olduğunun bilincinde olarak hareket etmiş olmasıdır.⁷⁷

Suçla ilgili değinmemiz gereken önemli hususlardan biri de RS m.7’de sayılan yukarıda bahsettiğimiz ilgili fiillerin “*sistematik*” ve “*yaygın*” bir şekilde işlenmesi halinde bu fiillerin insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilebileceğinin mümkün olmasıdır. “*Sistematik*” ve “*yaygınlık*” kavramlarından anlaşılması gereken nedir? Doktrinde kabul edilen baskın görüşe göre “*yaygınlık*” kavramı saldırıların geniş bir kitleye karşı olması gerektiği anlamındadır.⁷⁸ Aslında madde metnine baktığımızda metinde “*sivil nüfus*” kavramının kullanılması da ilgili kavramın geniş kitleye karşı olması gerektiğini kanıtlamaktadır. Fakat statüde bunun için herhangi bir kıstas, sayı belirlenmediği için bu kavramın her dava konusu olayın özgü koşulları altında suçla ilgili diğer unsurlar dikkate alınarak belirlenmesi gerekecektir.⁷⁹ “*Sistematik*” kavramı ise bir politika veya planın varlığına işaret etmektedir.⁸⁰ Yani sistematiklik denildiğinde madde metninde sayılan ilgili fiillerin

fiilden bahsedebilmek için mutlaka savaş suçu ya da insanlığa karşı suçların maddi unsurunu oluşturan davranışlardan biriyle işlenmiş olması şartı aranmamaktadır. Fakat statüde ilgili fiilin bu paragrafta belirtilen herhangi bir eylemle ya da statüdeki diğer suçlarla bağlantılı olarak işlenmesi gibi şart aranarak fiilin kapsamı daraltılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Tezcan, **a.g.e.**, s.529.

⁷⁵ Kişilerin bir devlet veya siyasi bir örgüt tarafından ya da onların yetkisi, desteği ve bilgileri dahilinde gözaltına alınmaları, tutuklanmaları veya kaçırılmasına takiben bu kişilerin uzunca bir süre kanun korumasından uzak tutulması amacıyla nerede oldukları hakkında bilginin verilmemesi, özgürlüklerinden mahrum bırakılmalarının inkar edilmesidir. Aydın, **a.g.e.**, s.5

⁷⁶ Bir ırkın başka bir ırk grubu veya grupları üzerinde idari ve egemenliklerini kurmak amacıyla işledikleri insanlık dışı eylemlerdir. Aydın, **a.g.e.**, s.5.

⁷⁷ Çakar, **a.g.e.**, s.191, ; Bayıllıoğlu, **a.g.e.**, s. 80.

⁷⁸ Deniz, **a.g.e.**, s. 109.

⁷⁹ Önok, **a.g.e.**, s.157.

⁸⁰ Tezcan, **a.g.e.**, s.523, ; Deniz, **a.g.e.**, s. 109.

rastgele, tesadüfen işlenmiş olmaması gerekmektedir.⁸¹ Bu kavramlarla ilgili diğer bir husus ise, insanlığa karşı suçun gerçekleşmiş olabilmesi için bu kavramların birbirine alternatif mi yoksa ikisinin de aynı anda mı olması gerekliliğidir. Bununla ilgili bilgi için EYUCM kurulmasına dair rapor ve mahkemenin *Tadic* ve *Blaskic* kararları yol gösterici olmaktadır. Mahkeme suçun hedefinin sivil nüfus olmasından yola çıkarak bu gerekliliğin sistematik ve yaygın bir saldırının parçası olarak işlenmesini ortaya çıkardığını bunun ise ikisinin de bir arada olmasını gerektirmediğini sadece bunlardan birisinin yeterli olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁸² İnsanlığa karşı suçun gerçekleşmiş olduğunun sayılması için suç kapsamını oluşturan fiillerin değerlendirilmesinde bu iki kriterin birlikte değil de herhangi birinin yeterli olmuş olması mevzubahis suçun kapsamı açısından daha uygundur. Zira, ululararası örf ve adet hukukunun tespitleri de bu yöndedir.⁸³

Suçla ilgili bir diğer husus ise, madde metninde sayılan suçu oluşturabilecek fiillerin devlet politikası ya da organize bir politika çerçevesinde işlenmiş olması zorunluluğudur. Yani saldırı belirli bir politika izlemek doğrultusunda gerçekleşmelidir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, suçun yalnızca hükümetin ya da merkezi bir gücün politikası doğrultusunda sadece bunlar tarafından değil de herhangi bir grup, teşkilat veya özel kişiler tarafından da işlenebilmiş olmasıdır. O halde, önemli olan, madde metninde sadalanan fiiller vasıtasıyla mevzubahis politikanın kolaylaştırılması ya da ona uygun davranılmasıdır.⁸⁴

Bunlarla birlikte, her ne kadar madde metninde suç tanımında ifade edilen saldırıyla silahlı veya silahsız saldırı anlaşılmış olsa da belirtmek isteriz ki, bu zorunlu bir şart değildir. Örneğin, suçun nüfusun zorla sürgün edilmesi fiilinde olduğu gibi idari bir kararla da gerçekleşebilmesi mümkündür.⁸⁵ Son olarak, statüde

⁸¹ Tezcan, **a.g.e.**, s.523, ; Çakar, **a.g.e.**, s.189.

⁸² Öncü, **a.g.e.**, s. 63, ; Canan Ateş Ekşi, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 115-118.

⁸³ Töngür, **a.g.e.**, s.35.

⁸⁴ Önok, **a.g.e.**, s. 158.

⁸⁵ Deniz, **a.g.e.** s. 109, ; Töngür, **a.g.e.** , s. 35.

bu suç için herhangi bir silahlı çatışma bağlantısının olması şartı gerekmediğinden ilgili suç hem silahlı çatışmalar hem de barış zamanında işlenebilmektedir.⁸⁶

1. 2. 1. 1. 3. Savaş Suçları

Savaş suçları kapsamlı bir kanun halinde ilk kez Amerikan iç savaşı sırasında başkan Lincoln tarafından 1863'te çıkarılan "*Lieber kuralları*"nda toplanıp, uluslararası hukukta ise ilk kez 1899 ve 1907 Lahey Koferanslarında ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Mevzubahis suç uluslararası alanda 1949 tarihli CS ve ona Ek 1977 tarihli Protokoller ve çok sayıda insancıl hukuk sözleşmelerinin hazırlanmasıyla kodifiye edilmiştir. Savaş suçları RS m. 8'de "*Bir plan veya politikanın ya da bu tarz suçların geniş çapta işlenmesinin bir parçası olarak işlenmesi başta olmak üzere...*" şeklinde düzenlenmiştir. Böylelikle mevzubahis antlaşma ve uluslararası örf ve adet hukukunda tanımlanmış olan savaş suçlarının büyük bir kısmı Mahkemenin yargı kapsamına dahil edilmiştir.⁸⁷

Savaş suçunun faili ve mağdur konumunda olan kişiler hem askerler hem de sivil kişiler olabilmektedir. Nitekim, ilgili suçun mutlaka askerler tarafından, askerler veya sivillere karşı işlenmiş olması gerekmemekte olup suçun hem de siviller tarafından siviller veya askerlere karşı işlenebilmesi de mümkün olmaktadır.⁸⁸

Suçun maddi unsurunun kapsamı RS m. 8'de 4 başlık altında düzenlenen, a) 12 Ağustos 1949 tarihli CS'nin çok ciddi şekilde ihlali,; b) Uluslararası hukukun mevcut sistemi içerisinde uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri,; c) Uluslararası nitelik taşımayan bu silahlı çatışmada 12 Ağustos 1949 tarihli CS'nin ortak 3. maddesinin ihlalleri,; ç) Mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası karakterde olmayan ancak silahlı çatışmalarda

⁸⁶ Kurşun, **a.g.e.**, s. 20.

⁸⁷ **A.e.**, s.21, ; Özkan, **a.g.e.**, s.188, ; Orçun Ulusoy, **Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Ankara, İnsan Hakları Gündemi, Y:2008, s.21, ; RS, m.8.

⁸⁸ Tezcan, **a.g.e.**, s.542.

uygulanabilir hukuk ve teamüllerin diğer ciddi ihlallerinden oluşmaktadır.⁸⁹ Madde metninden görüldüğü gibi EYUCM ve RUCM statülerinde olan tanım esas alınarak hazırlanan suçun kapsamına hem uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar, hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında işlenen eylemler dahil edilmiştir. Bunların yanı sıra madde metninde ayrıca maddenin hangi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanmayacağı belirtilmiş, suç kapsamına girecek mevzubahis çatışmaların sınırları çizilmiştir. Nitekim, madde metninde belirtildiği gibi, bu madde, gösteriler, münferit ve zaman zaman meydana gelen şiddet hareketleri veya benzer nitelikteki diğer fiiller gibi iç karışıklıklar ve gerginliklere uygulanmamaktadır. Madde, bir devletin toprakları dahilinde hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında veya bu grupların kendi aralarında gerçekleşen uzun süreli silahlı çatışma niteliğindeki çatışmalara uygulanmaktadır.⁹⁰

Suçun manevi unsuru açısından ise, suçun faili olduğu iddia edilen kişinin sorumlu tutulabilmesi için ilgili kişinin suçun maddi unsurunu oluşturan fiilleri silahlı çatışmanın varlığından haberdar olarak ve sonuçlarını isteyerek işlemesi gerekmektedir. Üstelik failin çatışmanın hangi nitelikte (uluslararası nitelikte olan yoksa uluslararası nitelikte olmayan) olduğunun farkında olması gibi bir şart da aranmamaktadır.⁹¹

⁸⁹ RS, m.8, ; Madde metninde nükleer silahların kullanımı ve kullanma tehdidi, gözü kör edici lazer silahlarının ve diğer kitle imha silahlarının kullanılmasının savaş suçları başlığı altında düzenlenmeyerek mahkemenin yargı yetkisi dışında bırakılması sebeplerinden mahkeme doktrinde çeşitli görüşler tarafından eleştiri hedefi olmuştur. “Özellikle, nükleer silahların kullanımı konusunda Mahkemenin yargı yetkisinin olmaması, hukuk kurallarının uygulanması bakımından adil olmayan bazı sonuçların doğmasına neden olacaktır. Örneğin, bir kimse zehirli bir ok veya dom-dom kurşunu ile bir şahsı öldürse UCM savaş suçu adı altında yargılama yetkisine sahip olurken, nükleer silah kullanımı sonucu binlerce sivil halkın ölümüne yol açmak Mahkemenin yargı yetkisi dışında kalacaktır.” Aksar, **a.g.e.**, s.129, ; United Nations, “**Use of Weapons of Mass Destruction Should Be Included in Criminal Court’s Definition of War Crimes, Say Several Conference Speakers**”, L/2882, 18 Temmuz 1998. Görüldüğü gibi uluslararası ceza hukuku bakımından açıklanması mümkün olmayan bu durum hem de toplumların vicdanlarında hukuk kurallarının doğru düzenlenmemesi nedeniyle adaletin tam olarak gerçekleşmeyeceği düşüncesinin doğmasına neden olmaktadır. Mehmet Nihat Kanbur, “**Devletlerin Egemenlik Yetkisinin Etkisi Bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi**”, **e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S: 122, 2012, s.11, (Çevrimiçi) <http://www.e-akademi.org> (Erişim Tarihi : 04.02.2021), ; Aksar, **a.g.e.**, s.129.

⁹⁰ RS, m.8/2 (f).

⁹¹ Önok, **a.g.e.**, s.168, ; Deniz, **a.g.e.**, s.101, ; Muzaffer Aslan Yasin, **Teoride ve Uygulamada Savaş Suçu**, 3.bsk, Ankara, Bilgi Yayınevi, Y:2016, s.176,177, ; Suhad Othman Qasim, “Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” **Doğu Akdeniz Üniversitesi**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, 2014, s.40.

Savaş suçlarıyla ilgili belirtmemiz gereken başka hususlar da mevcuttur. Öncelikle belirtmemiz gereken husus budur. Madde metninde suçun tanımının “*bir plan veya politikanın ya da bu tarz suçların geniş çapta işlenmesinin bir parçası olarak işlenmesi başta olmak üzere...*” şeklinde yapılmasıyla vurgulanmak istenenin suçların mutlaka bu çerçevede işlenmesini gerektirmediğidir. Bu tanımdan anlaşılması gereken bu çerçevede işlenen fiillerin her halükarda Mahkemenin yargı yetkisine girecek olması durumudur. Şöyle ki, bu suçlar yalnız bir plan ve politika çerçevesinde değil, münferit, dağınık ihlaller şeklinde de işlenebilmektedir.⁹²

Diğer bir husus, ilgili suçdan bahsedebilmek için madde metninde sayılan fiillerin savaş hukukunun geçerli olduğu zaman diliminde işlenmiş olması gerekliliğidir. Yani işlenen suç silahlı çatışma ile nedensellik bağı içinde olmalıdır. Fakat bu, aynı zamanda tüm silahlı çatışma sırasında işlenen fiillerin suç kapsamında değerlendirileceği anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan suçun işlendiği zaman mutlaka hem zaman hem de yer açısından askeri faaliyetlerin devam etmiş olması değildir. Önemli olan Mahkemenin içtihatında da belirtildiği gibi silahlı çatışmanın failin suçu işleme kararı, işleyebilme imkanı, işleyebilme biçimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olması gibi neden-sonuç ilişkisinin olmasıdır.⁹³

Suçla ilgili belirtmemiz gereken hususlardan biri de savaş suçunun insanlığa karşı suçlardan farklı olarak sistematik ve yaygın bir şekilde işlenmesi şartının zorunlu olmamasıdır. Bu yüzden suçun dağınık, tek, tesadüfen de işlenebilmesi mümkündür.⁹⁴ Bunlarla birlikte, mezvubahis suçu Mahkemenin yargı kapsamına giren diğer suçlardan farklı kılan hususlardan biride budur ki, bu suçla ilgili Mahkeme önünde yargılamanın başlayabilmesi için **prima facie** insanlığa karşı suçlar (suçun sistematik ve yaygın bir şekilde işlenmesi) ve soykırım suçlarında (suçun ulusal, etnik, ırk, dini gruplara karşı onların sırf bu gruplara mensup

⁹² Tezcan, **a.g.e.**, s.542-543, ; Bostuer, **a.g.e.**, s.49, ; Öncü, **a.g.e.**, s.76, ; Qasim, **a.g.e.**,s.10.

⁹³ International Criminal Court, “**Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hasan Ahmad Al Bashir**”, Pre-Trial Chamber, 04.03.2009, p.71, s.24.

Tezcan, **a.g.e.**, s.543, ; Bostuer, **a.g.e.**, s.41, ; Deniz, **a.g.e.**, s.101.

⁹⁴ Kurşun, **a.g.e.**, s. 21, ; Bostuer, **a.g.e.**, s. 42.

olmalarından dolayı onları kısmen ve tamamen yok etme amacıyla işlenmesi) olduğu gibi ciddi olmamaktadır.⁹⁵

1.2.1.1.4. Saldırı Suçu

Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemelerinin şartlarında eskiden “barışa karşı suçlar” olarak tanımlanan saldırı suçu, statüde yer alan diğer üç suç tipinden farklı olarak statü kabul edildiği zaman tanımı yapılmamıştır. İlgili suçun tanımı devletlerin suçun tanımı, içeriği konusunda uzlaşmaya varamamalarından dolayı yapılamamıştır. Bu yüzden mevzubahis suç tanımının yapılması ve suç üzerinde Mahkemenin yargı yetkisinin icrası ileri bir tarihe bırakılarak statüye eklenmiştir.⁹⁶

31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Ugandanın başkenti Kampala’da düzenlenen konferans sonucu ilgili suçun tanımı yapılarak, suç üzerinde Mahkemenin yargı yetkisinin işlerlik kazanmasının tarihi belirlenmiştir.⁹⁷ Mevzubahis konferansta alınan 6 sayılı karar ile kabul edilip statüye eklenen 8 bis maddesine göre suçun tanımı şu şekilde olmaktadır. “*Bu statünün amacı bakımından saldırı suçu, bir devletin siyasi veya askeri eylemlerini etkili biçimde kontrol edebilme veya yönetebilme konumunda bulunan bir kimse tarafından karakteri, ağırlık ve boyutu itibarıyla Birleşmiş Milletler antlaşmasını açıkça ihlal eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrasını ifade eder.*”⁹⁸

Yukarıdaki tanımdan anlaşıldığı üzere suçun kendine özgü faili bulunmaktadır. Tanımında “...devletin askeri ve siyasi eylemlerini etkili biçimde kontrol edebilme ve yönetebilme⁹⁹ konumunda bulunan bir kimse tarafından...” şeklinde yapılmasıyla

⁹⁵ Öncü, **a.g.e.**, s. 76, ; Bostuer, **a.g.e.**, s. 42.

⁹⁶ Ulusoy,**a.g.e.**, s.22, ; Deniz, **a.g.e.**, s.120.

⁹⁷ Özkan, **a.g.e.**, s. 191.

⁹⁸ RS, m.8bis.

⁹⁹ Doktrinde mevcut olan bazı görüşler tarafından tanımda “etkin kontrol” ve “yönetim” kıstasının kullanılmasıyla bu suçun de facto yetki verilen, özel aktörler tarafından işlenmesi halinin de bu suç kapsamında değerlendirilebileceği iddia edilmektedir. Bu görüşün taraftarları, kıstasların bu kişileri de kapsadığını ifade etmektedirler. Ama, bunun yanı sıra, suçun tanımından da anlaşıldığı üzere suçun belirli bir sıfat ve niteliği haiz biri tarafından işlenmiş olması gerektiğinden her ne kadar sonuçları

suçun sadece lider vasfında olan kişiler tarafından işlenebileceği anlaşılmaktadır. Hatta bu özelliğinden dolayı mevzubahis suç doktrinde **liderlik suçu** olarak da nitelendirilmiştir. Böylece suçun sıradan bir asker ve kimse tarafından işlenmesi olanak dışı bırakılıp fail kapsamının kesin sınırları çizilerek, kapsamı daraltılmıştır.¹⁰⁰

Suçun maddi unsurunun oluşması için, m.8 bis 2.paragrafına göre BMGK'un 14 Aralık 1974 tarihli ve 3314 (XXIX) sayılı kararına uygun olarak saldırı fiili biçiminde değerlendirilecek eylemlerin oluşması yeterli olmaktadır.¹⁰¹

Suçun manevi unsurunun oluşumu açısından ise failin fiilleri işlerken bir saldırının içinde olduğunu bilerek ve sonuçlarını isteyerek hareket etmesi gerekmektedir. Ayrıca, failin saldırının hukuka aykırılığını bilmesi şartı da gerekli değildir.¹⁰²

Mahkemenin mevzubahis suç üzerindeki yargı yetkisinin işleyişinin statüde düzenlenen diğer suç tiplerine göre biraz farklılıkları bulunmaktadır. Şöyle ki, Mahkeme bu suç üzerinde yargı yetkisini statüye eklenen 15 bis maddesinin 5.bent "*...bu statüye taraf olmayan bir devlet bakımından, saldırı suçu söz konusu devletin vatandaşları tarafından veya o devletin toprakları üzerinde işlendiğinde Mahkeme yargı yetkisini kullanamaz*" hükmüyle taraf olmayan devletler üzerinde kullanamayacaktır. 4. bentteki "*Bir taraf devlet daha önceden bir saldırı fiilinden kaynaklanan saldırı suçu üzerinde Mahkemenin yargılama yetkisini kabul etmediğine yönelik Yazı İşler Müdürlüğü Başkanına bir bildirimde bulunmamışsa...*" hükmü ve

belirli bir sıfat ve niteliğe haiz olan kişiler tarafından işlenmiş olan suçlardan daha ağır olsa bile devletle herhangi bir bağlantısı olmayan özel kişiler tarafından işlenen suçlar mevzubahis suç kapsamında değerlendirilmeyecektir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz, Tezcan, **a.g.e.**, s.568.

¹⁰⁰ Nergiz Emir, "**Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi Bakımından Saldırı Suçu**", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:1, S:2, 2015, s.128, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 07.02.2021) ; Tezcan, **a.g.e.**, s.568, ; Ali Mavuş, Olgun Değirmenci, **Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Y:2016, s.152.

¹⁰¹ RS, m.8bis, ; Deniz, **a.g.e.**, s.122, ; Töngür, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁰² Deniz, **a.g.e.**, s.122, ; Tezcan, **a.g.e.**, s.569,570, ; Değirmenci, Mavuş, **a.g.e.**, s.151,;Yücel Acer, **Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu**, Ankara, Roma Yayınları, Y:2004, s.149.

m.121/5 hükümleri gereğince ise Mahkeme, statüye taraf olup, değişiklikleri onaylamayan devletlerin ülkeleri ve vatandaşları üzerinde kullanamayacaktır.¹⁰³ Üstelik, bu hükümler sadece devlet bildirimi ve savcının resen harekete geçmesi hallerine ait olup, GK'nin bildirimi ile savcının harekete geçirilmesi durumuna uygulanamayacaktır.¹⁰⁴

Son olarak, Mahkemenin ilgili suç üzerindeki yargı yetkisi, Taraf Devletler Asamblesinin 14 Aralık 2017 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği karar gereğince 17 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla aktif hale getirilmiştir.¹⁰⁵

1.2.1.2. Zaman Bakımından Yargı Yetkisi

Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi RS m.11'de düzenlenmiş olup ilgili madde hükmüne göre “*Mahkeme, bu statünün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir.*”¹⁰⁶ Görüldüğü gibi, Mahkemenin yargı yetkisi, eski **ad hoc** mahkemelere yapılan yargılamalarının geriye dönük olması eleştirileri dikkate alınıp, ceza yargılamalarının temel ilkelerinden biri olan “*ceza normlarının geriye yürümezliği*” ve “*kanunilik*” ilkeleri benimsenerek, ileriye yönelik bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, Mahkemenin yargı yetkisinin ileriye

¹⁰³ Emir, **a.g.e.**, s.132,133, ; Deniz, **a.g.e.**, s.123,124.

¹⁰⁴ Emir, **a.g.e.**, 133. Bunların yanı sıra, suç üzerinde mahkemenin yargı yetkisini devlet bildirimi ve savcının resen harekete geçmesi durumları için zorlaştırılan hükümler, GK bildirimi ile savcının harekete geçmesi durumları için öngörülmemiştir. Mahkemenin mevzubahis suç üzerinde yargı yetkisini kullanırken devlet bildirimi ve savcının resen harekete geçmesine ilişkin prosedürün düzenlendiği 15 bis maddesinin 6.,7.,8.,9.,10.bentlerine göre savcının suç ile ilgili soruşturma başlatabilmesi GK'nin bu saldırı fiiliyle bağlı herhangi bir tespitin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Şöyle ki, savcılık öncelikle elinde olan tüm bilgi ve belgeleri GK sekreterliğine vermekle önündeki olayla ilgili bildirimde bulunur. Daha sonra, eğer, GK'nin bu konuda bir tespiti varsa savcı soruşturmaya devam edebilir ama eğer GK'nin bu konuyla ilgili bir tespiti yoksa, 6 aylık süreç içerisinde m.15 uyarınca Ön Dava Bölümünün soruşturma açmaya yetkisi vermesi ve GK'nin m.16 gereğince aksi karar vermemesi koşuluyla suç bakımından soruşturmaya devam edebilir. Ayrıca, 15 ter maddesinin 4.hükmünde belirtildiği gibi Mahkeme dışında herhangi bir organ tarafından fiilin işlendiğinin tespit edilmiş olması, Mahkemenin bu konudaki belirlemelerini etkileyemeyecektir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.Emir, **a.g.e.**, s.135.

¹⁰⁵ Deniz, **a.g.e.**, s.120,121. Mahkemenin ilgili suç üzerindeki yargı yetkisi Kampala Konferansında kararlaştırılan ve statüye eklenen 15 bis ve 15 ter maddelerinin her ikisinin ortak 2. ve 3. bentleri uyarınca değişikliklerin statüye taraf olan 30 devlet tarafından onaylanmasından 1 yıl ve 1 Ocak 2017 tarihinden sonra veya bu konuda statüde yapılacak bir değişikliğin kabulü için gereken taraf devletlerin aynı sayıda çoğunluğu yani 2/3 çoğunluğu tarafından alınacak bir karardan sonra işlerlik kazanabilecekti. Deniz, **a.g.e.**, s.123.

¹⁰⁶ RS, m.11/1.

dönük olması statünün daha çok devlet tarafından onaylanması önündeki engellerin kaldırılması için de önemli olmaktadır.¹⁰⁷ Bununla birlikte, yargı yetkisinin geriye yürümezliğinin bir diğer göstergesi ise m.24'de *"hiç kimsenin statünün yürürlüğe girmesinden önce işlemiş olduğu fiillerden dolayı suçlu sayılamayacağı"*¹⁰⁸ hükmüdür. Bu hükümle Mahkemenin, kişi ve zaman bakımından yargı yetkisi arasında bir bağlantı kurulmakla hem *"kanunsuz suç ve ceza olmaz"*, hem de yargılama mercinin fiil meydana geldikten sonra ortaya çıkması durumunu ifade eden *"ex post de facto justice"* olağanüstü yargılama yasağı güvence altına alınmıştır.¹⁰⁹ Böylelikle, devletlere statünün yürürlüğe girmesinden önceki fiillerinin sorgulanmayacağı garantisi verilmekle statünün onay sayısının çoğaltılmasına zemin hazırlanmıştır.

Mahkeme, m.11/1 fıkrası hükmünde de belirtildiği gibi statünün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Buradan anlaşıldığı üzere, Mahkeme bu tarihten önce işlenmiş suçlar üzerinde yargı yetkisini kullanamamaktadır. Devam eden suçlar açısından durum nasıl olmaktadır? Suçun bazı unsurlarının statü yürürlüğe girmeden önce işlendiği, suçun statü yürürlüğe girdikten sonra da halen devam etmesi halinde dahi Mahkeme bu suçlar üzerinde yargı yetkisini statü yürürlüğe girmeden önce işlendiği gerekçesiyle kullanamayacak mıdır? Şöyle ki, örneğin statüde düzenlenen zorla kaybetme fiilinde, mağdur olan kişiler statü yürürlüğe girmeden önce kaybedilerek bu kişilerin nerede olduklarıyla ilgili bilgiler verilmemiş ve statü yürürlüğe girdikten sonra da hala bu kişilerin nerede olduğu hakkındaki bilgiler verilmemiştir. Aynı bunun gibi nüfusun zorla sürgün edilmesi fiilinde de suçun mağduru olan kişiler statü yürürlüğe girmeden önce kendi yerlerinden zorla çıkarılmış ve bu sürgünün statü yürürlüğe girdikten sonra da devam ettirilmesiyle bu suçlar statü yürürlüğe girmeden önce gerçekleşmiş olup, statü yürürlüğe girdikten sonra da devam ettirilmiştir. Görüldüğü gibi, Mahkemenin yargı yetkisine giren bu suçlar statü yürürlüğe girdikten sonra da

¹⁰⁷ Deniz, **a.g.e.**, s.53, ; Uzun, **a.g.e.**, s. 38, Öncü, **a.g.e.**, s.92.

¹⁰⁸ RS, m.24/1.

¹⁰⁹Özkan, **a.g.e.**, s.192, ; Deniz, **a.g.e.**, s.25.

devam ettiği için yargılanması gerekmektedir.¹¹⁰ Fakat devam eden suçların durumuyla ilgili statüde herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu mesele sadece Roma Konferansı sırasında ele alınmıştır. İlgili konferansta bu meseleyle ilgili Taslak Komitesi aslında pek alışılmış olmayan dipnot koyma yöntemini kullanmıştır. İlgili Komite m.24/1 fıkrasına bu dipnotu “*Yürürlüğe girişten önce başlamış ve yürürlüğe girişten sonra devam eden bir davranışa ilişkin bu sorun ortaya çıkmıştır.*” şeklinde koymuştur. Taslak Komitesi’nin bu yöntemiyle ilgili meselenin statü kapsamında nasıl olacağı kesinleşmemiş olsa da en azından bu konunun Mahkeme önünde ele alınabilmesi için açık bir kapı bırakılmıştır.¹¹¹ Şimdiye kadar Mahkeme önüne gelen dava konusu olaylarda devam eden suçlarla ilgili bir olay olmadığı için bu açık kapının olumlu mu olumsuz mu kullanılacağı, yani Mahkemenin bu meseleyle ilgili tutumunun nasıl olduğu henüz bilinmemektedir. Dolayısıyla Mahkemenin bu meseleyle ilgili yargı yetkisinin uygulanması ve tutumunun nasıl olacağı mevzu bahis suçlarla bağılı dava konusu olayların Mahkeme önüne gelmesi halinde bilinebilecektir.¹¹²

Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi başlığı altında değinmemiz gereken bir kaç husus mevcuttur. Bu hususlardan biri statü kapsamında zaman bakımından yargı yetkisinin hem genişletilmesi hem de sınırlandırılması olanaklarıyla ilgilidir. İlk olarak, statüde zaman bakımından yargı yetkisinin sınırlandırılması 2 şekilde mümkündür. Bunlardan ilki, bir taraf devletin m.124 hükmü uyarınca statüye taraf olurken m.8’de düzenlenen savaş suçlarının kendi vatandaşları tarafından ve kendi ülkesinde işlenmesi durumlarında Mahkemenin yargı yetkisini 7 yıllık bir süreyle kendisi açısından kabul etmeyebilmesidir. Nitekim, Fransa ve Kolombiya¹¹³

¹¹⁰ Öncü, **a.g.e.**, s.95, ; Bostuer, **a.g.e.**, s.47, ; Alan Nissel, “**Continuing Crimes in the Rome Statute**”, **Michigan Journal of International Law**, C:25, S:3, 2004, s.654-655, (Çevrimiçi) <https://www.repository.law.umich.edu>. (Erişim Tarihi :18.09.2021).

¹¹¹ Öncü, **a.g.e.**, s.95, ; Bostuer, **a.g.e.**, s.47.

¹¹² Öncü, **a.g.e.**, s.95, ; Nissel, **a.g.e.**, s.656.

¹¹³ Fransa ilgili bildirimini 19 ağustos 2008 tarihinde geri çekmiş, Kolombiyanın bildiriminin ise 31 ekim 2009 tarihinde süresi sona ermiştir. Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court Working Group on Amendments, “**Chair’s Background paper on Article 124**” 5 March 2015, (Çevrimiçi), United Nations Official Web Page <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/11/19981110%200638%20PM/Related%20Documents/CN.4.04.2000.Eng.pdf> (Erişim Tarihi : 19.09.2021).

Mahkemeye önceden bir beyanda bulunarak savaş suçu açısından kendilerini sınırlandırmışlardır.¹¹⁴ İkinci durum ise, m.16 hükmüyle ilgilidir. Bu hüküm gereğince GK'nin BM antlaşmasının VII bölümüne dayanarak aldığı bir kararla Mahkemeden talepte bulunmasından itibaren 12 aylık bir süre için herhangi bir soruşturma ve kovuşturma başlatılmasına veya devam ettirilmesine engel olmakla soruşturma ve kovuşturmanı engelleyebilmektedir. Üstelik bu talep aynı koşullar altında yinelenilebilmektedir.¹¹⁵

Mahkemenin yargı yetkisinin genişletilmesi durumu ise, m.11/2.fikrasında düzenlenmiştir. İlgili hüküm gereğince statü yürürlüğe girdikten sonra statüye taraf olan bir devlet Mahkemeye beyanda bulunarak Mahkemenin kendisi bakımından yargı yetkisini statüye taraf olduğu tarihten değil, statünün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kabul edebilmektedir.¹¹⁶ Ayrıca, devletler bu yargı yetkisi genişletilmesini sadece statünün yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapabilmektedirler.¹¹⁷ Bu yöntemle Fildişi Sahili 18 Nisan 2003 tarihinde¹¹⁸, Ukranya 17 Nisan 2014 tarihinde¹¹⁹, Filistin de statüye 1 Nisan 2015 tarihinden taraf olmasına rağmen 13 Haziran 2014 tarihinde¹²⁰ bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı yetksini kendileri açısından genişletmişler.

Son olarak, bu başlık altında değinmemiz gereken hususlardan biri ise Mahkemenin yargı kapsamındaki suçlarla ilgili zamanaşımı ilişkisinin nasıl olduğudur. Bu ilişkinin nasıl olacağı m.29'da düzenlenmiş olup, ilgili madde hükmüne göre statü

¹¹⁴ Ayrıca, devletlerin böyle bir bildirimde bulunması halinde sürenin bitmesini beklemeleri gerekmemekte olup, istedikleri zaman bildirmiyi geri çekebilmeleri mümkün olmaktadır. Devletler yapmış oldukları böyle bir bildirimi her zaman geri çekebilmektedirler.

¹¹⁵ Değirmenci, Mavuş, **a.g.e.**, s. 104, ; Deniz, **a.g.e.**, s. 54.

¹¹⁶ RS, m.11/2.

¹¹⁷ Bostuer, **a.g.e.**, s.46, ; Ulusoy, **a.g.e.**, s.25, ; Deniz, **a.g.e.**, s. 54.

¹¹⁸ International Criminal Court, "**Situations and Cases/Investigations/Cote d'Ivoire**", (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 18.09.2021).

¹¹⁹ International Criminal Court, "**Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine**", (Çevrimiçi), <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 21.06.2021).

¹²⁰ International Criminal Court, "**Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation Palestine**", (Çevrimiçi), <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 18.09.2021).

yürürlüğe girdikten sonra işlenen mevzubahis suçlar herhangi bir zamanaşımına uğramayacaktır.¹²¹

1.2.1.3. Kişi Bakımından Yargı Yetkisi

Mahkeme m.26 hükümleri gereğince m.5’de düzenlenen m.1’de ifade edildiği gibi uluslararası toplumun tümünü ilgilendiren suçları işlediği zaman 18 yaşında olan gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir.¹²² Bireysel cezai sorumluluk ilkesini temel alan statü uyarınca Mahkeme devlet ve tüzel kişileri değil sadece gerçek kişileri yargılayabilmektedir. Bununla birlikte, Mahkemenin yargı yetkisi zorunlu olmaktadır. Şöyle ki, Mahkemenin yargı kapsamına giren bir dava konusu olayın faili olan kişinin vatandaşı olduğu devletin statüye taraf olmaması halinde bile, Mahkeme anılan bu kişi açısından da yargı yetkisini kullanabilmektedir. Bunun için, ilgili olayın GK tarafından Mahkeme önüne getirilmesi veya ilgili devletin kendisinin bu olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmesi gerekmektedir.¹²³

Bireysel cezai sorumluluğunun düzenlendiği m.25 hükmü uyarınca yalnızca bizzat suçu işleyen şahıslar değil hem de işlenmesini emreden, isteyen veya özendiren, yardımcı olan ya da teşebbüs eden kişiler de Mahkemenin yargı yetkisi dahilindedir.¹²⁴

Mahkemenin yargı kapsamındaki olayların faillerinin herhangi bir imtiyazı, dokunulmazlığı ve ayrıcalığının olması da Mahkeme için önemli olmamaktadır. Yani, bu dokunulmazlık ve ayrıcalıklar faillerin Mahkeme yargısından kurtulması için onlara koruma kalkanı teşkil edememektedir. Nitekim, Mahkemenin görevde olan Sudan Devlet Başkanı Ömer Al Bashir hakkında çıkardığı tutuklama kararından

¹²¹ RS, m.29.

¹²² RS, m.26.

¹²³ Önok, **a.g.e.**, s. 148, ; Deniz, **a.g.e.**, s.28, ; Kul, **a.g.e.**, s.23,24, ; Yasin Aslan, “UCD ve Kişisel Ceza Sorumluluğu”, C:56, S:4, 2007, s.243,244, (Çevrimiçi) <https://tbddergisi.barobirlik.org.tr> (Erişim Tarihi : 09.02.2021).

¹²⁴ RS, m.25.

anlaşıldığı üzere yargı kapsamındaki olayların faillerinin herhangi bir dokunulmazlık ve ayrıcalığının olması cezai sorumluluğa engel değildir. Böylece bütün kişiler Mahkeme önünde eşit konumda olmaktadır.¹²⁵ Fakat bu Mahkemenin her durumda mutlak bir şekilde dokunulmazlıkla ilgili uluslararası hukukta mevcut olan normlara uygun davranmayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü bazı durumlarda kişilerin dokunulmazlığının olması durumu bu kişiler açısından Mahkemenin yetkisini kullanmasını zorlaştırabilmektedir. Nitekim, m.98 hükmü uyarınca Mahkemenin herhangi bir dokunulmazlığa sahip bir kişinin teslim edilmesini bir devletten talep ettiği takdirde eğer bu teslim etme devletin üçüncü bir devletle ilgili uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hanel getirirse o zaman devlet teslim etme işlemlerini gerçekleştirmeyecektir. Dolayısıyla, Mahkeme de yargılamanın kişinin hazır bulunmasıyla yapılması öngörüldüğü için mevzubahis kişiyi yargılayamayacaktır.¹²⁶

Bu başlık altında belirtmemiz gereken hususlardan biri de ast ve üstlerin sorumluluğuyla ilgili durumunun nasıl olduğudur. Zira m.28 hükmü uyarınca hem askeri kumandan ve sıfatla hareket eden kişi hem de sivil üst temel olarak etkin otorite ve kontrolleri altındaki astların onların üzerinde gerekli kontrol sağlayamamaları sonucu Mahkemenin yargı kapsamına giren suçları işlemesi durumlarında cezai sorumluluk taşımaktadırlar.¹²⁷ Astların sorumluluğu ise m.33’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmü gereğince astlar üstlerin emirlerine uymak için hukuksal bir yükümlülük altında olmaları, emrin hukuka aykırı olduğunu bilmemeleri ve cezai sorumluluğa neden olan emrin, açıkça hukuka aykırı olmaması nedenlerinden dolayı işledikleri savaş suçları hariç, cezai sorumluluk taşımaktadırlar. Ayrıca soykırım ve insanlığa karşı suçların işlenmesine ait emirler açıkça kanunsuz olduğundan sıraladığımız bu nedenler bu suçlara ait olmamaktadır.¹²⁸

¹²⁵ Öncü, **a.g.e.**, s. 100, ; Değirmenci, Mavuş, **a.g.e.**, s.106, ; Uzun, **a.g.e.**, 40.

¹²⁶ RS, m.98, ; Ekşi, **a.g.e.**, s.37.

¹²⁷ RS, m.28, ; Selcen Erdal, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi**, 2.bsk, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 56, ; Ekşi, **a.g.e.**, s.37,38.

¹²⁸ RS, m.28, ; Erdal, **a.g.e.**, s. 57.

Bunlarla birlikte, kişilerin cezai sorumluluklarının oluşması için aynı zamanda onların m.30 hükmü gereğince yargı kapsamına giren suçların maddi unsurlarını kasten ve bilerek işlemiş olmaları gerekmektedir.¹²⁹

Bu başlık altında değinmemiz gereken bir diğer husus ise, cezai sorumluluğu ortadan kaldıran nedenlerle ilgilidir. Yani bu nedenler olduğu takdirde Mahkemenin yargı kapsamındaki suçların sorumlusu olan kişiler Mahkeme tarafından yargılanamayacaktır. İlk olarak, bu nedenlerin eylem zamanında mevcut olması gerekmektedir. Bu nedenler eylemin hukuka aykırılığını değerlendirme yeteneğini yok eden akıl hastalığı ve kendi rızası dışında aşırı sarhoşluk veya uyuşturucu madde kullanımı, meşru müdafaa veya diğer şahısdan dolayı oluşacak zarardan daha büyük bir zararı önlemek için ilgili kişilerin zorunlu olarak suç işlemesi durumlarıdır. Dolayısıyla, eylem zamanında mevcut olması koşuluyla bu nedenlerin mevcut olması halinde cezai sorumluluk ortadan kalkacaktır.¹³⁰ Bunun yanı sıra, Mahkeme, bu nedenlerden hangilerinin uygulanması gerektiğini önüne gelen dava konusu olaylarda her olayın özgü koşulları ekseninde değerlendirme yaparak belirlemektedir.¹³¹

1.2.1.4. Yer Bakımından Yargı Yetkisi

Ülkesellik ve vatandaşlık kriterleri benimsenerek düzenlenen m.12 hükmü uyarınca Mahkeme, yargı yetkisine giren suçların statüye taraf olan bir devletin (onun hava ve su alanları dahil olmakla) ülkesinde veya taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi halinde yargı yetkisini kullanabilmektedir.¹³² Madde metninden anlaşıldığı gibi, Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için yargı kapsamına giren bir suçun statüye taraf bir devletin ülkesinde taraf bir devletin vatandaşı tarafından veya taraf bir devletin ülkesinde taraf olmayan bir devletin vatandaşı tarafından ya da taraf olmayan bir devletin ülkesinde taraf olan bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi gerekmektedir. Bunların yanı sıra, Mahkeme taraf olmayan

¹²⁹ RS, m.30.

¹³⁰ RS, m.31.

¹³¹ Aslan, **UCD ve Kişisel Ceza Sorumluluğu**”, s.249-251, ; Ekşi, **a.g.e.**, s. 39.

¹³² RS, m.12.

devletlerin ülkelerinde taraf olmayan devletlerin vatandaşları tarafından yargı kapsamına giren suçların işlenmesi durumlarında (örneğin DK Savaşı sırasında yaşanan olaylarda olduğu gibi) da ilgili olaylar açısından yargı yetkisini kullanabilmektedir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi bu ilgili olayın GK tarafından Mahkemeye taşınması veya taraf olmayan devletin kendisinin Mahkemeye yazılı bildirimde bulunarak Mahkemenin ad hoc yargı yetkisini kabul etmesi halinde mümkündür.¹³³

Yer bakımından yargı yetkisiyle bağlı belirtmek istediğimiz önemli bir husus vardır. Bu, Mahkemenin yargı kapsamına giren bir suç üzerinde yetkisini yalnızca ilgili suçun taraf devletin ülkesinde işlenmesi hallerinde değil bununla birlikte ilgili suçun unsurlarından birinin mevzubahis ülkede işlenmiş olması durumlarında dahi kullanabilmesiyle ilgilidir.¹³⁴ Nitekim, 1 No’lu Ön Yargılama Dairesinin (ÖYD) 6.9.2018 tarihinde vermiş olduğu bir karara göre Rohingya’lı müslümanların Myanmardan Bangladeşe zorla nakli olayında cebir unsuru statüye taraf olmayan Myanmarda gerçekleşmiş olsa da Mahkeme ilgili olay açısından kendini yetkili görmüştür. Mahkeme kendini yetkili görme gerekçesini suçun bir diğer unsuru olan sınırın aşılmasının statüye taraf olan Bangladeşin ülkesinde gerçekleşmesine dayandırmıştır.¹³⁵ Görüldüğü gibi, Mahkemenin yargı kapsamındaki bir suçun bir unsurunun statüye taraf olan devlet ülkesinde gerçekleşmesi bile Mahkemenin yetkili olması için yeterli olmaktadır.

1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisinin Harekete Geçirilme Mekanizmaları

Bir önceki başlıkta değindiğimiz gibi Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için ülkesellik ve uyrukluk kriterlerinin temel alındığı m.12 hükmü uyarınca fiilin statüye taraf bir devletin ülkesinde veya taraf bir devletin vatandaşı tarafından

¹³³ Muhammet Celal Kul, **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Tecavüz (Saldırı Suçu)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 21,22, ; Deniz, **a.g.e.**, s. 52,53, ; Zafer, **a.g.e.**, s.31,32.

¹³⁴ Öncü, **a.g.e.**, s. 102.

¹³⁵ International Criminal Court Decision on the “**Prosecution’s Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19 (3) of the Statute**”, ICC-RoC46 (3)-01/18-37, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :19.09.2021), ; Tezcan, **a.g.e.**, s.526.

işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca mevzubahis fiil 18 yaşı doldurmuş gerçek bir kişi tarafından statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmelidir. Konusu itibariyle de m.5’de düzenlenen suçlardan birine uygun düşen nitelikte olması gereken bu fiil hem de m.31’de sayılan hususlar dışında olması koşulunu karşılamalıdır.¹³⁶ Fakat saydığımız tüm bu unsurların varlığı bile tek başına Mahkemenin yargı yetkisinin devreye girmesi için yeterli değildir. Bunun için Mahkemenin yargı kapsamına giren bir olayın m.13’de belirtilen statüye taraf bir devlet veya GK’i tarafından soruşturma ve kovuşturma amacıyla savcıya bildirilmesi; ya da savcının kendisinin resen soruşturma açması durumlarından biri vasıtasıyla Mahkemeye intikal ettirilmesi gerekmektedir. Biz de aşağıdaki bölümlerde Mahkemenin bu harekete geçirilme olasılıklarını ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

1.3.1. Taraf Bir Devletin Bildirimiyle

Mahkemenin yargı yetkisini harekete geçiren olasılıklardan biri olan statüye taraf devletlerin bildirimiyle yargı kapsamındaki bir olayın Mahkemeye intikal etmesi yolu m.14’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre “*Statüye taraf bir devletin Mahkemenin yetki alanına giren bir veya bir kaç suçun işlenmiş gibi gözüktüğünü Mahkeme savcısına bildirerek, bu suçla ilgili olan ilgili kişilerin yargılanıp yargılanmaması hususunun belirlenmesi amacıyla durumun soruşturulmasını savcıdan talep edebilir.*” Böyle bir talepte bulunan devletin talebinin ilgili olduğu olayı, bağlantılı olduğu tüm delil ve belgelerle birlikte Mahkeme savcısına sunması gerekmektedir.¹³⁷

Taraf devletler tarafından bir olayın araştırılması için savcıya bildirilmesi savcı için bağlayıcı olmamakta, olayın soruşturulma ve kovuşturulmasına gerek olup olmadığına karar verilmesi savcının inisiyatifinde olmaktadır. Nitekim savcı eğer m.17 hükmü gereğince davanın kabul edilemez sayılacağı haller mevcutsa ve m.53 hükmü gereğince soruşturmaya başlamak için yeterli hukuki ve maddi dayanaklar yoksa mevzubahis olayla ilgili takipsizlik kararı verebilmektedir. Ayrıca, savcının

¹³⁶ Önok, **a.g.e.**, s.199, ; Deniz, **a.g.e.**, s.55.

¹³⁷ RS, m.14.

takipsizlik kararı verebilmesinin bir diğer nedeni de m.53/2 hükmüne göre kovuşturmanın yapılmasının adaletin tecellisine hizmet etmeyecek olmasıdır.

1.3.2. GK Tarafından Mahkemeye Bildirimde Bulunulması

Mahkemenin yargı yetkisinin harekete geçirilmesi olasılıklarından bir diğeri de GK tarafından Mahkemenin yargı yetkisine giren olayın Mahkemeye taşınmasıdır. Bu olasılık m.13 de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre “*bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü bir durum BM antlaşmasının VII bölümüne uygun olarak hareket eden GK tarafından Mahkeme savcısına bildirilir.*”¹³⁸

Öncelikle, GK tarafından bir durumun savcıya bildirilmesi için yargı kapsamındaki bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü durumun uluslararası barış ve güvenliği bozması ya da tehdit altına almış olması gerekmektedir. Nitekim, BM antlaşmasına göre uluslararası barış ve güvenliğin sağlayıcısı konumunda olan GK de ilk olarak ilgili antlaşmanın “*Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Durumunda Alınacak Önlemler*” başlıklı VII bölümüne uygun hareket etmektedir. BM antlaşmasının VII bölümüne uygun olarak hareket eden GK ilgili durum hakkında Mahkeme savcısını bilgilendirerek mevzubahis durumu Mahkemeye taşıyabilmektedir. Bu şekilde böyle hareket etmekle GK garantörü ve koruyucusu olduğu evrensel barış ve güvenliği temin etmeye çalışmaktadır.¹³⁹ Ayrıca, BM antlaşmasında uluslararası barış ve güvenliğin bozulması veya bozulması tehdidinin tanımı yapılmamış veya bununla ilgili değerlendirme yaparken dikkat edilmesi gerekenlerin ne olmasıyla bağlı herhangi bir ölçüt belirlenmemiştir. Bu yüzden mevzubahis değerlendirmenin yapılması GK inisiyatifinde olmaktadır. Fakat bu

¹³⁸ RS, m.13.

¹³⁹ Süleyman Emre Zorlu, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:2, 2016, s.144,145, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :12.02.2021) ; Tezcan, a.g.e., s.360, ; Figen Tabanlı, “Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği” Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C:, S:1, 2017, s.85, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 12.02.2021); Lawrence Moss, “The UN Security Council and the International Criminal Court”, Towards a More Principled Relationship, Friedrich Elbert Stiftung, 2012, s.3.

GK'nin yetkilerini suistimal etmesi anlamına gelmemekte, ilgili kurumun makul ve kabuledilebilir ölçülerde değerlendirme yaparak yetkisini aşmaması gerekmektedir.

Bununla birlikte, GK'nin bir durumu Mahkemeye havale etmesi halinde GK'nin yargı yetkisini kullanmasının ön şartları olan m.12'de düzenlenen ülkesellik ve vatandaşlık kriterlerini gözetmesi gerekmemektedir. Yani GK hem taraf olan hem de olmayan devletlerle (örneğin Sudan/Darfur ve Libya'da olduğu gibi) bağlantılı barışın bozulması veya ona herhangi bir tehdidin varlığıyla ilgili durumları Mahkemeye taşıyabilmektedir.¹⁴⁰ GK tarafından Mahkemeye taşınan dava konusu olayın ilgili olduğu devletlerin taraf devletler tarafından bir olayın Mahkeme savcısına bildirilmesi durumunda olduğu gibi gecikmeksizin Mahkemeye işbirliği yapması gerekmektedir. Böyle bir işbirliğinin yapılması için olayın ilgili olduğu devletin statüye taraf olup olmadığının önemi olmamaktadır. Çünkü, BM antlaşmasının m.25 "*Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır.*" hükmü¹⁴¹ gereğince BM'e üye olan tüm devletlerin GK kararlarına uyması gerekir. Buradan anlaşıldığı üzere GK tarafından Mahkeme önüne getirilen dava konusu olayın ilgili olduğu devletin statüye üyeliğine bakılmaksızın o devletin GK'nin alacağı karara uyması gerekecektir. Bu yüzden de statüye taraf olan devletler gibi taraf olmayan devletlerin de soruşturma ve kovuşturmanın yürütülmesinde Mahkemeye işbirliği yapması zorunlu olmaktadır.¹⁴²

GK tarafından Mahkemenin harekete geçirilmesinin ilgili olduğu konulardan biri de GK'nin savcıya yapacağı bildirimin nasıl olması gerektiğidir. Çünkü ne Mahkemenin harekete geçirilmesi olasılığının düzenlendiği ilgili madde metninde ne de statü genelinde bununla ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Fakat, her ne kadar m.13'de GK'nin savcıyı bilgilendireceği bildirimin resmi bir karar şeklinde mi yoksa hangi şekilde yapılmasıyla ilgili bir düzenleme olmasa da BM antlaşmasına

¹⁴⁰ Zorlu, **a.g.e.**, s.146, ; Hatice Derya Ormanoğlu, "**Modern Devletin Bir Unsuru Olarak Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi**" **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:9, S:1, 2018, , s.29, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 12.02.2021)

¹⁴¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması, m.25.

¹⁴² Önok, **a.g.e.**, s. 202, ; Tezcan, **a.g.e.**, s.360, ;Kurşun, **a.g.e.**, s.28,29.

bakıldığında bu bildirimin ilgili antlaşmanın m. 27 hükümlerinde belirtilenlere uygun olarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁴³ Yani, GK'nin m.5'de düzenlenen suçlardan birinin işlenmesinin barış ve güvenliği bozması veya tehdit etmesi durumuyla ilgili savcıya bildirimde bulunabilmesi için o mevzubahis antlaşmasının m.27 hükümlerine uygun davranmalıdır. İlgili madde hükmüne göre GK'nin alacağı kararın 15 üyeden 5 daimi üyenin olumlu oyunun aynı yönde olması koşuluyla 9 olumlu oyu alması gerekmektedir.¹⁴⁴ Bunun yanı sıra ilgili kararın alınabilmesi için 5 daimi üyeden birinin oylamaya katılmaması veya çekimser kalmış olması olumlu oy için engel teşkil etmemektedir. Fakat bu devletlerden herhangi birinin bile **veto hakkını** kullanması kararın alınmasını engellemiş olacaktır.

GK'nin savcıya bildirimde bulunduktan sonra soruşturma ve kovuşturmaların devam edip etmeyeceği taraf devletlerin savcıya bildirimde bulunmasında olduğu gibi savcının inisiyatifinde olmaktadır. Bildirimin GK tarafından yapılması savcıya herhangi bir etki etmemekte, savcı bağımsız bir şekilde davranabilmektedir. Fakat savcının GK tarafından bildirimde bulunulan durum hakkında takipsizlik kararı vermesi GK'ni araştırılmasını istediği durumun akibetiyle ilgili onu kapsam dışı bırakmamaktadır. Zira, GK, savcının kararıyla ilgili ÖYD itirazda bulunarak durumun araştırılmasını talep edebilmektedir.¹⁴⁵

1.3.3. Savcının Resen Harekete Geçmesi (Proprio Motu)

Mahkemenin yargı yetkisinin harekete geçirilmesinin bir diğer olasılığı ise savcının kendiliğinden soruşturma başlatabilmesidir. Bu olasılık m.15'de düzenlenmiş olup ilgili madde hükmüne göre "*Savcı, Mahkemenin yargı yetkisi alanına giren suçlarla ilgili bilgilere dayanarak kendiliğinden soruşturma açabilir.*"¹⁴⁶

Savcının kendiliğinden soruşturma açabilmesi olasılığının prosedürü genel olarak bu şekildedir. İlk önce savcı eline gelen bilgilerin ciddiliğini araştırmak amacıyla

¹⁴³ Birleşmiş Milletler Antlaşması, m.27.

¹⁴⁴ Erdal, **a.g.e.**, s. 78, ; Deniz, **a.g.e.**, s. 60, ; Ekşi, **a.g.e.**, s.68, ; Bostuer, **a.g.e.**, s.74.

¹⁴⁵ RS, m.53/3.

¹⁴⁶ RS, m.15.

devletlerden, BM organlarından, hükümetlerarası ve hükümetlerdışı örgütlerden veya uygun gördüğü güvenilir kaynaklardan ek bilgiler isteyebilmektedir. Adı geçen güvenilir kaynaklardan elde ettiği bu bilgilerden sonra, savcı, eğer soruşturma açmak için makul bir nedenin var olduğu kanaatine varırsa bu zaman topladığı destekleyici belgeleri ÖYD'ne takdim ederek soruşturma başlatabilmek için izin istemesi gerekmektedir. Fakat eğer soruşturma başlatılması için makul bir neden bulamazsa o zaman savcılık tarafından soruşturma açılmayacağıyla ilgili soruşturma için savcılığa bilgi sunanların bilgilendirilmesi gerekir. Bunun akabinde eğer ÖYD savcı tarafından verilen belgeleri inceledikten sonra soruşturma başlatılması için makul bir temelin olduğu ve davanın Mahkemenin yargı kapsamına girdiği kanısına varırsa o zaman savcıya soruşturma başlatabilme yetkisi vermektedir. ÖYD eğer bu sonuçlara ulaşamaz ise o zaman o savcının talebini reddetmektedir.¹⁴⁷ ÖYD'nin soruşturma başlatabilmek için red kararı vermesi, savcının aynı olaylarla ilgili yeni bulgular ve deliller ışığında soruşturma için yeni bir talepte bulunmasına engel teşkil etmemektedir. Örneğin, 20 Kasım 2017'de ÖYD Mahkeme başsavcısının Amerika, Taliban güçleri ve Afgan ordusunun Afganistanda işledikleri Mahkemenin yargı kapsamına giren suçlar hakkında soruşturma başlatılması için istediği izin talebini 12 Nisan 2019'da reddetmiştir. Fakat daha sonra başsavcılığın sunduğu yeni bulgular ve deliller ekseninde temyiz dairesi red kararını temyiz ederek soruşturmaya izin vermiştir.¹⁴⁸ Yukarıda belirttiğimiz savcının red kararı vermesi durumu da kendisi için ÖYD'nin verdiği bu red kararı durumunda olduğu gibidir. Yani, savcı aynı durumla ilgili yeni olay ve delillerin bağlamında bilgileri yeniden değerlendirebilmektedir.¹⁴⁹ Bununla birlikte, Mahkemenin harekete geçirilme olasılıklarıyla savcılık önüne gelen dava konusu olayla ilgili savcılığın soruşturmaya başlaya ve devam edebilmesi için hem de m.16 hükmünde belirtilenler olmamalıdır.

¹⁴⁷ Roma Statüsü, m.15, ; Mustafa Akduman, "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yer, Kişi ve Zaman İtibariyle Yargı Yetkisi" **Harp Akademiler Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü** (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s.42, ; Yasin Aslan, "Uluslararası Ceza Divanı ve Türkiye'ye Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:56, S:4, 2007, (Çevrimiçi) <https://www.dergiler.ankara.edu.tr> (Erişim Tarihi : 29.01.2021), s.65, ; Sevim Uygun, "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.39.

¹⁴⁸ International Criminal Court "Afghanistan : ICC Appeals Chamber authorises the opening of an investigation" <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :19.09.2021).

¹⁴⁹ RS, m.15/5 ve m.15/6.

Yani, savcılığın soruşturma ve kovuşturmaya başlama ve devam edebilmesi için GK BM antlaşmasının VII bölümüne dayanarak soruşturma açılması ve devam ettirilmesini 12 aylık bir süreyle ertelememiş olmalıdır.

Savcının resen harekete geçebilmesi olasılığıyla ilgili değinmek istediğimiz bir kaç husus vardır. Bunlardan ilki, her ne kadar m.15 hükümleri gereğince savcıya kendiliğinden soruşturma açma yetkisi verildiği gibi gözükmüş olsa da madde hükümleri incelendiğinde bu yetkinin geniş ve sınırsız olmadığı anlaşılmaktadır. Aslında savcıya tanınan bu yetkinin soruşturma değil de daha çok bir ön inceleme olduğu söylenilebilir.¹⁵⁰ Şöyle ki, ilgili madde hükümlerine göre savcı soruşturma başlatmak için makul temeller olduğu kanısına varsa dahi o kendi inisiyatifi doğrultusunda soruşturma başlatamamaktadır. Bunun için onun ÖYD’den izin alması gerekmektedir. Kısacası, savcının soruşturmaya başlayabilmesi ve başlayamaması ÖYD’nin inisiyatifindedir. Anlaşıldığı üzere savcı önüne gelen dava konusu olayla ilgili soruşturma başlatılabilmesinde mutlak bir yetki ve bağımsızlığa sahip değildir. Savcının bağımsız olmadığının bir diğer göstergesi de GK’nin soruşturma ve kovuşturmanı başlatılması veya devam ettirilmesini 12 aylık bir süreyle erteleyebilme yetkisidir. Neden o zaman Mahkemenin harekete geçirilmesinin bu olasılığı statüde düzenlenmiştir? Düzenlenmişse de neden bu şekilde düzenlenmiştir? Savcının soruşturmaya başlayabilmesi yetkisinin bu şekilde düzenlenmesinin bir sıra nedeni vardır. Bunlardan en başlıcası savcıya kendiliğinden soruşturma açabilmesi yetkisi verilmesinin devletlerin egemenliğine uygun olmadığı, savcının politik baskılar etkisinde kalarak yetkisini geliştirmekte olan devletler üzerinde kullanarak görevini suistimal etmesi eleştirilerinde bulunan devletlerin endişelerinin giderilmesidir. Böylece, savcının yetkisi bu şekilde düzenlenmekle statünün daha çok devlet tarafından onaylanması sağlanılmaya çalışılmıştır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Akduman, **a.g.e.**, s.42,43.; Uğur Sönmez, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s.54

¹⁵¹ Önok, **a.g.e.**, s. 204,205.

Her ne kadar doktrinde savcının soruşturma başlatabilme yetkisi ÖYD’den geçecek bir şekilde düzenlenmiş olsa dahi, biz savcıya elde ettiği bilgiler doğrultusunda kendiliğinden soruşturma açabilme yetkisi verilmesinin çok önemli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü, şimdiye kadar devlet uygulamalarına bakıldığında genelde devletlerin birbirilerinin vatandaşlarının işlemiş olduğu ihlalleri mahkeme önüne taşımakta pek istekli olmadıkları, devletlerin politik çıkarlarını temel insan haklarından üstün tuarak bir nevi ihlallere göz yumdukları görülmektedir. Zira, yetkisinin kapsamı sınırlı olmuş olsa da Mahkemenin harekete geçirilmesinin bu olasılığıyla yukarda saydığımız nedenlerden dolayı hareketsiz kalınan Mahkemenin yargı kapsamına giren nice olaylar Mahkeme önüne getirilebilecektir. Böylece, büyük bir ihtimalle ilgili olayların çoğu zaman devletlerin politik etkilerinden dolayı sonuca ulaşması mümkün olmayacaksa bile en azından bu olaylar hakkında uluslararası farkındalığın oluşmasına katkı sağlanmış olunulacaktır.¹⁵²

1.3.4. Taraf Olmayan Devletlerin Bildirimde Bulunmasıyla

Mahkemenin yargı yetkisinin harekete geçirilmesinin bir olasılığı daha vardır. Fakat Mahkemenin harekete geçirilmesinin bu olasılığı diğer olasılıklardan farklı olarak m.13’de belirtilmemiştir. İlgili olasılık m.12/3 hükmü gereğince taraf olmayan devletlerin kendi ülkesinde veya kendi vatandaşları tarafından Mahkemenin yargı kapsamına giren bir olayla ilgili önceden Mahkemeye yazılı bir bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiş olmasıdır. Aynı zamanda, böyle bir başvuru yapması halinde taraf olmayan devletlerin de taraf olan devletler gibi gecikmeksizin Mahkemeye işbirliği yapmaları gerekmektedir.¹⁵³ Ayrıca, belirtmemiz gerekir ki, taraf olmayan devletler tarafından başvuru yapılırken, yapılacak başvurunun kapsamı ilgili olayların yalnızca kendi ülkeleri veya vatandaşları tarafından işlenmesi haliyle sınırlı olmaktadır. Fakat taraf olan devletler için böyle bir sınırlama olmamakta ve

¹⁵² Ekşi, **a.g.e.**, s.72, ; Ümit Can, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Terör Suçları”, **Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014 s. 52.

¹⁵³ RS, m.12, ; Aslan, “Uluslararası Ceza Divanı ve Türkiye Etkileri”, s.64,65.

onların statüye taraf olan tüm devletlerin ülkelerinde yaşanan ilgili olaylarla bağlı başvuruda bulunmaları mümkün olmaktadır.¹⁵⁴

1.4. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İlkeleri

Adaletin sağlanması ve korunması amacıyla hem ulusal hem de uluslararası nitelik taşıyan mahkemeler tarafından yürütülen yargılamaların amaçlarına hizmet edebilmesi, daha çok desteklenmeleri ve kabul görebilmeleri için onların bir takım şartları gözetmeleri gerekir. Bunlardan en önemli ve öncelikli olanı onların adil bir toplum mevcudiyetinin sebebi olan evrensel hukuk ilkelerine sadık kalmaları gerekliliğidir.¹⁵⁵ Bu nedenle UCM temelinde de bu yönde hareket edilerek UCM'nin kurucu antlaşması olan RS'de ceza hukukunun temel ilkeleri başlıklı 3.bölümünde bu ilkeler ayrı-ayrı düzenlenmiştir. Bu ilkeler genel olarak m.20 ve m.22 ile m.33 arasında düzenlenmiş olup ve düzenlenen bu madde hükümlerine göre ilgili ilkeler : “*insan onurunun dokunulmazlığı*”, “*aynı fiil nedeniyle başka bir mahkemede yargılama yapılamaması*” (“*Ne bis in idem*”), “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” (“*nullum crimen/poena sine lege*”), “*kişi bakımından geriye yürüyemezlik*” (“*noneretroactivity ratione personae*”), “*bireysel cezai sorumluluk*”, “*cezai sorumluluktan kurtulma*” (“*grands forecluding criminal responsibility*”), “*tarafsız/adil yargılama*” ilkeleridir.

Statüde tek bir madde halinde düzenlenmeyen **insan onurunun dokunulmazlığı ilkesinin** yansımaları ayrı- ayrı maddelerde görülmektedir. Nitekim, m.55/1 hükmü uyarınca soruşturma sırasında şahsa işkence veya onur kırıcı muamele yapılamaması¹⁵⁶, verilecek cezalar arasında idam cezası veya insan onuruyla bağdaşmayan herhangi bir cezanın bulunmaması bu ilkenin yansımalarıdır. Bununla birlikte m.68/1 hükümleri gereğince mağdur ve tanıkların korunması ve onlara bir takım güvenceler verilmesi ve ayrıca, m.8'de düzenlenen suçlar arasına insan

¹⁵⁴ Gökmen Avcı, “Uluslararası Ceza Mahkemesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012, s.108, ; Tezcan, **a.g.e.**, s.358.

¹⁵⁵ Sönmez, **a.g.e.**, s.40.

¹⁵⁶ Ersan Şen, **Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009, s.126.

onuruna yapılan saldırı niteliğindeki fiillerin de dahil edilmiş olması da bu ilkenin bir diğer göstergisidir.¹⁵⁷

Bir çok temel insan hakları mekanizmaları ve ulusal mevzuatlarda yer alan **masumiyet karinesi** m.66'da düzenlenmiştir. İlgili maddede düzenlenen bu karineye göre suçluluğu ispatlanıncaya kadar herkes masum sayılmakta ve ispat yükü savcıya ait olmaktadır. Ayrıca, sanık hakkında Mahkemenin ret kararı verebilmesi için suçun makul şüphe kalmayacak ölçüde somut ve inandırıcı delillerle kanıtlanmış olması da gerekmektedir.¹⁵⁸

Aynı fiilden dolayı başka bir mahkemede yargılama yapılamaması ilkesinin statü genelinde bir kaç maddede izleri mevcuttur. Şöyle ki, m.20 hükmü gereğince, m.5'de tespit edilen Mahkemenin yargı kapsamına giren suçlardan dolayı başka bir mahkemede yargılanmış olan bir kimsenin yeniden yargılanması yasaktır. Fakat eğer yargılamalar şahsı korumak amacıyla yapılmış veya tarafsız ve bağımsız bir şekilde yapılmamış olursa bu zaman Mahkeme aynı dava ile ilgili yeniden yargılama yapabilmektedir.¹⁵⁹ Bu ilkenin bir diğer bağlantı noktası m.89'da düzenlenmiştir. İlgili madde hükümleri genel olarak bu şekildedir. Hakkında teslim olma talebi bulunan şahsın bulunduğu devlete mevzubahis ilkeye dayanarak şikayette bulunabilir. Bu şikayet üzerine ilgili devlet davanın kabuledilebilirliği konusunda Mahkemeye yapacağı sorgu sonucunda eğer Mahkeme davanın kabul edilebilir olduğunu belirtirse bu halde şahsın itirazı dikkate alınmayacaktır.¹⁶⁰ Bu ilkenin bir diğer göstergesi ise Mahkemenin yargılamasının ulusal mahkemelerinkine tamamlayıcı nitelikte olmasıdır. Yani ulusal mahkemelerin m.20'de sayılan haller dışında yapacağı yargılamalar Mahkemede yeniden yargı konusu oluşturamayacaktır.

¹⁵⁷ Sönmez, **a.g.e.**, s.41.

¹⁵⁸ Sönmez, **a.g.e.**, s.41, ; Ersan, **a.g.e.**, s.125.

¹⁵⁹ RS, m.20.

¹⁶⁰ RS, m.89/2, ; Uğur Bozkurt, "Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", **Güvenlik Stratejileri** Dergisi, C:6, S:11, 2010, s.84, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 20.02.2021), ; Ersan, **a.g.e.**, s.104-07.

Kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi m.22 ve m.23’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükümleri uyarınca, şahsın fiili işlediği zaman bu fiil eğer Mahkemenin yargı kapsamına giren suçları oluşturmuyorsa şahıs bu fiilinden dolayı sorumlu tutulamamaktadır. Bununla birlikte suç tanımının kıyas yoluyla genişletilmemesi, dar anlamda yorumlanması gerekmektedir. Ayrıca Mahkeme tarafından mahkum edilen şahsa bu statüde öngörülen 30 yılı aşmamak kaydıyla hapis, müebbet hapis, para cezası ve suçtan elde edilen gelir ve mallara el koyma cezalarından başka bir ceza verilememektedir.¹⁶¹

Eski uluslararası ceza mahkemelerine yapılan en temel eleştiri **ceza yargılamalarının geriye yürüyemezliği** ilkesi ise m.24’de düzenlenmiştir. Bu madde hükmüne göre şahsın statü kapsamında sorumlu tutulabilmesi için fiili statü yürürlüğe girdikten sonra işlemiş olması gerekmektedir. M.24/2 hükmünde ise lehe kanunun geçmişe yürümesi ilkesi benimsenmiştir. Dolayısıyla bu ilke gereğince yürürlükteki mevzuata yapılan değişiklik, hakkında mahkeme kararı kesinleşmemiş kişinin durumunu daha iyi etkilemiş olacaksa eğer bu zaman lehe kanunun uygulanması zorunlu olmuş olacaktır.¹⁶²

Nuremberg mahkemesinin uluslararası ceza hukukuna kazanımlarından olan **bireysel ceza sorumluluğu** ilkesi UCM’in yapısından da kenarda kalmamış olup, mevzubahis ilke m.25’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre Mahkeme eski uluslararası ceza mahkemelerinde olduğu gibi devlet ve örgütleri değil, sadece gerçek kişileri yargılayabilmektedir. Ayrıca, m.25/2’de Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu işleyen kişinin işlediği suçtan dolayı şahsen sorumlu olacağı belirtilmekle maddede **şahsi sorumluluk ilkesi** de düzenlenmiştir. Böylelikle bu düzenleme gereği aynı davada birden çok fail durumu mevzubahis olduğunda her bir sanık hakkında ceza verilirken ayrı bir değerlendirme yapılması gerekli olacaktır.¹⁶³

¹⁶¹ RS, m.22,23, ; Bozkurt, **a.g.e.**, s.85, ; Ersan, **a.g.e.**, s.109,110.

¹⁶² RS, m.24, ; Sönmez, **a.g.e.**, s.43, ; Ersan, **a.g.e.**, s.100.

¹⁶³ Bozkurt, **a.g.e.**, s.86, ; Ersan, **a.g.e.**, s.110,111.

Statüde düzenlenen ilkelerden bir diğeri olan **şahsın cezai sorumluluktan kurtarılması ilkesi** ise m.31 ve m.32’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükümlerine göre kontrol yeteneğini kaybedecek zihinsel hastalığın olması, kontrol yeteneğinin kaybedilmesine neden olacak ve kendi rızası dışında zehirli maddelerin etkisi halinde olması, kendisi ve başka birine kendisinin vereceği zarardan daha büyük zarar vurulmasına karşın zorla kuvvete başvurulması gibi meşru müdafaa ve zorunluluk hallerinde şahs ceza sorumluluğundan kurtulabilecektir.¹⁶⁴ Bunlara ek olarak, suçun manevi unsurunu ortadan kaldırdığı hallerde fiili hata ve suçun manevi unsurunu ortadan kaldırdığında veya m.33’de sayılan hallerde ise hukuki hata cezadan kurtulmanın diğer nedenleri olmaktadır.¹⁶⁵

İlkelerle bağlı son belirteceğimiz ilke ise, Mahkeme tarafından yapılacak yargılamanın **adil ve tarafsız bir şekilde yapılması** ilkesidir. Statüde Mahkemede görev yapacak olan yargıçların görevlerini tarafsız ve bağımsızlıklarını etkileyecek davranışlardan uzak duracak şekilde yapmaları için bir takım güvenceler sağlanmıştır. Örneğin, hakimler Taraf Devletler Kurulu tarafından statüye taraf devletlerden aynı ülkeden iki hakimin seçilememesi koşuluyla dünyadaki başlıca hukuk sistemleri ve eşit coğrafi temsil kriterleri dikkate alınarak yapılan gizli oylamada 2/3 oyla seçilmektedir. Bununla birlikte statüde ispat yükünün savcıya ait olması, masumiyet karinesi gibi sanık haklarıyla ilgili hükümlere de yer verilmekle Mahkemede yapılacak yargılamaların tarafsız ve adil bir şekilde yapılması ilkesinin gereksinimlerine uygunluk sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ RS, m.31.

¹⁶⁵ RS, m.32.

¹⁶⁶ Bozkurt, **a.g.e.**, s.86,87, ; Ersan, **a.g.e.**, s.123.

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ TARİHİ, SAVAŞLAR, 2020 YILI II. DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞININ ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Dağlık Karabağ Tarihi

2.1.1. Geçmişten Sovyetler Dönemine Kadar Olan Süreç

Eskiden günümüze kadar çetrefilli tarihi olan Karabağın tarihine değinmeden önce Ermenilerin yıllardır asılsız iddialarla üzerinde hak iddia ettikleri bölgenin isminin kökenine bakmamızın bölgenin asıl sahibinin kim olduğunun anlaşılması açısından önemli olacağını düşünmekteyiz. İlk olarak, bölge isminin kökenini açıklamaya çalışalım. Bölge isminin kökeni bu şekilde olmaktadır. Her ne kadar “kara” kelimesinden dolayı Karabağ ismi olumsuz bir anlam çağrıştırıyor gibi gözükmüş olsa da bölgenin tarihiyle bağlı kaynaklara bakıldığında eski türkçede bu kelimenin hem “*yiğit, kahraman*” hem “*renk*” anlamında kullanıldığı görülüyor. Ayrıca mevzubahis kelime bu anlamlardan ziyade “*büyük*” anlamında da kullanılmaktadır.¹⁶⁷ Farsça kökenli bir kelime olan “*bağ*” kelimesi ise bölgenin verimli toprakları olması ve bu topraklarda yapılan bağcılık üretiminden dolayı bölge isminde kullanılmıştır.¹⁶⁸

DK’nın tarihini düzgün anlayabilmemiz ve bu bölgenin en eski çağlardan beri Ermenilerin arazisinin bir parçası olmasıyla ilgili Ermenilerin gerçeği yansıtmayan iddialarını çürütebilmemiz için bölgenin en eski çağlarından günümüze kadar olan tarihi seyrini incelememiz gerekmektedir. Bu yüzden biz de ilk olarak bölgenin en eski zamanlarından işgaline kadar olan tarihi sürecini inceleyip daha sonra büyük kayıp ve yıkımlara sebep olmuş Karabağ Savaşlarını değerlendireceğiz.

¹⁶⁷ Qafar Çaxmaqlı, *Dağlıq Qarabağ İşğaldan Əvvəl və Sonra*, Bakı, Hərbi Nəşriyyat, 2009, s. 8.

¹⁶⁸ Zühre Nur Pehlivan, “*Rusyanın Ermeni Devleti Kurma Politikası Sonucu :Karabağ Sorunu*”, *Asia Minor Studies*, C:4, S:8, 2016, s.95, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 23.02.2021) Aynı zamanda, eski zamanlardan beri kullanılan Karabağ ismine yazılı kaynaklarda ilk olarak XIV yüzyılda Gürcülere ait olan Tarihi Olay Defterinde rastlanmıştır.

İlk olarak belirtmemiz gerekir ki, Ermenilerin bu iddialarının aksine DK eski çağlardan beri hep türk toprağı olmuştur. Şöyle ki, bu bölge ilk olarak eski kökenli krallık olan, Kuzey Azerbaycanı da içine alacak şekilde Aras Nehrinden başlayarak Derbente kadar olan toprakları kapsayan, millattan önce 3.yüzyılda kurulan ve milattan sonra 7. yüzyıla kadar mevcudiyetini koruyabilen Alban Krallığının bir parçası olmuştur. Daha sonra 705 yılında Arap saldırıları sonucu krallığın yıkılmasından sonra da mevzubahis bölge Azerbaycanın bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir. Bundan sonra bölge Türk devletleri olan ve şimdiki Azerbaycan toprakları üzerinde X.yüzyılda kurulmuş olan Sacilerin, onun ardından XI. yüzyılda kurulan Şeddadilerin denetiminde olmuştur. Sonrasında ise, bölge XII. yüzyılda Selçuklu türklerinin bölgeye gelişinin ardından kurulan Azebaycan Atabeyler Devletinin parçası haline gelmiştir.¹⁶⁹ Daha sonra bölge XIII. yüzyılda İlhanlıların, 14. yüzyılın ortalarından 15.Yüzyılın ilk yıllarına kadar Türk Celalilerin, 15. yüzyılda türk Celalilerin varlığına Timur han tarafından son verilince oğlu Miranşah, ondan sonra ise Cengiz şahın soyundan gelen kişiler tarafından yönetilmiştir. Bundan sonra ise ilgili bölge 15. yüzyılda türk asıllı Karakoyunlu Devletinin, bunun ardınca ise türk kökenli bir diğer devlet olan Akkoyunlu Devletinin denetiminde olmuştur.¹⁷⁰

Kısa sürelerle mevcut olan ve birbirinin yerinde doğan Türk kökenli devletlerden sonra bölge 16. yüzyıldan itibaren artık uzun bir süre denetim değişikliği yaşamadan Azerbaycan Türk kökenli Safevi Devletinin denetimi altında olmuştur. Bu Devletin döneminde bölge onun idaresi için oluşturulan “*Karabağ Gence Beylerbeyliği*” adlı idari bir yapı tarafından yönetilmiştir. Hatta bir dönem, bu beylerbeylik Osmanlı-Safevi mücadelesi sonucunda 1720 yılında Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmuştur. Görüldüğü gibi bu tarihe kadar bölge hep türk kökenli devletlerin bir parçası olarak onların denetiminde olmuş ve bölge nüfusunun büyük çoğunluğu Azerbaycan Türklerinden oluşmuştur. Bunun en bariz göstergelerinden biri bölge

¹⁶⁹ Cavid Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, 2.bsk, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s.20, ; Anar Khalilov, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, s.20.

¹⁷⁰ Abdullahzade, **a.g.e.**, s.20, 21, 24.

Osmanlı İmparatorluğuna katıldıktan sonra 1727 yılında bölgede ilk defa nüfus sayımı yapılması sonucu nüfusun büyük bir çoğunluğunun Azerbaycan Türklerinden oluştuğunun tespit edilmiş olmasıdır.¹⁷¹

Safeviler Devleti de dağıldıktan sonra merkezi hakimiyetin zayıflaması sonucu yerel güçlerin bağımsız hale gelmesiyle Azerbaycan bir sıra hanlık ve sultanlıklara parçalanmıştır. Yükselen bu hanlıkların en büyüklerinden biri de Penah Ali Hanın önderliğinde kurulan Karabağ Hanlığı olmuştur.¹⁷² Hanlık Rus denetimine geçene kadar bölge bu hanlığın otorite ve denetimi altında olmuş ve bu süreçte hanlığın terkinde Ermeni nüfus olsa da yine bölge nüfusunun büyük çoğunluğu eskiden olduğu gibi Azerbaycan Türklerinden oluşmuştur. Nitekim, Karabağın Rusyayla birleştirilmesinden kısa bir süre öncesine 1810 yılına ait resmi Rus verilerine göre bölge nüfusunun 9.500'ünün (%79'nun) Azerbaycan Türkünden, 2.500'ünün (%21'nin) Ermenilerden oluştuğu belirtilmiştir.¹⁷³

Rusyanın Azerbaycanı işgal etmesiyle artık yavaş yavaş bölgenin etnik yapısı değişmeye başlamıştır. Rusya nüfusunun çoğunluğu müslümanlardan oluşan bölgenin etnik yapısını değiştirmekle bölgenin İran ve Osmanlının denetimine girmesini önlemeye çalışmıştır. Bunun için daim Kafkası kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaçlayan Rusya amacına daha kolay ulaşmak için her zamanki gibi Ermenileri araç olarak kullanmıştır. Şöyle ki, Rusya kendi menfaatleriyle ortak menfaatleri olan Hristiyan dinine mensup Ermenileri bölgeye göç ettirip,¹⁷⁴ bölgenin asıl sahibi olan Azerbaycan Türklerini bölgeden zorla göç ettirmekle bölgenin etnik yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Böylelikle, Rusya Kafkasda kendisini güvenceye almayı amaçlamıştır. Nitekim, I. Rus-İran Savaşı (1804-1810) sonucu imzalanan "*Gülüstan*" anlaşması ve 1828 tarihli Rusya ile İran arasında imzalanan Azerbaycan topraklarının Kuzey ve Güney şeklinde ikiye bölündüğü "*Türkmençay*" anlaşmasında göçle bağlı hükümlere yer verilmiştir.

¹⁷¹ Abdullahzade, **a.g.e.**, s.24,25, ; Khalilov, **a.g.e.**, s.28,29.

¹⁷² Khalilov, **a.g.e.**,s.29.

¹⁷³ Abdullahzade, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷⁴ Emin Arif Şıxalıyev, "**Geosiyasi Maraqların Toqquşması Kontekstində Ermənistan-Azərbaycan , Dağlık Qarabağ Münaqişəsi**", Naxçıvan, Əcəmi Nəşriyyat, 2018, s.37.

“*Türkmençay*” anlaşmasının m.15 hükmünde İranda mağdur olan Ermenilerin Rusyanın denetiminde olan Kuzeye göçürülmesi düzenlenmiştir. Bunların yanı sıra 14 Eylül 1829 tarihli Rusya ve Osmanlı arasında imzalanan “*Edirne*” anlaşmasında da Ermenilerin göç edilmesiyle bağlı hükümler bulunmaktadır. İlgili anlaşmanın m.13 hükmü gereğince savaş esnasında Anadolu’nun Ruslar tarafından işgal edilen bölgelerinde yaşayan Ermenilere taşıyabilecekleri mallarıyla birlikte Rus topraklarına göç etme hakkı tanınmıştır. Kaydettiğimiz bu anlaşmalardan sonra yüzbinlerce Ermeni Karabağ ve onun çevresindeki bölgelere göç ettirilmiştir.¹⁷⁵

Zira, Ermeni yazar George Biurnoutyan Rus işgalinden önce bölge nüfusunun %80’ nin Azerbaycan Türklerinden, %20’nin Ermenilerden oluştuğunu belirtmiştir. Yazar İran ve Osmanlıdan bölgeye mütemadiyen Ermenilerin göç ettirilmesiyle yavaş yavaş nüfus seviyesinin eşit seviyelere ulaştığını ifade etmiştir. Gerçekten de, tarihi verilere bakıldığında 1832 yılında Rusya tarafından yapılan resmi nüfus sayımına göre bölge nüfusunun 13.956’sının (%68’nin) Azerbaycan Türkü, 6.491’ni Ermeni kökenli ailelerden oluştuğu görülmektedir. 1836 yılında yapılan sayıma göre 20.149 ailedeki 54.851 erkekten 35.046’nın (%64’nün) Azerbaycan Türkü, 19.805’nin (%36’nın) ise Ermenilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Böylece görüldüğü gibi sadece 4 yıl içinde müslüman türk nüfusu %4 azalarak, Ermeni nüfusu ise %5 oranında artmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Mesut Hakkı Caşın, Sinan Kısacık, **Kafkasyada Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığı : Çatışma-Barış Sarkacı**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s.18, ; İrade Mammedova, “**Karabağın işgalinin Azerbaycana ve Bütün Türk Dünyasına Verdiği Büyük İktisadi Zayıat**” III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı, Giresun, 2019, s.223,224,; Reha Yılmaz “**Kafkasyada Çözilemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu**” Çankırı Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, C:2, S:1, 2013, s.3-5, ; Mustafa Sıtkı Bilgin, “**Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları**”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, S:12, 2020, s.15.

¹⁷⁶ Abdullahzade, **a.g.e.**, s.37,38. “*Bu anlaşmalar yürürlüğe girdikten sonra Rusyanın baskısıyla İrandan 40.000 kişi, Osmanlı Devletinden ise 90.000 kişi Azerbaycana göç ettirilerek, özellikle Erivan, Nahçıvan ve Karabağ hanlıklarının topraklarında iskan ettirilmiştir. Tüm bu hadiseler sonunda 1828 yılından önce bölgede 9.000 olan Ermeni nüfusu bir yıl içinde 121.000 kişi birden artarak 1829 yılında 130.000 kişiye ulaşmıştır. Hatta bu dönemde rus çarı I.Nikolay Osmanlı ve İranla yapılan savaşlarda Rusyaya verdikleri büyük destekten dolayı Karabağ ve Nahçıvanı da içine alan Azerbaycanın batı bölgesinde ermenilere 21 mart 1828 tarihli bir “Ermeni vilayeti” kurma emrini vermiş, 1829 yılı nisan ayından itibaren de artık yeni Ermeni vilayetinin kurulması çalışmalarına başlanmış ve nihayet Ermenilerin ezelden beri arzuladıkları “Büyük Ermenistan” hayallerini gerçekleştirmelerine zemin hazırlanmıştır.*” Sıtkı,**a.g.e.**, s.15.

Rusların başlamış oldukları bu göç politikası, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla daha da derinleşmiştir. Bu politika Rusların bölgenin etnik yapı değiştirme amaçlarını rahatça gerçekleştirebilecekleri ve iç çatışmalara sebebiyet verebilecekleri ölçüye ulaşana kadar devam ettirilmiştir.¹⁷⁷

Daima Kafkasda ikiyüzlü politika yürüten Ruslar, bazen Ermenileri bazen de Azerbaycan Türklerini desteklemiştirler. Ruslar boğazlar ve İstanbulu ele geçirmek, Anadoluyu kontrolünde bulundurmak için Ermenileri desteklemiştir. İngiltere ve Fransa gibi Avrupada söz sahibi olan devletlerin Rusyanın çıkarlarına zıt düşecek şekilde Ermenileri desteklemesi sonucu Ermenilerin milliyetçilik ve bağımsızlık düşünceleriyle çalkalanması neticesinde ise onları ezecek davranışlar sergilemişlerdir. Zira, Ruslar, 1905'deki Azeri-Ermeni çatışmasında Azeri beylerine silah vererek Ermenileri değil, Azerileri desteklemiş, Ermenilerin kültürel geleneklerini yok etmiş, klise mallarına el koymuştur. Bu örneklerden görüldüğü gibi Ruslar kendi istekleri doğrultusunda daima bir tarafı diğer tarafa üstün tutacak davranış sergilemekle dengeyi sağlamaya çalışmışlardır.¹⁷⁸

Bölgede yavaş yavaş nüfusu artan Ermeniler, bir taraftan Rusya, diğer taraftan Batılı güçlerin desteğini alarak yerleştikleri Karabağ'da her geçen gün yerleşim yerlerini daha da genişletmeye çalışmıştır. Onlar bölgenin asıl sahibi olan Azerbaycanlıları kendi topraklarından dışlayarak yayılcılık politikalarını uyguluyordular. Ermenilerin bu davranışı iki taraf arasında uzun bir süre kontrol edilemeyen çatışmaların alevlenmesine neden olmaktadır. Nitekim, bu çatışmalardan en ağır sonuçları olanlardan biri de ilk olarak Bakü'de başlayıp daha sonra Şuşaya oradan da Ganca, Nahçıvan ve Erivan dahil neredeyse tüm Azerbaycana yayılan 1905 yılı çatışmasıdır. Bu çatışma sonucu 10.000'den fazla Azerbaycanlı öldürülmüştür. Sadece, bu çatışma bile tek başına bu çatışmaların ne denli kayıp ve yıkımlara sebep

¹⁷⁷ Caşın ve Kısacık, **a.g.e.**, , s.19.

¹⁷⁸ Ramil Mustafayev, "Dağlık Karabağ Problemi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2002, s.9.

olduğunu, bölge ve çevresinde yaranmış durumun ne derece vahim olduğunu anlayabilmek için yeterli olmaktadır.¹⁷⁹

Gün geçtikçe daha da körüklenen Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı olan bu kışkırtıcı davranışları en nihayet 1917 yılı Şubat ayında Rusya’da gerçekleşen darbe sonrası az da olsa yatışmıştır. Fakat bu durum da uzun sürmemiştir. Çünkü, 1918 yılı Nisan ayında gerçekleşen özel oturumla “*Mavera-i Kafkasya Federatif Cumhuriyeti*” kurulmuştur. Gürcü, Ermeni ve Azerilerden oluşan Bolşevik taşnaklarının ağırlıkta olduğu Bakü Sovyeti tarafından idare edilen bu kurum Bakü ve çevresi dışında geri kalan bölgeleri idare etmekteydi. Gün geçtikçe Bolşevik taşnaklarının ağırlıkta olduğu kurumun güçlenmesi sonucu Azerbaycanlılara karşı artan baskılar dolayısıyla Azerbaycan Türkleriyle Bakü Sovyet yanlısı Ermeni Taşnaklar ve Bolşevik Ruslar arasında çatışmalar yeniden tırmanma göstermiştir. Bu çatışmalar Taşnak ve Bolşeviklerin 30 Mart 1918’de Bakünün müslüman nüfuslu mahallelerine saldırarak büyük yıkım ve kayıplara sebep olan diğer bir katliamının, tarihe “*Mart Soykırımı*” olarak geçen olayların yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰

Bu çatışmaların tetikleme sonucu, 26 Mayıs 1918 yılında Seymin olağanüstü toplantısında Gürcüstan mevzubahis Cumhuriyet’den ayrılacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine, Seymin müslüman kanadına mensup olanlar, Mehmet Emin Resulzadenin önderliğinde 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Milli Şurasının kararı olarak bağımsız Demokratik Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bakü o zamanlar Bolşevik ve Ermeni Taşnaklarının elinde olduğundan, Cumhuriyetin merkezi Gence şehri seçilmiştir.¹⁸¹ Bunun ardından kısa bir süre sonra ise Ermeniler, Azerbaycan Milli Şurasına başvurarak Gümrünün Osmanlılarda olduğunu ifade etmiş ve bundan dolayı Erevanın kendilerine merkez olarak verilmesini teklif etmişlerdir. Bu teklif üzerine Azerbaycan’ın Erevan ve çevresindeki

¹⁷⁹ Çaşın ve Kısacık, a.g.e., s.19, ; Bahar Özsoy, “**Uluslararası İlişkilerde Aktörler ve Sorun Çözme Kapasiteleri, Dağlık Karabağ Örneği**”, **Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi**, Gaziantep, 2017, s.72, (Çevrimiçi) <https://researchgate.net> (Erişim Tarihi :24.02.2021); Şihaliyev, a.g.e., s.45.

¹⁸⁰ Abdullahzade, a.g.e., s. 46-48, ; Çaxmaqlı, a.g.e., s.19, ; Şihaliyev, a.g.e, s.45

¹⁸¹ Vaqif Arzumanlı, Nazim Mustafa, **Tarixin Qara Səhifələri Deportasiya. Soyqırım.Qaçqınlıq**, Bakı, Qartal, 1998, s.43.

yaklaşık 9.500 kmlik araziyi onlara vermesiyle, Kafkasyada ilk kez nüfusu 400.000 olan ve arazisi sadece Erevan ve Eçmeyezin ile sınırlı olan Ermenistan Devleti kurulmuştur.¹⁸² Bu olaylardan sonra, Azerbaycan Ermenilerin asılsız toprak iddialarını sonlandırmak için 4 Haziran 1918'te Batum'da, Ermenistan topraklarının kapsamının sadece Ağrı (Arrat) ve Göyçe Gölüyle (Sevan Gölü) sınırlı olacağını belirten Barış anlaşması imzalamıştır. Fakat bu olaylar da Ermenileri tatmin etmemiştir. Dolayısıyla Ermenilerin “*Büyük Ermenistan*” kurma hayalleri bu dönemlerde de son bulmamış aksine daha da alevlenmiştir.¹⁸³

Nitekim, gün geçtikçe asılsız toprak iddiaları daha da artan Ermeniler, Karabağı ikiye ayırarak yukarı kısmını Dağlık Karabağ olarak tanımlamıştır. Fakat Ermenilerin bu kısmın onlara ait olmasıyla ilgili asılsız iddialarına Azerbaycanlılar tarafından hiçbir zaman kayıtsız kalınmamış, her fırsatta onların asılsız olduğu kanıtlanarak toprak bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan hükümeti ve Karabağın Ermeni temsilcileri arasında imzalanan mutabakatta bölgenin statüsünün Paris Barış Konferansında belirleninceye kadar Dağlık kısmının da Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olması teyit edilmiştir.¹⁸⁴ Belirttiğimiz gibi Ermenilerin bu asılsız toprak iddiaları ve kışkırtıcı eylemleri maalesef Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet döneminde de çözüme kavuşturulamamıştır. 28 Nisan 1920'de Kızıl Ordunun Azerbaycan sınırlarına dayanması sonucu Cumhuriyetin dağılması ve Azerbaycanın Sovyetler Birliğine katılması sonrası da bu iddialar son bulmamıştır. Aksine tarihi Azerbaycan toprakları olan Zengezur, Şerur-Dereleyez bölgeleri ve Nahçıvan'ın bazı köylerinin Ermenistan'a bağlanmasıyla Azerbaycan sınırları zorla küçültülerek Ermeni sınırları genişletilmiştir.¹⁸⁵

¹⁸² Çaxmaqlı, **a.g.e.** , s.21, ; Arzumanlı ve Mustafa, **a.g.e.**, s.44.

¹⁸³ Abdullahzade, **a.g.e.**, s.50.

¹⁸⁴ **A.e.**, s.55.

¹⁸⁵ **A.e.**, s.58,59, ; Candan Azer, “**Yukarı Karabağ Sorunu ve Minsk Grubu**”,**Ermeni Araştırmaları**, S:44, 2013, s.286, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 25.02.2021).

2.1.2. Sovyetler Döneminden I. Dağlık Karabağ Savaşına Kadar Olan Süreç

Kafkasyayı denetiminde ve kontrolünde tutmak için daima Karabağ meselesini diri tutmakla Ermenileri elinde araç olarak kullanan Rusya, Kafkasyada Sovyet rejimi kurulduktan sonra da bu yöntemini devam ettirmiştir. Nitekim, daha dönemin ilk başları, 1923 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (ASSC) bir parçası olduğu belirtilerek Karabağın dağlık kısımları “*Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi*” adıyla özerk statüye kavuşturulmuştur. Bu durum 1991 yılına SSCB’nin dağılmasına kadar böyle devam ettirilmiştir.¹⁸⁶ Fakat bu özerklik bile Ermenileri tatmin etmek için yeterli olamamıştır. Onlar daha da ileri giderek, Karabağın hem tarihi hem siyasi açıdan hiç bir bağlantısı olmadığı Ermenistan ile birleştirilmesi taleplerini gündeme getirmişler. Hatta Ermeniler, bu amaçla 1926-1929 yıllarında gösteriler yapmıştır. Yapılan bu gösteriler, Ermenilerin mevzubahis taleplerinin 30’lu yıllarda yeniden canlanması sonucu ilgili taleplerinin Stalin tarafından kabul görmemesiyle bir süreliğine duraksamak zorunda kalmıştır.¹⁸⁷

40. ve 50. yıllarına gelindiğinde ise her olayı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayan Ermeniler amaçlarını farklı bir taktikle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nitekim, Ermeniler 1943 yıl Tahran Konferansı sırasında “*savaştan zararlı çıkan İrana yardım etme başlığı altında amaçlarını perdeleyerek İranda yaşayan Ermenilerin Azerbaycana, Ermenistanda yaşayan Azerilerin ise SSCB Bakanlar Kurulu’nun 23 Aralık 1947 tarihli Ermenistan SSC’den kolhozçuların ve diğer Azerbaycanlı ahalinin ASSCB’nin Kür-Araz Ovalığına göç ettirilmesi*” kararıyla¹⁸⁸, bölgenin asıl sahiplerini kendi tarihi yurtlarından zorla bir başka yere göç ettirilmesi taktiklerini kullanarak ilgili taleplerini başka bir şekilde cereyan ettirmişler.

¹⁸⁶ Virtual Qarabağ, “*Qarabağın Tarixi/1920-1980.illər*”, (Çevrimiçi) <https://www.virtualkarabakh.az> (Erişim Tarihi : 07.03.2021) ; Abdullahazde, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁸⁷ Khalilov, **a.g.e.**, s.55.

¹⁸⁸ Şihaliyev, **a.g.e.**, s.53,; Belirtmemiz gerekir ki, alınan bu kararla sadece 1948-1950 yıllarında, Ermenistanda yaşayan 100.000 kolhozcu ve diğer Azerbaycanlıların gönüllülük prensibi doğrultusunda göç ettirilmesi planlansa da merkezi yönetim bununla razılaşmayarak ne gönüllülük prensibini, ne yıl aralığı (nitekim, göçler 1953 yılına kadar devam ettirilmiştir) ne de bu rakam kriterlerini gözetmeyerek göç ettirilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz.Khalilov, **a.g.e.**, s.56.

Özellikle bu dönemlerde yapılan göçler zamanı Azerbaycanın ekonomik, sosyal, güçlü ve stratejik bölgelerinden Azerbaycanlılar zorla çıkarılmış ve bu bölgelere Ermeniler göç ettirilmiştir.¹⁸⁹

1967 yılında Ermeniler DK'nın Ermenistana birleştirilmesi talebini yeniden gündeme getirmiştir. Fakat Hankendin'de çıkan olaylardan dolayı Sovyet yönetiminin acil önlemler alması sonucu bu sefer de taleplerine ulaşamayan ve mütemadiyen ret cevabı alan Ermeniler, yeniden bir süreliğine duraksama mecburiyetinde kalmıştır.¹⁹⁰

70. yıllarda da Ermeniler asıl niyetlerinden el çekmemiş, planlarını hayata geçirmek için bölgede istikrar ve sükuneti bozacak adımlar atmıştır.¹⁹¹ Bununla birlikte, bizim bu dönemle ilgili değinmek istediğimiz önemli bir husus vardır. Bu hususun, bölgenin tarihi, asıl sahibinin kim olduğunun kanıtlanması açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, Ermenilerin 1978 yılında bölgede "*Ermenilerin Karabağa Gelişlerinin 150 Yılı*" anısına yaptırıldıkları anıt bile tekbaşına onların iddia ettiği gibi bölgede uzun tarihleri olmadığını, bölgenin asıl sahibinin onlar değil de Azerbaycanlılar olduğunu kanıtlamak için yeterlidir.¹⁹²

Bu zamana kadar istedikleri sonucu elde edemeyen Ermeniler 1985 yılında iktidara gelen, "*Glasnot*" ve "*Perestroyka*"¹⁹³ politikalarının önderi Garbaçov döneminde taleplerini her zamankinden daha istekli ve şiddetli bir şekilde gündeme getirmeye

¹⁸⁹ Khalilov, **a.g.e.**, s.55, ; Akif Nağı, **Qarabağ müharibəsi Qısa Tarix**, Bakı, Ağalarov Anar, 2014, s.30, ; Vaqif Arzumanlı, s.33.

¹⁹⁰ Khalilov, **a.g.e.**, s.58.

¹⁹¹ Azer, **a.g.e.**, s.287.

¹⁹² Qasım Hacıyev, Əyyubə Əbduləzimov, **Qarabağ Tarixi**, y.y, t.y, s.74, ; Khalilov, **a.g.e.**, s.58.

¹⁹³ Zayıflayan SB'ni yeniden eski gücüne kavuşturmak için Garbaçov döneminde yapılan reform çalışmalarıdır. Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ekonomik alanda yapılan bir reformdur. Bu reformla Gorbaçov yönetim sistemi, Sovyet ekonomik sisteminin uyguladığı merkeziyetçi yapıyı değiştirmek ve piyasa ekonomisini yeniden oluşturmakla 1980'lerden ekonomide yaşanan durgunluktan çıkıp yükselişe geçmeyi amaçlamıştır. İlgili yönetimin reform çalışmalarının bir diğer kolu olan Glasnost (Açıklık) reformuyla ise sosyalizmin bürokratik elit anlayışını kırmakla devletin toplumun desteğini alabilmesi, ve böylelikle devletle halkın yakınlaştırılması amaçlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bknz. Osman Ağır, Abdulkadir Baharçipek, "**Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi**", **Birey ve Toplum**, C:4, S:8, 2014, s.15-16, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 19.09.2021).

başlamıştırlar.¹⁹⁴ Nitekim, 1988 yılında neredeyse her ay DK'nın Ermeni kesimi DK kısmının ASSC'den ayrılıp Ermenistan SSC'ne birleştirilmesi hakkında kararlar alıyordu. Her defasında bu kararlar böyle bir kararın Sovyetler Anayasasının ülkelerin sınırları ile ilgili hükme uygun olmaması gerekçesiyle hem SSC hem de ASSC tarafından reddediliyordu. Fakat her zamanki gibi bu da Ermenileri hiç bir şekilde durduramıyor, aksine Ermenilerin kışkırtıcı davranışları iki taraf arasında tartışmaları zamanla daha da körüklenmiştir. Bundan sonra bu durumların tetikleme sonucu, Ermeni baskılarıyla Ermenistanda yaşayan Azerbaycanlıların zorla göç ettirilmesi ve Azeri sivillere karşı gerçekleştirilen saldırılar artık iki taraf arasında mevcut olan tartışmaların silahlı çatışmalara dönüşmesine sebep olmuştur.¹⁹⁵

2. 2. Dağlık Karabağ Savaşları

2. 2. 1. I. Dağlık Karabağ Savaşı

Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti (DKBS) 20 Şubat 1988 tarihinde *“Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin Azerbaycandan ayrılıp Ermenistana verilmesinin Azerbaycan ve Ermenistan Meclisleri Önünde İleri Sürülmesi Hakkında”* karar kabul etmiştir. Bu karar zaten uzun süreden beridir Ermeni baskıları nedeniyle Azerilerin kendi yurtlarını terk etmek zorunda kalmalarıyla yaşanan çatışmaları daha da alevlendirmiştir. Bu artan gerilimler üzerine, 28 Şubat 1988 tarihinde Sumgayıt şehrinde Azerbaycan ve Ermeniler arasında yeniden bir çatışma yaşanmıştır. Bu çatışma sonucu 6'sı Azerbaycanlı, 26'sı Ermeni olan 32 sivil öldürülmüş, Ermenilerin yaşadığı yerlere saldırılar olmuş, evleri yağmalanmıştır. Sumgayıt olaylarıyla büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan I. DK Savaşı, artık fiili olarak başlamış oldu.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Vefa Kurban, Nur Çümen, *“Tarihi ve Güncel Boyutları ile Karabağ”*, Karabağ Zaferi : Kafkasya'da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline, ULİSA, 2020, a.g.e. s.21, ; Amir Aliyev, *“Azerbaycan Uluslararası Suçların Hedefinde : Hukuki İnceleme”*, Bakü, Nurlar Yayıncılık, 2018, s.18.

¹⁹⁵ Abdullahzade, a.g.e., s.71-72.

¹⁹⁶ Abdullahzade, a.g.e., s.71, ; Derya Özkaraman, *“Hocalı Soykırımı : Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları” Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.136, ; Sezai Özçelik, *“Dağlık Karabağ Çatışması Analizi ve Barış Süreci”*, Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-VII, S:77, 2015, s.348, (Çevrimiçi)

Her geçen gün Ermeniler DKBS'yle ilişkilerini artırmakta, DK'nın Azerbaycandan ayrılıp Ermenistan'a birleştirilmesi yönünde kararlar almaktaydılar. Hem ASSC hem de SSCB bu tip kararların 1977 SSCB Anayasası'nın m.78 Cumhuriyetlerin sınırlarının Cumhuriyetlerin izni olmadan değiştirilmesinin mümkün olmayacağı hükmüne uygun olmadığını gerekçe göstererek bu kararları kabul etmemiştir. Bölgede artık hiç bir şey eskisi gibi olmamakta, bölgedeki gerginliği azaltmak için yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmaktaydı. Zira, Ermenilerin mütemadiyen sivillere karşı uyguladıkları şiddet olaylarına Azerbaycanda olan Ermeni kökenli sivillere karşı şiddet içerikli tepkilerle karşılık verilmesi, bölgeyi adeta her daim kanlı savaflara tanıklık yapmış Orta Doğuya çevirmişti.¹⁹⁷

Bu vaziyetin akabinde, bölgedeki gerginliği azaltmak, tarafları sakinleştirmek için SSCB 12 Ocak 1989'da DK yönetimini geçici bir süre için Azerbaycandan alıp, Moskovaya bağlı "*Özerk Yönetim Komitesi*"ne vermiştir.¹⁹⁸ Bunun üzerine Ermenilerin teşvikiyle 1989 Ağustos'da Ermeni Milli Harekatının desteği alınarak DK'da resmi olmayan seçimler yapılmıştır. Bu seçimler sonucu Ermenilerden oluşan DKÖB Temsilciler Meclisi Karabağın Sovyetler Birliğine bağlı bağımsız bölge olduğunu ilan etmiştir. Onlar hiç bir yasal dayanağı olmayarak ilan ettikleri bağımsız bölgenin yönetim organı olarak da "*Milli Konsey*"i kurmuştur. Bununla birlikte, Milli Konsey Ermenistan Cumhuriyeti tarafından bölgede yaşayan Ermenilerin tek hukuki temsilcisi olarak tanınmış, bölgede Ermeni savunma gücü oluşturulmuştur. Bütün bu olaylardan sonra Moskova Milli Konseyi ve aldığı kararları tanımadığını belirterek,

<https://researchgate.net> (Erişim Tarihi : 09.03.2021); Ahmet Yavuz Gürler, "**Uluslararası Hukuk Bağlamında Hocalı Soykırımı**" **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı El Kitab**, S:3, Giresun, 2017, s.107, ; Elvin Iusubov, "**Hocalı Soykırımının Kırgızistandaki Etkileri**", **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı El Kitab**, S:3, Giresun, 2017, s.194. Sumgayıt olaylarıyla ilgili belirtmek isteriz ki, yapılan araştırmalar sonucu, aslında bu olayların Ermeniler tarafından planlandığı öğrenilmiştir. Yürütülen araştırmalar sonrasında Ermeni kökenli **Eduard Grigoryan** bu olayları etnik çatışma yaratmak, Azerbaycanlıları Ermenilere karşı saldırı yapacak şekilde göstermek için yaptıklarını itiraf etmiştir. Abdullahzade, **a.g.e.**, s.72,73.

¹⁹⁷ Abbas Karaağaçlı, "**Karabağ Sorunu ve Çözümüne Yönelik Eleştiriler**", **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitap**, S:3, Giresun, 2017, s.121.

¹⁹⁸ Eren Çölükoğlu, "**Azerbaycan-Ermenistan Arasında Dağlık Karabağ Sorunu**", Uluslararası Politika Akademisi, 2020, (Çevrimiçi) <https://politikaakademisi.org> (Erişim Tarihi:04.06.2021).

28 Kasım 1989’da aldığı kararla statüsünde hiç bir değişiklik yapmadan DK üzerinde özel yönetimi kaldırıp yeniden Azerbaycana teslim etmiştir.¹⁹⁹

Sorunun çözülememesi nedeniyle Azerbaycanda artık hem hükümete hem de Moskova yönetimine karşı ayaklanmalar başlamıştı. Bunun üzerine, Moskova Yönetimi, ayaklanmaları basdırmak için 20 Ocak 1990 senesinde XI Kızıl Orduyu Bakü’ye sürerek yüzlerce ölüm ve yaralanmalara sebep olan, tarihe **Kanlı Yanvar** diye geçen olayları gerçekleştirmişler.²⁰⁰

SSCB iç çatışmalar, sorunların çözülmesinde başarısızlık göstermesi, üye devletlerin birer birer egemenlik ve bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucu 1991 yılında dağıldı. Bundan sonra Azerbaycan Milli Meclisi 18 Ekim 1991’de “*Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Mustakilliyi Hakkında Anayasa Aktını*” kabul etmiş, 26 Kasım 1991’de ise DK’nın Özerk statüsünü kaldırmıştır. Bu durumdan daha da hiddetlenen Ermenistan 1991 senesinde Karabağın ulaşım ve konum açısından önemli bir ilçesi olan **Hocalı**’yı abluka altına alarak 30 Ekimde de kara yolunu ulaşımına kapatmıştır. Aynı sene içerisinde ESK DK genelinde büyük çoğunluğu Azerilerden oluşan şehirlere hücumu başlayarak 21,23,24,25,28 Aralıkta sırasıyla Nebiler, Meşeli, Hasanabad ve Kaybalıyı işgal etmiştir. Ermeniler işgal ettikleri bu bölgelerde sivil nüfusa karşı bir çok insanlık suçu işlemiştir. Ermenilerin işgal zamanı yaptıkları mezalim hareketlerden dolayı psikolojik baskı altında olan Hocalı’nın tek ulaşım vasıtası olan hava yolunun da 28 Ocak 1992 senesinde gerçekleşen helikopter saldırısıyla kesilmesi sonucu bölgenin dış dünyayla tam anlamda ilişkisi kesilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ Abdullahzade, a.g.e., s.75, ; Karaağaçlı, a.g.e., s.121.

²⁰⁰ GirayAlp Karakuş, “**Azerbaycan ve Türkiye Dış Politikası : Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Dış Politikaya Geçiş**”, **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitap**, S:3, Giresun, 2017, s.88.

²⁰¹ Özkaraman, a.g.e., s.154, ; Salih Uçak, “**Tarih, Ders Almayanlar İçin Tekerrürden İbarettir**”, **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı El Kitap**, S:3, Giresun, 2017, s.73, ; Xatire Quliyeva, “**Bəşəri Hisslərin Məhvində Hesablanmış Cinayət Xocalı Soyqırımı**”, **Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitap**, S:3, Giresun, 2017, s.80.

1992 senesinde de devam eden Ermeni saldırıları sonucu 12 Şubatta Malıbeyli ile Yukarı ve Aşağı Kuşçular, 15 Şubatta ise Karadağlı kentleri işgal edilmiştir.²⁰² 20 Şubat 1992’de Rusyanın girişiyle Moskvada bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan tarafı “*Karabağda derhal ateşkes sağlanması ve yerleşim bölgeleri üzerindeki ablukanın kaldırılması konusunda*” anlaşmaya varmıştır. Fakat Ermenistan tarafı her zamanki gibi yine sözünde durmamıştır. Artık yavaş yavaş Ermeniler Karabağ savaşının en dehşetli olayı olan **Hocalı Katliamına** başlamaktaydılar. 1992 senesi 25 Şubatı 26 Şubata bağlayan gece önceden ulaşımın kapatılan Hocalıyı helikopter ve ağır zırhlı araçlarla ateşe tutan 366. Rus Motor Alayı tarafından desteklenen ESK’i, tank ve toplarla şehire girmiştir. Ermeniler savaş sırasında savaş dışında tutulması ve dokunulmaması gereken çocuk, kadın ve ihtiyar demeden sivil ve sivil olmayan nüfus ayrımı yapmadan ele geçirdikleri Azerbaycanlıları amansızca, insanlık dışı işkence ve yöntemlerle katletmişlerdir. Bu katliam sırasında Ermeniler tarafından insanlar canlı canlı yakılmış, uzuvları kesilmiş, derileri soyulmuş ve bunlar gibi bir çok insanlık dışı eylemler sivillere karşı gerçekleştirilmiştir. Sadece Hocalı katliamı sırasında 106’sı kadın, 83’ü çocuk olmak üzere toplam 613 kişi öldürülmüş, 1275 kişi rehin alınmış ve 150 kişi kaybolmuş, 487 kişi ise yaralı olarak kaçmayı başaramamıştır. Kaçmayı başaranların bir kısmı da ormanda uzun süren bekleyiş sonucu açlık ve soğuktan ölmüştür.²⁰³

Gerçekleştirilen bu katliamdan sonra ne 13 Martta Türkiye’nin çabalarıyla yapılan geçici bir ateşkes, ne de Mart ayında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubunun²⁰⁴ çabaları Ermenistanı, işgalci politikasından vazgeçirememiştir. Bunlara ek olarak Rusya ve İran yetkililerinin gerçekleştirdikleri toplantılar da bu konuda herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Hatta Ermeniler bundan sonra daha da

²⁰² Murteza Hasanoglu, Rauf Aliyev, “20.Yüzyılın İnsanlık Suçu-Hocalı Soykırımı : Hukuki ve Siyasi Düzeyde Değerlendirme”, Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, 25.Yılında Hocalı Soykırımı E- Kitap, S:3, Giresun, 2017, s.243.

²⁰³ Bedire Kerimova, “İngiltere Dış Politikasında ‘Ermeni Sorunu’ ve Dağlık Karabağ” III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu, III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri E-Kitap, Giresun, 2019, s.92, ; Xatire Quliyeva, a.g.e., s. 78. Yukarıda belirttiklerimizle birlikte, bu katliam sonucu, 8 aile tamamıyla yok edilmiş, 25 çocuk öksüz kalmış, 130 çocuk ebeveynlerinden birini, 230 aile ise aile reisini kaybetmiştir.

²⁰⁴ Bu kurum Azerbaycan ve Ermenistan arasında olan sorunu çözüme kavuşturmak için yaratılmıştır.

saldırganlaşmış, 8 Mayıs 1992 tarihinde Azerbaycanın kontrolünde olan DKÖB'nin son yerleşim yeri olan **Şuşa**'nı işgal etmiştir. Ermeniler 18 Mayıs 1992 tarihinde ise DKÖB'nin kapsamında yer almayan Azerbaycana direk bağlı olan **Laçın** ilini işgal etmiştir.²⁰⁵

Uluslararası kamuoyu tarafından yaptığı insanlık dışı eylemlerden dolayı gereken tepki gösterilmeyen Ermenistan her geçen gün işgalci politikalarına daha da şiddetle devam etmiştir. Hatta Ermenistan, GK'nin 1993 senesinde Azerbaycanın işgal ettiği bölgelerini terk etmesiyle ilgili olan 882, 853, 874, 884 sayılı kararlarını bile dikkate almamıştır. Nitekim, Ermenistan 2 Nisan 1993'de 27 Mart 1993'de saldırıya başladığı **Kelbecer**, 26 -27 Haziranda Karabağ bölgesinde Azerbaycanlıların elindeki tek yer olan **Ağdere** ilini işgal etmiştir. Daha sonra Ermenistan 23 Temmuzda Karabağın doğusundaki **Ağdam** kenti ve civarındaki yerleşim yerlerini, 23 Ağustos 1993'de **Füzuli** ve **Cebrayılı**, 31 Ağustos 1993'de **Gubadlı**, 29 Ekim 1993'de ise **Zengilan** illerini işgal etmiştir.²⁰⁶

1988-1994 yılları arasında süren, I. DK Savaşı Rusyanın öncülüğünde **Bişkek**te Azerbaycan ve Ermenistan savunma bakanları ve Karabağın Ermeni temsilcileri arasında imzalanan 12 Mayıs 1994 tarihli ateşkesle durdurulmuştur. Bu savaş sonucunda 30.000'den fazla kişi ölmüş, 50.000'den fazla kişi yaralanmış, 1 milyon civarında kişi ise mülteci konumuna düşmüştür.²⁰⁷ Aynı zamanda savaş sonucu Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiş, "*Azerbaycan Esir, Rehin Alınmış, Kayıp Vatandaşlarla İlgili Devlet Komisyon*"unun 1 Şubat 2018 tarihli resmi verilerine göre, 3875 kişi kaybolmuştur.²⁰⁸ Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesine bağlı "*Azerbaycanın İşgal Altındaki*

²⁰⁵ Khalilov, **a.g.e.**, s.81,82.

²⁰⁶ Asan Xidmət (Bu qurum Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinə tabedir.), **Erməni Təcavüzü**, (Çevrimiçi), <https://www.asan.gov.az> (Erişim Tarihi :19.09.2021), ; Khalilov, **a.g.e.**, s.84,86,87-89.

²⁰⁷ Serdal Ünal, "**26 Yıldır Topraklarına Dönmeyi Bekliyorlar Karabağda Ermeni Zulmüne Uğrayan Yaklaşık 1 Milyon Azeri Türk, 14 Yıldır Azerbaycanda Topraklarına Geri Dönecekleri Günü Bekliyor**" III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu, III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri E-Kitap, Giresun, 2019, s.104.

²⁰⁸ Aliyev, **a.g.e.**, s.29.

Bölgelerindeki Kayıp ve Hasarların Değerlendirilmesi Çalışma Grup”unun verdiği bilgilere göre ise Azerbaycan 800 milyar doları aşkın zarar etmiştir.²⁰⁹

I. DK Savaşı sırasında ESK tarafından insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları kapsamında olan bir sıra fiiller işlenmiştir. Biz de çalışmamızda ESK’nın DK Savaşları sırasında işledikleri ve UCM’nin yargı kapsamına giren olayları inceleyeceğiz. I. DK Savaşı RS’nün yürürlüğe girmesinden önce işlenmiştir. Bilindiği üzere, Mahkemenin yargı kapsamına giren olayların statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmesi halinde bu olayların Mahkemeye taşınabilmesi mümkün olmaktadır. Bu yüzden biz de çalışmamızda II. DK Savaşı sırasında ESK tarafından gerçekleştirilen, Mahkemenin yargı kapsamına giren olayları esas alacağız.

2.2.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk Bağlamında 2020 Yılı. II. Dağlık Karabağ Savaşı

Ateşkes anlaşmasıyla fiili olarak durdurulan savaş yerini Ermenistan’ın mütemadiyen Azerbaycan’ın sivil yerleşim yerlerini ateşe tutarak Azerbaycana karşı yaptığı provokasyon nitelikteki eylemlerinin, Azerbaycan tarafından önlenmesi ile bir parlayıp bir de sönen çatışmalara bırakmıştır. Nitekim, 2016 yılında 1 Nisanı 2 Nisana bağlayan gece ESK’nın Azerbaycanın tüm sınırboyu bölgeleri ve yerleşim yerlerine ağır saldırılar yapması sonucu sivil nüfustan 2 kişinin ölmesi, 10 kişinin ise yaralanması üzerine Azerbaycan güçleri 2 Nisan sınırboyu Ermeni güçlerine karşı saldırıya başlamıştır. Azerbaycanın saldırıya geçmesiyle patlak veren bu çatışmalar 5 Nisan Moskova’da Azerbaycan ve Ermenistan genel kurmay başkanlarının imzaladığı ateşkes anlaşmasıyla sonlanan **4 günlük** bir savaşa dönüşmüştür.²¹⁰ Savaş sonucu Azerbaycan “*Talış kenti, Lele-Tepe yüksekliği, Seysulan gibi önemli bölgeleri ve Ağdere-Madagiz boyunca*” olan yolların kontrolünü kazanmıştır. Ayrıca, bu savaş

²⁰⁹ Memmedova, a.g.e., s.237.

²¹⁰ Turgut Kerem Tuncel, “Güney Kafkasyada 2-5 nisan 2016’da Yaşanan 4 gün Savaşı”, *Ermeni Araştırmaları*, Rapor, S:53, 2016, s.303, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :15.03.2021) ; “4 aprel Azərbaycan üçün dörd günlük şərəfli müharibənin ildönümüdür.”, *TRT Azərbaycan*, 03 Aprel 2020, (Çevrimiçi) <https://www.trt.net.tr> (Erişim Tarihi : 16.03.2021).

süresince ESK saldırıları sonucu Azerbaycan tarafının 16 askeri şehit düşmüş, 2'si çocuk olmak üzere 6 sivil hayatını kaybetmiş, 26 sivil yaralanmış, 232 ev ve bazı kamu kurumları ve altyapıları hasar görmüştür.²¹¹

İşgal edilmiş Azerbaycan topraklarının barışçıl yollarla geri alınması için çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan görüşmeler her defasında Ermenistan tarafından engellenmekteydi. Bu engellemelerin en başlıcası Ermenistan tarafının işgal edilmiş topraklardan yalnız DK'a bağımsızlık verilmesi koşuluyla çekileceği gibi çözüm tıkayıcı tutumu olmaktaydı. Bunun yanı sıra 2018 senesinde “*Kadife Devrim*”le iktidara gelen **Nikol Paşinyan**'ın Karabağ Ermenistanıdır populist beyanında bulunması ve provoke edici şekilde işgal edilmiş Azerbaycan topraklarına sırasıyla ziyaretler yapması gibi davranışları da barışçıl çözümleri önemli derecede etkilemekteydi. Ermenistanın bu tutumu ve ayrıca 2019 senesi Mart ayında Ermenistan Savunma Bakanı **David Tenoyanın** ABŞ'da resmi ziyarette olurken, “*yeni topraklar için yeni savaş*” şeklinde çağrılarda bulunması sınır bölgelerinde gerilimlerin yeniden alevlenmesine neden olmuştur.²¹²

Bu gerilimler üzerine 2020 senesi Temmuz ayında gerçekleşen Tovuz saldırısıyla tetiklenen II. DK Savaşı, ESK'nin yeniden sınır bölgelerindeki Azerbaycan köylerini yoğun ateşe tutması sonucu Azerbaycanın karşı saldırıya geçmesiyle 27 Eylül 2020 tarihinde başlamıştır. 9 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşmasıyla²¹³

²¹¹ Tuncel, a.g.e., s.304,307.

²¹² “İkinci Qarabağ Savaşı, Vətən Müharibəsi və ya ‘Dəmir Yumruq’ Əməliyyatı”, **Virtual Qarabağ**, (Çevrimiçi) <https://virtuallkarabakh.az> (Erişim Tarihi : 16.03.2021).

²¹³ 9 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşması Bışkek Antlaşması'nda olduğu gibi, yine taraflar bir araya gelmeden-bu sefer faks yerine internet ortamında iletişim kurularak imzalanmıştır. Giriş ve 9 maddeden oluşan 9 Kasım tarihli bu süresiz ateşkes antlaşması, çok kısa bir sürede, saatler içinde Rusya'nın gözlemci sıfatıyla yer aldığı ve koordine ettiği bir ateşkesi sağlayarak yine süresiz bir ateşkes antlaşması olan Bışkek Protokolü'nün yerini almıştır. Bir kaç hususa değinilen bu antlaşmanın en önemli ve kaydadeğer özelliklerinden biri de Bışkek Antlaşması'nın akisne bu antlaşmada sözde Karabağ yönetiminin hiçbir temsilcisinin yeralmamasıdır. Böylece yıllardır sorunun yalnızca Azerbaycan ve Dağlık Karabağın Ermeni temsilcileri arasında olduğunu söyleyerek hep kendisini sorumluluktan kurtarmaya çalışan Ermenistan uluslararası bir antlaşmada, “*işgalin*” sorumlusu olarak tek başına taraf sıfatını Kabul etmiştir. Yalnızca bu husus bile askeri alanda açık bir üstünlük kazanan Azerbaycan açısından başlı başına bir başarıdır. Ferhat Aznevi, **Hukuksal Boyutuyla Türkiye Ve Azerbaycan'ın Ortak ‘Ermeni Sorunu’ : Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, Şen Matbaa, 2021 (çevrimiçi) <https://www.tbbyayinlari.barobirlik.org.tr> (Erişim Tarihi : 04.11.2021), s.6,12. Aynı zamanda 9 Kasım

sona erip 44 gün süren bu savaş boyunca ESK, Azerbaycanın sivil yerleşim yerlerine defalarca saldırmıştır. Bu saldırılar sonucu, 12'si çocuk, 27'si kadın olmak üzere toplam 100'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, ve 50'si çocuk 104'ü kadın, 260'ı erkek olmak üzere toplam 418'den fazla kişi ise yaralanmıştır. Bununla birlikte saldırıda 3410 özel ev, 120 apartman, 512 sivil yerleşim, anaokulları, hastaneler, dini yerler ve kültürel anıtlar yıkılmış veya zarar görmüştür.²¹⁴

Bu savaş boyunca çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından taraflara uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası hukuk kuralları ve insan hakları sözleşmelerine uygun davranmaları çağrısında bulunulmuştur.²¹⁵ Fakat Ermenistan tarafı hiç bir zaman bu kural ve anlaşma hükümlerine uygun davranmamıştır. Bunların yanı sıra Ermenistan tarafı savaş zamanı savaşıyan tarafların davranışlarına hakim olması gereken uluslararası insancıl hukukun **ayırt etme, orantılılık, tedbir alma** ilkelerine dahi uymayarak çok sayıda savaş suçu işlemiştir. Nitekim, BM İnsan Hakları Yüksek Komitesi başkanı **Michelle Bachelet**'de bu ilkelere uyulma çağrısında bulunmuştur.²¹⁶ Biz de ESK tarafından işlenen ihlalleri ilk önce bu ilkeler kapsamında inceleyip, daha sonra mevzubahis ihlalleri UCM'nin yargı yetkisi açısından değerlendirmeye çalışacağız.

tarihli antlaşmada Azerbaycan ve Ermenistan'ın antlaşmanın tarafı olarak yer almaları yaşanan II. DK savaşının iki devlet arasında uluslararası nitelikte olan silahlı çatışma olduğunu da kanıtlamaktadır.

²¹⁴ A.e, ; General Assambley, "Note verbale dated 29 December 2020 from the Permanent Mission of Azerbaijan to the United Nations Office at Geneva addressed to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights", 18 Şubat 2021, s.5 ; Kamu Denetçiler Kurumu, "Azerbaycan-Ermenistan Savaşında Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Rapor" Ankara, 2020, s.18. Savaş sonucu Azerbaycan Devletinin 2900 askeri şehit olmuştur.

²¹⁵ UN News, "Fresh Armenia-Azerbaijani clashes over Nagorno-Karabakh, as UN chief urges an end to fighting", 27 Eylül 2020, (Çevrimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi : 25.09.2021), ; Organization for Security and Co-operation in Europe "Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group", 27 Eylül 2020, <https://www.osce.org/minsk-group> (Erişim Tarihi : 25.09.2021); UN News "UN chief condemns continuing escalation of violence in Nagorno-Karabakh" 6 Ekim 2020 (Çevrimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi 25.09.2021), ; UN News, "Nagorno-Karabakh : UN rights chief calls for urgent ceasefire as hostilities mount", 9 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi : 25.09.2021).

²¹⁶ UN News, "UN rights chief warns of possible war crimes in Nagorno-Karabakh Conflict.", 2 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021).

2. 2. 2. 1. Ayırt Etme İlkesi Bakımından

Çatışmalarda tarafların her zaman savaşılar ile sivilleri birbirinden ayırmaları, sadece savaşıları hedef alıp, sivillere karşı saldırı yapmamaları gerekmektedir. Ayırt etme ilkesi olarak nitelendirilen bu ilke CS'leri Ek I No'lu Protokol m.48'de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmü gereğince, çatışma taraflarının sürekli olarak sivil halkın ve sivil nitelikteki malların saygı görmesini ve korumasını sağlamak için sivil mallar ile askeri hedefleri birbirinden ayırt etmeleri ve buna uygun olarak operasyonları sadece askeri hedeflere yönetmeleri gerekmektedir.²¹⁷ Madde metninde geçen sivil ifadesinin tanımı ise Ek I No'lu Protokol m.50'de düzenlenmiştir. Bu hükme göre, **sivil**, Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile ilgili CS'i m.4'ün A fıkrasının (1), (2), (3) ve (6) bentlerinde²¹⁸ ve Ek Protokol m.43'de sadalanan kişi kategorileri dışında kalan kişilerdir.²¹⁹

Bununla birlikte, bu ilkenin ihlal edilmemesi için tarafların uymaları gereken kurallar mevzu bahis Protokol m.51'de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre sivil halk arasında terör yaymak amacıyla şiddet hareketleri ve tehditlerin sivil halka veya sivillere karşı misilleme ve ayırım gözetmeksizin belirli bir askeri hedefe yönlendirilemeyen savaş yöntemleri ve araçlarının kullanıldığı veya bıraktıkları

²¹⁷ ICRC, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, S:42, s.212.

²¹⁸ "III Cenevre Sözleşmesi m.4 A fıkrasında yer alan sivil nüfus sayılmayacak ilk grup kategorisi 1. bentte yer alan, savaşa dahil bir tarafın silahlı kuvvet mensupları, 2.grub kategorisi 2. bentte yer alan teşkilatı direniş hareketlerinde iştirak edenler de dahil olmak üzere savaşa dahil bir tarafa mensup olup, kendi ülkeleri işgal altında olsa dahi o ülkenin dışında veya içinde faaliyette bulunan diğer milis mensuplarıyla gönüllü birlikler mensupları olan a) başlarında astlarında sorumlu bir şahıs bulunması, b) sabit ve uzaktan seçilebilir bir belirtiler bulunması c) açıkça silah taşımaları, ç) hareketlerinde savaş yasa ve kanunlarına riayet eden şartlarını taşıyan kişilerden oluşmaktadır. Üçüncü grubu, 3.bentte geçen kendilerini hükmünde tutan devletçe tanımamış bir hükümet veya idareye tabiiyet iddiasında bulunan silahlı kuvvet mensupları, 4ci grubunu ise 6.bentte geçen açıkça silah taşımak ve savaş yasa ve kanunlarına riayet etmek kaydıyla düşmanın yaklaşması üzerine düzenli silahlı kuvvetler halinde teşekküle vakit bulmadan istila kuvvetleriyle mücadele etmek üzere kendiliklerinden silaha sarılan işgal edilmemiş bir ülkenin ahalisinden oluşmaktadır. Sivil nüfus grubuna girmeyen beşinci grub kişiler ise Ek I Protokol m.43'de geçen karşı tarafça tanınmayan bir hükümet ya da otorite tarafından temsil ediliyor olsa bile astların davranışlarından bir tarafa karşı sorumlu bir komutanlığın emri altında bulunan bütün organize silahlı kuvvetlerin, grupların ve birimlerin mensuplarından oluşmaktadır."

²¹⁹ Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, s.213.

etkiler Ek I Protokol’de öngörüldüğü şekilde sınırlandırılmayan savaş yöntem ve araçlarının kullanılarak yapıldığı saldırılar yasak olmaktadır.²²⁰

Madde hükmünde ayrıca, bunlarla sınırlı olmamakla bir şehir, kasaba ya da benzer şekilde sivil kişiler veya sivil nitelikli malların yoğun bulunduğu bir alanda konuşlanmış ve açıkça ayırt edilmiş olan askeri hedefi tek bir askeri hedef gibi kabul edip, her türlü araç ve yöntem kullanılarak yapılan bombardıman saldırıları da ayırım gözetmeksizin yapılan saldırılar olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra ilgili madde hükmüne göre elde edilmesi beklenen somut ve doğrudan askeri avantaja kıyasla aşırı olarak kabul edilecek miktarda sivil kaybına, yaralanma ve sivil nitelikteki mallara zarar verilmesine ya da bunların hepsinin birlikte oluşmasına arızı şekilde sebep olması beklenen saldırılar da bu kapsamda olmaktadır.²²¹

Kamu Denetçiler Kurumu (KDK) II. DK Savaşı sürecinde ESK’nin yaptığı hukuka aykırı saldırı eylemleriyle ilgili yerinde incelemeler yaparak elde ettiği tespitler ve gözlemler sonucu bir rapor hazırlamıştır. İlgili raporda Ermenistan’ın Azerbaycan’ın sivil yerleşim yerlerine yaptığı 22 saldırı sonucu 12’si çocuk, 27’si kadın olmak üzere toplam 94 kişinin hayatını kaybettiği, 50’si çocuk, 104’ü kadın olmak üzere ise toplam 414 kişinin yaralandığı tespit edilmiştir.²²² Raporda ayrıca, ayırım gözetmeksizin kullanılması yasak silah ve araçlar kullanılarak yapılan saldırıların genellikle sivil nüfus ve malların yoğun olduğu yerlere yapıldığı belirtilmiştir.²²³ Özellikle **Gence** ve **Berdeye** yapılan saldırılar sırasında çok sayıda sivil nüfus ve sivil yerleşim yerlerinde ağır kayıp ve zararlar oluşmuştur.

ESK’i 4,11,17 Ekim 2020 tarihlerinde çatışma bölgesine yaklaşık 100 km uzaklıkta, Azerbaycanın kuruluş açısından eski tarihe sahip ve önemli coğrafi konumda yerleşen ikinci büyük şehri olan Gencenin merkezine saldırmıştır. Üstelik ESK bu

²²⁰ A.e., s.213-214.

²²¹ A.e., s.214.

²²² KDK, Rapor, ,s.18,21,24.; Bu sayılar sonraki zamanlarda daha da artmıştır. General Assambley, “**Note verbale dated 29 December 2020 from the Permanent Mission of Azerbaijan to the United Nations Office at Geneva addressed to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights**”,18 Şubat 2021, s.5.

²²³ A.e., s.20.

saldırılarda kullanılması yasak olan Sovyet yapımı Scud ve Elburus isimli füzeleri kullanmıştır. Saldırı sonucu aralarında çocuk ve kadın olmak üzere toplam 27 kişi hayatını kaybetmiş, 100'ün üzerinde kişi ise yaralanmıştır. Saldırıların etkisiyle aynı zamanda 50'den fazla ev enkaz altında kalarak tamamıyla dağılmış, 100'den fazla sivil tesis ve mallar ağır hasar görmüştür. Başta kültürel miras niteliğinde olan **Gence İmamzade Türbesi** ve **Ortodoks Kilisesi** olmak üzere çok sayıda cami, okul, hastane ve kültürel varlıklar tahrip edilmiştir.²²⁴

Bu saldırıların yanı sıra büyük kayıp ve zararlara neden olan saldırılardan biri de ESK'nin 28 Ekim 2020 tarihinde Smerç isimli füze kullanarak çatışma bölgesinden 30 km uzaklıkta yerleşen **Berde** şehrinin sivil nüfus ve malların yoğun olduğu kısma, şehrin merkezine yaptığı saldırıdır. Yapılan bu saldırı dolayısıyla 5'i kadın toplam 21 kişi hayatını kaybetmiş, 8'i çocuk, 15'i kadın olmak üzere ise 70 kişi yaralanmıştır. Ayrıca 30'dan fazla sivil tesis, 20'den fazla ev ve sivil araç büyük ölçüde, çok sayıda okul, hastane, tarihi ve kültürel varlıklar ise farklı derecelerde hasar görmüştür.²²⁵ Üstelik Berde saldırısında ESK msket bombası kullanmıştır. Msket bombası sivillerde “*kabuledilemez zararlar*”a, geniş alanda etkisi olması, ileride de zararlara neden olduğu için 2008 yılında imzalanıp 2010 yılında yürürlüğe giren “*BM Demet Nitelikli Mühimat Sözleşmesi*” gereğince yasaklanmıştır. Sözleşme gereğince msket bombasının her türlü kullanım, üretim, depolması ve transferi yasak olmaktadır.²²⁶ Bağımsız kuruluşlar olan **İnsan Hakları İzleme** ve **Uluslararası Af Örgütleri** de ESK tarafından Berdeye yapılan saldırılar zamanı msket bomba kullanıldığını teyit etmiştir.²²⁷

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri **Michelle Bachelet** 2 Kasım 2020 tarihinde yazılı açıklama yaparak, en büyük can kaybının çatışma bölgesinden 30 km uzaklıkta

²²⁴ A.e., s.26,32,44,45.

²²⁵ A.e., s.28.

²²⁶ A.e., s.37,39.

²²⁷ “**Armenia/Azerbaijan : First Confirmed used of Cluster Munitions by Armenia ‘cruel and reckless’**”, Amnesty International, 29 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021), ; “**Armenia : Cluster Munitions Used in Multiple Attacks on Azerbaijan.**”, Human Rights Watch, 15 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021)

yerleşen Berdeye yapılan saldırı sonucu gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca Bachelet açıklamada saldırılar zamanı kullanılması yasak msket bombalar kullanıldığını ifade etmiş ve aynı zamanda çatışma bölgesi içinde ve etrafında ayırım gözetmeksizin nüfusun yoğun olduğu yerlere saldırılar yapılmasının uluslararası insancıl hukuk kurallarına aykırı olduğuna dikkat çekmiştir. O, böylece saldırıların savaş suçu teşkil edebileceğini yineleyerek taraflara derhal çatışmaları durdurma ve insani ateşkese uyma çağrısı yapmıştır.²²⁸ Fakat, Ermenistan hiçbir zaman bu çağrı ve ateşkeslere uymamıştır. Hatta onlar büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan bu 3 saldırıyı taraflar arasında cenaze ve esirlerin değişmesini öngören insani amaçlı ateşkes kararları alındıktan sonra gerçekleştirmişlerdir.

ESK'nin Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine yapmış olduğu saldırılar sadece değindiğimiz bu 3 saldırıyla sınırlı olmamaktadır. Savaş boyunca defalarca ESK tarafından her biri önemli derecede kayıp ve yıkımlara neden olan saldırılar yapılmıştır.

Göründüğü gibi 44 gün boyunca süren II. DK Savaşı süresince savaşta üstünlük kazanamayan ESK'i sivil nüfusu korkutmak amacıyla kasıtlı bir şekilde sivil ve askeri hedef ayırımı yapmadan saldırılar yapmıştır. Onlar açık bir şekilde askeri hedef olmayan ve çatışma bölgesinden uzakta yerleşen çoğunlukla sivil nüfus ve malların yoğun olduğu sivil semtleri saldırı hedef seçmiştir. Ayırım gözetmeyip, kullanılması yasak silah ve yöntemler kullanmakla, kayıplarına karşılık misilleme saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla Ermenistan, savaşta her zaman uyulması gereken sivil ve askeri hedef ayırım ilkesini gözetmeyerek savaş suçu işlemiştir.

2. 2. 2. 2. Orantılılık İlkesi Bakımından

Savaş zamanı her ne kadar her zaman askeri ve sivil hedef ayırımı yapılması gerekli olsa da bu durumun bir istisnası mevcuttur. Şöyle ki, sivil nüfus ve sivil malların yoğun olduğu sivil hedefin yalnızca **askeri gereklilik** sözkonusu olduğunda

²²⁸ UN News, "UN rights chief warns of possible war crimes in Nagorno-Karabakh Conflict.", 2 Kasım 2020, (Çevirimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021).

saldırı hedefi olabilmesi mümkündür. Fakat yapılan saldırılar sonucu beklenen askeri avantaj ile yapılan eylem arasında bir orantılılık olması gerekmektedir.²²⁹

Bu ilke Ek I No'lu Protokol m.51'de düzenlenmiştir. Bununla birlikte, artık uluslararası teamül hukuk normu olarak kabul edilen bu ilkeye göre, yapılan saldırılar etkisiyle eğer beklenen somut ve doğrudan askeri avantaja kıyasla aşırı bir şekilde sivil halkta ölüm, yaralanmalar, sivil mallara zarar verilmesi veya bu kayıp ve zararların tümü birlikte oluşacaksa bu zaman mevzubahis saldırıların yapılması yasak olmaktadır.²³⁰ Üstelik, yapılan saldırı sonucu orantılılık ilkesine uyulup uyulmadığı değerlendirmesinde bulunurken, Uluslararası Adalet Divanının 1996 tarihli *Nükleer Silahlar Danışma Görüşünde* belirtildiği gibi saldırı sonucu oluşan çevresel zararın da dikkate alınması gerekmektedir.²³¹

KDK'nın hazırladığı raporda ESK tarafından Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırıların orantılılık ilkesinin gereklerini karşılamadığı belirtilmiştir. Zira, Azerbaycan Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre ESK kullanımı yasak balistik füzeler kullanarak 4 Ekim 2020 tarihinde çatışma bölgesinden yaklaşık 100 km uzaklıkta yerleşen **Mingeçevir** şehrine saldırı yapmıştır. Azerbaycanın 4. büyük şehri olan Mingeçevir'de Güney Kafkasyanın en büyük enerji santrali ve su barajı bulunmaktadır. ESK'nin Mingeçevirin sivil nüfusun yoğun olduğu bölgesine yaptığı saldırı sonucu 5 kişi yaralanmış, çok sayıda sivil tesis ve araçlar zarar görmüştür. Üstelik, mevzubahis bu bölgede herhangi bir askeri hedef olmadığından, saldırı yapmak için askeri gereklilikte sözkonusu olmamaktadır. Şayet askeri gereklilik olsaydı bile, yapılan bu saldırı etkisiyle su barajının patlaması veya hasar alması sonucu bölgeyi su basması ve aşırı derecede kayıp ve zararların oluşması sözkonusu olmuş olacaktı. Dolayısıyla bu durum beklenen avantaja kıyasla aşırı

²²⁹ Anas Zeineddin, "Uluslararası Ceza Mahkemesi İçtihatları Kapsamında Filistin Sorunu" **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s.57.

²³⁰ Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, m.51/5 (b), s.214,

²³¹ Zeineddin, **a.g.e.**, s.57.

olacak şekilde zararların oluşmasına neden olmuş olabileceğinden yapılan bu eylemle askeri hedef arasında orantılılık olmamış olacaktır.²³²

Bununla birlikte, savaş süresince Ermenistan tarafından orantılılık ilkesine uyulmamasının diğer göstergelerinden biri de ESK tarafından kullanılması yasak silahlar kullanılarak orantısız zararların oluşmasına neden olunmasıdır. Nitekim, Berde saldırısında kullanılması yasak msket bomba kullanıldığı için aşırı derecede sayılacak yıkımlar oluşmuştur.²³³ Bu ilkeye uyulmamasının bir diğeri kanıtı ise, Azerbaycan yetkili makamlarının paylaştığı bilgilere göre ESK tarafından hem işgal süresi hem çatışma hem de işgal ettikleri bölgelerden ayrılırken çevreye aşırı derecede zarar vermiş olmaları durumudur. Hatta onlar savaş sonrası işgalden kurtarılan **Kelbecerden** ayrılmadan önce evleri, okulları, hastaneleri ve ormanlık alanları yakmış, ağaçları kesmiş, sığırları doğramıştır.²³⁴

Değindiğimiz bu olaylardan anlaşıldığı üzere ESK saldırı yapmadan önce basit bir şekilde araştırma yaparak seçilen sivil hedeflerin askeri gereklilik gerektirip gerektirmediğini anlayabilerdi. Üstelik, onlar saldırı esnasında kullanılan silahların aşırı derecede sivil nüfus ve nesne kaybı ve zararına neden olacağı dolayısıyla yapılan eylemle beklenen fayda arasında orantı olmadığını gözlemleyebilirdi. Fakat görüldüğü gibi ESK tarafından kasıtlı bir şekilde sivil nüfusun yoğun olduğu yerler hedef seçilip kullanımı yasak silahlarla vurularak orantısız zararların oluşması amaçlanmıştır.

²³² KDK Raporu, **a.g.e.**, s. 28,33, ; “Ermenistan ordusu Azerbaycanın Mingeçevir ve Terter şehirlerindeki sivil yerleşim alanlarını vurdu.” İhlas Haber Ajansı, 04 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.haberler.com> (Erişim Tarihi : 20.03.2021).

²³³ KDK Raporu, **a.g.e.**, s.38,39, ; Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk**, 11.bsk, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.361, ; Günel Chalabızada, “Ermenistan’ın İkinci Karabağ Savaşı Sırasında Gerçekleştirdiği Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku İhlalleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C:128, S:252, 2021, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 19.07.2021).

²³⁴ Ruslan Rehimov, “Ermeniler Kelbecerdeki son günlerinde evleri ve ormanlık alanları ateşe verdi”, **Anadolu Agency**, 14 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi :21.03.2021).

2. 2. 2. 3. Saldırıda Tedbir Alma İlkesi Bakımından

Saldırıları zamanı sivil nüfus ve sivil nesnelerin korunmasıyla ilgili olan ilkelerden biri de onların korunması için **tedbirler alınması ilkesidir**. Artık teamül hukuk kuralı olan bu ilke Ek I No’lu Protokol m.57’de düzenlenmiştir. İlgili ilkeye göre, çatışmalar esnasında sivil halkı, sivilleri ve sivil malları hedef tutmamak için sürekli özen gösterilmesi ve eğer yapılacak saldırının sivil halkı etkileme ihtimali varsa, koşulların izin vermediği durumlar hariç önceden bir uyarı yapılması gerekli olmaktadır.²³⁵

Savaş süresince diğer ilkelerde olduğu gibi ESK tarafından bu ilkeye de uyulmamış aksine durumu daha da ağırlaştıracak davranışlarda bulunulmuştur.²³⁶ Nitekim, KDK’nun hazırladığı raporda **Berdeye** yapılan saldırıya şahit olan bir yabancı gazeteci, saldırının bir anda gerçekleştiğini, saldırı öncesinde veya anında etrafta herhangi bir yoğun asker ya da askeri araç varlığını göremediklerini belirtmiştir. Ayrıca gazeteci saldırı öncesi bir uyarı yapılmadığı için hazırlıksız yakalandıklarını ifade etmiştir.²³⁷

ESK tarafından bu ilkenin gözetilmediğinin bir kaç göstergesi daha vardır. Onlardan biri de çatışmalar zamanı, ESK’nin çatışma bölgesine yakın illere saldırı

²³⁵ Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, **a.g.e.**, s.218-219, ; Zeineddin, **a.g.e.**, s.63, ; Jean-Marke Henckaerts, Louise Doswald-Beck, **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Uluslararası İnsancıl Hukuk Teamül (Örf Adet) Hukuku : Cilt I : Kurallar**, İstanbul, Beta Basım, 2005, s.55.

²³⁶ Savaş boyunca Ermeni birlikler tarafından Azerbaycanın sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırılar hakkında önceden herhangi bir uyarı yapılmamıştır. Sadece 4 Ekim 2020 tarihinde sözde DK cumhurbaşkanı konumunda olan Arayik Harutyunyan Twitter hesabında içeriği “*nüfusa, kaçınılması mümkün olmayan zararlar verilmemesi için insanların askeri birliklerin yerleştiği Gence dahil büyük şehirleri terk etmesi*” şeklinde ve İngilizce olan bir çağrı yapmıştır. Bu çağrı her ne kadar insanları önceden yapılacak saldırı hakkında bilgilendirmiş gibi gözükse de Ermenilerin tedbir alma ilkesine uygun davrandıkları izlenimi doğurmuş olsa da, çağrının niteliği değerlendirildiğinde ilk önce, herhangi bir tarih belirtilmeden yapılan bu çağrının bir sosyal medya platformu üzerinden ve özellikle, onun çağrının muhatabı olacak insanların büyük çoğunluğunun bilmediği bir dilde yapıldığından ilgili çağrı uyarı ve önlem alma açısından efektif olmamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. “**Ermenistanın Azerbaycana karşı yapmış olduğu haksız füze saldırıları**” **Human Rights Watch**, 28 Ocak, 2021, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org> (Erişim Tarihi : 05.06.2021). Böyle bir çağrı yapmak yerine ESK sivil yerleşim yerlerine haksız yere yapmış oldukları saldırılar hakkında insanları önceden uyarabilmek için daha somut önlemler almış olsaydılar en azından saldırı sonucu bu denli ağır kayıp ve hasarlar oluşmamış olurdu.

²³⁷ KDK Raporu, **a.g.e.**, s.38.

yaparken bu illerde yaşayan Azərbaycan vatandaşlarını saldırıların onları etkileyeceklerini bildikleri halde ESK'nin önceden herhangi bir önlem almamaları, insanları saldırı hakkında uyarmamaları dolayısıyla insanların kendi evlerini terk etmek zorunda kalmış olmaları durumudur. Zira, Berde valisi Vidadi İsayev **BBC** haber kanalına yaptığı açıklamada savaş başladıktan sonra **Terterden** 20.000'den fazla, **Ağdam** ve **Ağcebedi** illerinden ise 13.000 kişinin **Berdeye** geldiğini bildirmiştir. Şehire gelen bu insanlar valilik tarafından okullara, düğün salonlarına ve kamuya açık yerlere yerleştirilmiştir. Bu yerlerden, bir okula yapılan ziyaret zamanı orada yaşayan insanlar savaş zamanı ESK tarafından evlerine mermiler atıldığı, evlerinin dağıldığı, hasar gördüğünü ve dolayısıyla saldırılarda hedef olmamak için evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişler.²³⁸ Anlaşıldığı üzere, ESK ayırım gözetmeksizin, orantısız ve saldırı öncesinde herhangi bir önlem almayarak yaptıkları saldırılar sonucu aralarında daha önceden Ermeni baskıları ve işgalci politikası dolayısıyla yerlerinden edinilmiş kişiler de dahil olmak üzere Azərbaycan vatandaşları, yeniden yerlerini değiştirmek zorunda kalmıştır.

İlgili ilkenin ihlal edildiğinin diğer bir göstergesi ise şu şekildedir. ESK askerlerden ayrılması için ayırt edici kıyafetler giymesi gereken basın mensupları için gereken önlemleri almayıp, onların askerlerden ayrılmasını engelleyerek hayatlarını tehlikeye atmıştır.²³⁹ Hatta bazı zamanlar ESK daha da ileri gidip, basın mensubu kıyafeti giyerek savaşa katılmıştır. Bu durum “*güven istismarı*” yaratacak nitelikte olduğundan yasak savaş yöntemleri kapsamında olmaktadır.²⁴⁰

ESK sivil halkı seçmek zorunda olmadığı, yapacağı saldırıyla sivil nüfus ve sivil nesnelerin etkilenebileceğini bildiği zaman saldırı öncesinde basit bir uyarı yapabilirdi. Görüldüğü gibi ESK böyle bir uyarı yapmakla sivil nüfus ve sivil nesneler arasında yaşanacak kayıp ve zararı önleyebileceği veya derecesini

²³⁸ Səadət Akifqızı, Cəmilə İbrahimova, “Bərdəyə sığınanlar evlərinə qayıdırlar.”, **BBC News Azərbaycan**, 14 Noyabr 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com> (Erişim Tarihi : 22.03.2021).

²³⁹ Muhittin Ataman, “Ermenistan Savaş Suçları” SETA, 2020, s.5. (çevrimiçi) <https://seta.org> (Erişim Tarihi : 20.01.2021).

²⁴⁰ Kaya, Acer, **a.g.e.**, s.362.

azaltabileceği halde kasıtlı bir şekilde herhangi bir tedbir almayarak daha çok kayıp ve zararın oluşmasını amaçlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ OLAYININ ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NE TAŞINMASI

3. 1. Dağlık Karabağ Olayının Hukuki Değerlendirilmesi

27 Eylülde başlayıp, 44 güren süren II. DK Savaşıyla ilgili hukuki değerlendirme yapılırken karşılaşılan ilk soru, saldırı suçu bağlamında saldırının kimin tarafından başlatılmış olmasıdır. Fakat, bu soruyla ilgili öncelikle bilinmesi gereken şudur ki, bu savaşta böyle bir değerlendirmenin yapılması pek uygun olmamaktadır. Çünkü, yaklaşık 30 yıldır topraklarının bir parçası işgal altında olan Azerbaycan bu süreçte topraklarının barış yoluyla elde edebilmek için tüm çaba ve sabrı göstermiştir. Fakat bu süreç boyunca uluslararası kuruluşlar tarafından seçici ve taraflı tutumlarından dolayı sorunun çözüme kavuşturulması için somut adımlar atılamamıştır. Bununla birlikte bu süreçte işgalci Ermenistan Devleti bir taraftan sorunun çözülmesi için yapılan bütün barış girişimlerine mani olurken bir taraftan da daima sivil nüfus ve sivil yerleşim yerlerine provoke edici nitelikte saldırılar yapmıştır. Dolayısıyla hiçbir zaman toprak bütünlüğünden vaz geçmeyen Azerbaycanın topraklarını kurtarmak için kuvvete başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu yüzden Azerbaycanın haklı olarak evrensel hukuk ilkelerinden biri olarak kabul edilen toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi gereği hem Ermenistan tarafından işgal edilen topraklarını kurtararak işgali ve aynı zamanda hem de Ermenistanın yaptığı bu ihalleri sonlandırmak için son çare olarak böyle bir saldırı yapması kaçınılmaz olmuştur. İşte bu nedenden dolayı, eğer saldırı eylemini fiili olarak ilk başlatan taraf Azerbaycan Devleti olmuş olsa dahi Azerbaycanın yapmış olduğu bu eylemin “*meşru müdafaa*” kapsamında değerlendirilmesi gerekir.²⁴¹

²⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (TBMMİHK), “Ermenistanın Azerbaycana Saldırması İle Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiyedeki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumuna İlişkin Rapor”, 2021, s.73.

II. DK Savaşı sürecinde ESK tarafından, ayırım gözetmeksizin çatışmalarda yer almayan sivil nüfus ve sivil nesnelere karşı bilerek orantısız saldırılar yapılmış, saldırılarda füze ve msket bombalar gibi kullanılması yasak silah ve yöntemler kullanılmıştır. ESK'nin bu eylemleri, hem CS'de hem de RS m.'8 de düzenlenen savaş suçları hükümlerine açık bir şekilde aykırılık teşkil etmektedir.

Adaletin sağlanması ve cezasızlığın önlenmesi için evrensel düzeyde en ağır suçlar hesap edilen bu suçların sorumlularının cezalandırılması ve yargılanması gerekir. Mevzubahis suçların sorumlularının yargılanabilmesiyle ilgili bir kaç hukuki seçenek mevcut olmaktadır. Bu suçlar Azerbaycan toprakları üzerinde işlendiğinden uluslararası hukuk tarafından öngörüldüğü gibi suçun işlendiği devletin ülkesel yargılama yetkisine sahip olması gereği sorumluların cezalandırılması için yargı yetkisi ilk olarak Azerbaycana ait olmaktadır. İlk bakışta haklı olarak suçun işlendiği yerdeki delillerin tespitinin mevcut olmasından dolayı suçun işlendiği devlet ülkesinde yargılama yapılması seçeneği en etkin olan gibi gözükmemektedir.²⁴² Fakat her ne kadar bu seçenek en etkin olan olsa da mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda bu seçeneğin DK olayı açısından olumlu olacağı düşünölmemektedir. Çünkü ilgili suç failleri olan ESK'nin yargılamasının Azerbaycan tarafından yapılmasına büyük bir ihtimalle Ermenistan Devleti engel olmuş, yargılama için gerekli adli işbirliğini sağlamamış olacaktır. Bu yüzden bu seçeneğin kullanılması, kullanılsa bile somut sonuca ulaşması pek mümkün gözükmemektedir.²⁴³

Yargılama yapılmasıyla ilgili diğerk bir seçenek ilgili suçlar Ermenistan vatandaşları tarafından işlendiği için suç işleyenlerin vatandaşlığı ilkesi gereği yargılamanın Ermenistan tarafından yapılabilinmesidir. Ama, I. DK Savaşı işlendikten sonraki süreç incelendiğinde Ermenistanın bu savaş süresince işlenen suçların sorumlularını yargılamak için gerekenleri yapmadığı görölmektedir. Bilakis

²⁴² Hatta bu saldırılar gerçekleşikten derhal sonra Azerbaycan Devleti sorumluların cezalandırılması ve yargılanması için gerekli tüm araştırma ve soruşturmalara başlamıştır.

²⁴³ TBMM İHİK, Rapor, **a.g.e.**, s.76, ; Yücel Acer, “**Ermenistan Savaş Suçları : Uluslararası Hukuk ve Ermenistanın Karabağda Dair Askeri Faaliyetleri**”, İstanbul, Seta Yayınları, S:137, 2020, s.14, ; Chalabizada, **a.g.e.**, s.146.

ilgili suç faillilerinin Ermenistanda kahraman konumuna getirildiği, onların Ermenistanın idari ve siyasi yapısında önemli konumlarda konuşlandığı ve konuşlandırıldığı gözlemlenmiştir. II. DK Savaşından mağlubiyetle ayrılan Ermenistandaki mevcut siyasi duruma göre Ermeniler savaş sebebi olan onlar tarafından işgal edilen bölgelerin daha kendi bölgeleri olduğu iddasında bulunarak kendilerinin haklı savaş²⁴⁴ verdiklerini düşünmekte ve bu yüzden yaptıklarının meşru hakları olduğunu savunmaktadırlar. Ermeniler mağlubiyet yüzünden yönetimi eleştirmektedirler. Bu yüzden yönetimin bir de böyle bir yargılama yapması halinde yaranabilecek istikrarsızlık ve kargaşa dolayısıyla Ermenistan tarafından bu savaş süresince işlenen suçlarla ilgili yargılama yapılmayacak, yargılama yapılsa bile bu yargılama adil ve tarafsız bir şekilde yürütülmeyecektir. Dolayısıyla belirttiğimiz gibi yargılama yapılmayacak yapılsa dahi bu yargılamanın sadece uluslararası kamuoyu baskısından kurtulmak için yapılmış olacağı kuvvetle ihtimal olduğundan bu seçenek da pek olumlu gözükmemektedir.²⁴⁵

Bir diğer seçenek ise, uluslararası hukukun ilgili kurallarına göre soykırım, insanlığa karşı suçlar, saldırı suçu ve savaş suçları üzerinde evrensel yargı yetkisinin

²⁴⁴ *Haklı Savaş J.T.Johnson tarafından şöyle tanımlanmaktadır; "Batı kültüründe siyasal amaçlar doğrultusunda zor kullanımının ne zaman haklı gösterilebileceğini belirlemeye böyle bir haklı durumda bile zor kullanımını sınırlamaya çalışan tüm düşünce ve pratikleri içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır."* J.T.Johnson'un tanımından da anlaşılacağı üzere Haklı Savaş Batı kültürünün bir ürünü olarak savaşın jus ad bellum ve jus in bello boyutlarını birlikte ele alan, kuvvet kullanımının sınırlanması açısından bir düşünce sistemi geliştirmeye çalışmaktadır. Haklı Savaş düşüncesi tarihsel süreçte sözü edilen düşüncelerle birlikte günümüze kadar gelişmesini sürdürmüştür. Haklı Savaş düşüncesinin gelişmesi genel olarak iki boyutlu olarak nitelendirilebilir. İlk boyutu genişleme boyutudur. İkinci boyutu ise dini, felsefi tartışmalarla doğan daha sonra kurallar ve yaptırım yönüyle ortaya çıkan boyutudur. Modern dönemde Haklı Savaş düşüncesi hem genişlemiş hem derinleşmiştir. Söz konusu derinleşme ve genişleme boyutuyla ilgili olarak bazı prensipler geliştirmiştir. Savaşın jus ad bellum boyutu olarak "savaşa girmenin meşruiyet şartları" nitelendirilmesi yapmak yerinde olacaktır. Savaşın meşru, haklı olması için meşruiyet şartlarına uygun hareket edilmesi gerekmektedir. Bu şartların olmaması veya bu şartlara uygun hareket edilmemesi, yapılan savaşın meşruiyet problemini ve tartışmalarını da beraberinde getirecektir. Bu meşruiyet şartlarının belirli ve kesin bir listesi olmamakta, çeşitli kitaplarda farklı olarak adlandırılmakta veya farklı şartlar eklenebilmektedir. Fakat ana koşullar genel olarak bu şartlardır : Haklı neden, meşru otorite, meşru amaç, uygunluk, son çare, başarı ihtimali. Jus in bello boyutu olarak ise ayırım gözetme (Savaşan-Sivil Ayrımı), Orantılılık ilkelerinin karşılanması gerekmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz., Hasan Serdar Hoş, "Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.85-89,92.

²⁴⁵ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s. 14, ; TBMM İHİK, Rapor, **a.g.e.**, s.76-77, ; Chalabizada, **a.g.e.**, s.146, ;Azerbaycan ve Ermenistanın yargılama seçeneklerine tamamlayıcılık ilkesi kısmında kapsamlı bir şekilde değinilecektir.

mevcut olması gereği bu suçların tüm devletler tarafından yargılanabilmesi durumudur. Bu yüzden II. DK Savaşı süresince işlenen suçlar da yukarıda zikrettiğimiz bu suçlar kapsamında olduğundan bu savaş süresince işlenen suçlar üzerinde tüm devletlerin yargılama yapabilmesi mümkün olmaktadır. Fakat uygulamaya bakıldığında genelde bu suçların kendilerine direkt etki etmediği ve çatışmalarda işlendiğinde çatışmaya taraf olmayan devletlerin ilgili suçlar hakkında sessiz kaldığı gözlemlenmektedir. İlgili devletler çoğu zaman politik çıkarları ve yargılama yapmaları halinde yaşanabilecek siyasi gerilim değerlendirmesinde bulunarak, ilgili çıkarlarını üstün tutup, gerilimden kaçınmak için bu yetkilerini kullanmakta isteksiz davranmakta, şayet yetkilerini kullansalar bile tarafsız olmamaktadırlar. Dolayısıyla, II. DK Savaşı süresince işlenen suçlar üzerinde de çatışmanın tarafı olmayan devletler politik çıkar ve yargılama yapmaları halinde yaşanabilecek siyasi gerilim nedeninden büyük çoğunlukla yargı yetkisini kullanmayacaklardır.²⁴⁶

Yukarıda sadaladığımız bu üç seçenekten anlaşıldığı üzere II. DK Savaşı süresince işlenen suçlar üzerinde yargılamanın bu seçeneklerle yapılması pek mümkün gözükmemektedir. Yargılama bu seçenekler kullanılarak yapılsa bile büyük bir ihtimalle somut sonuç elde edilemeyecektir. İşte bu nedenden, yargılamaların yapılabilmesi için bir diğer seçenek olan uluslararası mekanizmaların kullanılması gerekmektedir.

II. DK Savaşı süresince işlenen suç konusu olaylarla ilgili yargılamaların yapılabilmesi için uluslararası mekanizmalar içinde en uygun ve olası olan UCM'dir.²⁴⁷ Bilindiği gibi, UCM statüye taraf bir devletin ülkesinde veya onun vatandaşı tarafından statü yürürlüğe girdikten sonra işlenen uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlar, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş

²⁴⁶ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s. 14, ;TBMM İHİK, Rapor, **a.g.e.**, s.77, ; Chalabizada, **a.g.e.**, s.146.

²⁴⁷ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s. 14, ; Khayal Abbaszade, “ **The analysis of war crimes committed by Armenia during the Second Karabakh War.**”, lawels, 2020, (çevrimiçi) <https://www.lawels.com> (Erişim Tarihi : 27.03.2020).

suçları ve saldırı suçları üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Üstelik, UCM'in yargı yetkisi, devletlerin yargı yetkisine tamamlayıcı nitelikte olup, onlar yargı yetkisini kullanmadıkta veya tarafsız ve bağımsız bir yargılama yapmadıklarında, UCM'in yargı yetkisi devreye girmektedir.

Belirttiğimiz gibi, bir olayın Mahkeme önüne taşınabilmesi için m.12 hükmü gereğince Mahkemenin yargı yetkisine giren dava konusu olayın statüye taraf olan bir devletin ülkesinde veya onun vatandaşları tarafından işlenmesi gerekmektedir. DK olaylarının Mahkeme önüne taşınabilmesi durumunu değerlendirdiğimizde ilk olarak ne bu olayların gerçekleştiği devlet ülkesi olan Azerbaycan Devletinin, ne de bu olayları işleyen Ermenilerin vatandaşı olduğu Ermenistan Devletinin statüye taraf olmaması durumuyla karşılaşırız. Bu durum da DK olayıyla ilgili yargılama için bu olasılığın kullanılmasını zorlaştırmış oluyor. Fakat daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Mahkeme, statüde öngörülen hallerde statüye taraf olmayan devletlerle de ilgili yargı yetkisini kullanabilmektedir. Bu yüzden, statüye taraf olmayan DK olaylarının da Mahkemeye taşınabilmesi mümkündür.

Peki o zaman DK olaylarının Mahkemeye taşınabilmesi olasılıkları hangileridir? Bu nasıl mümkün olacaktır? Bunun için biz ilk önce DK olaylarını sırasıyla Mahkemenin zaman, yer, kişi ve konu bakımından yargı yetkisi açısından inceleyip daha sonra bu olasılıkların değerlendirilmesine geçeceğiz.

Bunlarla birlikte, savaş süresince ESK tarafından sivil nüfusa karşı yapılan bu saldırılar sonucu hem Azerbaycan hem de Ermenistan Devleti'nin taraf olduğu AİHS'de tespit edilen yükümlülükler ihlal edilmiştir. Bundan dolayı Ermenistan Devletinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde de yargılanabilmesi mümkündür. Şöyle ki, sivil nüfus ve sivil tesislere karşı yapılan bu saldırılar dolayısıyla insanların öldürülmesi AİHS 2.maddesiyle koruma altına alınan yaşam hakkını ihlal etmektedir. Bunun yanı sıra, yapılan bu saldırılar dolayısıyla sivil mülkiyete zarar verilmesi, mülkiyetin kullanılmasının engellenmesi ise AİHS I No'lu Ek Protokol m.1'le koruma altına alınan mülkiyet hakkının ihlalini oluşturmaktadır. Ayrıca, yapılan bu kasıtlı saldırılar milliyet ve etnik kökene dayalı ayrımcılık

gözetilerek yapılmış ve Azerbaycan vatandaşlarının sözleşmede koruma altına alınan haklarını kullanması bu ayrımcılık temelli saldırılar dolayısıyla engellenmiştir. Bu durum hem de ilgili Sözleşme m.14' ile koruma altına alınan Sözleşmede tespit edilen hakların herhangi bir duruma dayalı hiç bir ayrımcılık gözetilmeksizin kullanılması hükmünü ihlal etmektedir. Görüldüğü gibi, böyle bir durumda ESK tarafından yapılan eylemlerin Ermenistanın taraf olduğu AİHS'nin hükümlerini ihlal etmesi dolayısıyla Ermenistanın hem de AİHM önünde hukuki sorumluluğu doğmaktadır.²⁴⁸ Dolayısıyla mevzubahis Sözleşmedeki hakları ihlal edilen Azerbaycan Devleti vatandaşlarının ilgili ihlallerin araştırılması için AİHM önünde Ermenistan Devletine karşı şikayet başvuruları yapmaları gerekmektedir. Hatta resmi kaynaklardan medya aracılığıyla verilen bilgilere göre, bütün bunlara dair Azerbaycanın AİHM'e başvuru gerçekleştirdiği belirtilmiştir.²⁴⁹

²⁴⁸ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s. 14 ; TBMM İHİK, Rapor, **a.g.e.**, s.74, ; Chalabizada, **a.g.e.**, s.143, ; Savaş başladıktan sonra Ermenistan AİHM'e şikayet başvurusunda bulunarak Azerbaycan ve Türkiye Devletlerine karşı geçici tedbir kararı alınmasını talep etmiştir. ECHR, **"Request for interim measures lodged by Armenia against Azerbaijan"**, 28 Eylül 2020, Başvuru No:42521/20, ; ECHR, **"The Court's decision on the request for an interm measure lodged by Armenia against Turkey"** 6 Ekim 2020, Başvuru No:43517/20., Ermenistan tarafından gelen başvuruyu değerlendirdikten sonra AİHM, Azerbaycan ve Türkiye Devletlerinin çatışma sürecindeki davranışı dolayısıyla AİHS hükümleriyle koruma altına alınan hakların kullanılmasına engel olunması riskinin mevcut olması tespitinde bulunarak AİHS m.39 hükümleri uyarınca hem Azerbaycan hem de Türkiye devletlerine karşı geçici tedbir kararı (savaş sırasında telafisi mümkün olmayan bir zararın meydana gelmesine ilişkin olası bir riskin sözkonusu olduğu hallerde uygulanan acil durum tedbirleri) almıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan Devleti de AİHM'e başvuruda bulunarak Ermenistan Devletine karşı geçici tedbir kararı alınmasını talep etmiştir. ECHR, **"Request for interm measures lodged by Azerbaijan against Armenia concerning the conflict in Nagorno-Karabakh"**, 27 Kasım 2020, Başvuru No:47319/20, (Çevrimiçi) Case Law/Judgements and decisions/Inter-State applications, <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).

²⁴⁹ Ruslan Rehimov, **"Azerbaycan Ermenistan'ın sivilleri hedef alan saldırılarını AİHM'e götürdü"**, **Anadolu Ajansı**, 30 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi: 1.04.2021), ; ECHR, **"Receipt of applications in two inter-State cases related to the conflict in Nagorno-Karabakh"**, 4 Şubat 2021, ; **"Armenia v.Azerbaijan and alleged captives : notification to the Committee of Ministers of interim measures indicated"**, 16 Mart 2021 (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).

3. 2. Dağlık Karabağ Olayı Açısından Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi

3. 2. 1. Zaman Bakımından Yargı Yetkisi

Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, m.11 hükmü gereğince UCM, statü yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Buradan anlaşıldığı üzere Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olayların Mahkemeye taşınabilmesi için onların öncelikle statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmiş olması gerekmektedir.

Yukarda ifade ettiğimiz, Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi gereğince, DK olaylarının Mahkemeye taşınabilmesi için ilk önce onların işlenme zamanının Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi dahilinde olması gerekmektedir. Bilindiği üzere, II. DK Savaşı 27 Eylül 2020 tarihinde başlayıp, 9 Kasım 2020 tarihinde imzalanan mutabakatla durdurulmuştur. 44 gün süren bu savaş boyunca ESK tarafından Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisi kapsamında olan m.8'düzenlenen bir çok savaş suçu işlenmiştir. Görüldüğü gibi bu savaş boyunca işlenen suçlar statü yürürlüğe girdikten sonra işlendiğinden onların Mahkemeye taşınabilmesi için zaman bakımından bir engel olmamaktadır.

3.2.2. Yer Bakımından Yargı Yetkisi

Mahkeme, m.12 hükmüne göre, statüye taraf olan bir devletin ülkesinde veya bu devlete ait uçak ve gemilerde işlenen Mahkemenin yargı kapsamına giren suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, Mahkemenin yargı yetkisi yer bakımından statüye taraf olan devletlerin ülkeleri veya bu devletlere ait uçak ve gemilerle sınırlı olmaktadır. Fakat yukarda da ifade ettiğimiz gibi, m.12 hükmü gereği, Mahkeme statüye taraf olmayan devletlerin de ülkeleri üzerinde yargı yetkisini kullanabilmektedir. Anlaşıldığı üzere Mahkeme hem statüye taraf olan devletlerin ülkeleri hem de statüde öngörülen hallerde taraf olmayan devletlerin ülkeleri üzerinde yargı yetkisini kullanabilmektedir.

DK olayları statüye taraf olmayan Azerbaycan Devletinin ülkesi üzerinde işlendiğinden Mahkeme, bu olaylarla ilgili yargı yetkisini taraf olmayan devletlerle ilgili m.12 de öngörülen hallerden birinin gerçekleşmesi halinde kullanabilmektedir. Böylelikle Mahkeme, suç konusu olayların gerçekleştiği yer olan Azerbaycan Devleti ülkesi üzerinde de yargı yetkisini kullanabilecektir.

3. 2. 3. Konu Bakımından Yargı Yetkisi

Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisinin sınırları m.5’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre, Mahkeme, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlar, soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu üzerinde yargı yetkisine sahiptir.

II. DK Savaşı süresince ESK tarafından sivil nüfus ve sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırı eylemlerinin her biri Mahkemenin yargı yetkisi kapsamında olan birer savaş suçunu oluşturmaktadır. Nitekim, bu savaş süresince ESK tarafından defalarca *“çarşımalarda doğrudan yer almayan sivillere ve sivil nüfusa karşı bilerek saldırılar düzenlenmiştir”*. Savaş boyunca, Gence, Berde, Mingçeşvir, Terter ve bunun gibi bir çok savunmasız veya askeri hedef oluşturmayan şehir, kent, sivil yerleşim yerleri saldırı hedefi olmuştur. Ayrıca çatışmalarda, askeri hedef oluşturmadığı halde okul, hastane, cami, tarihi kültürel yerlere de bir çok kez saldırı yapılmıştır.²⁵⁰ Hatta, herhangi bir askeri hedef oluşturmadığı ve saldırı hedefi olması zorunluluğu olmadığı halde ESK tarafından askeri hedef ve sivil nüfus ayrımı gözetilmeksizin yapılmış olan saldırıların birinde Terterde olan bir mezarlığın saldırı hedefi olması sonucu 3 kişi hayatını kaybetmiş, 3 kişi ise yaralanmıştır.²⁵¹

Diğer taraftan savaş süresince ESK tarafından askeri gereklilik olmadan, ayırım gözetmeksizin, beklenen askeri avantaja kıyasla çok sayıda sivil ölümlere ve

²⁵⁰ RS, m.8 (2,b,i,v,ix).

²⁵¹ “Ermenistan yine Azerbaycanda sivilleri vurdu:Terterde ölü ve yaralı var”, Sözcü, 19 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.sozcu.com.tr> (Erişim Tarihi : 04.04.2021).

yaralanmalara sebep olacak şekilde saldırılar yapılmıştır. Örneğin petrol işletme merkezlerinin bulunduğu Abşeron şehri saldırı hedefi olmuştur. Bununla birlikte, stratejik ulaşım yolları ve boru hatlarının olduğu Tovuz, Güney Kafkasyanın en büyük hidroelektrik santrali ve su barajının yerleştiği Mingeçevir gibi önemli sivil altyapı tesislerinin bulunduğu yerlere saldırılar düzenlenmiştir.²⁵² ESK tarafından sivil altyapı tesislerine yapılan bu saldırılar ile CS 1 No'lu Ek Protokol m.56 sivil halkta büyük zarar vereceğinden dolayı saldırı yapılması yasak olan barajlar, su kanalları ve nükleer tesisler gibi tehlike arz edilen yapılar hükmü ihlal edilmiştir.²⁵³

Bunların yanı sıra, ESK çatışmalar zamanı Berdeye atılan sivillerde aşırı kayıp ve zarara sebep olması dolayısıyla kullanılması ve saklanması yasak olan msket bombaları kullanmıştır.²⁵⁴ Mingeçevir ve diğer sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırılarda kullanılan Smerch ve Rus yapımı İskender füzeleri gibi saldırılar zamanı bir kaç kez füze kullanılmıştır.²⁵⁵ Ayrıca Azerbaycan Ulusal Mayın Temizleme Ajansı tarafından yapılan açıklamalara göre Terter ilinin Sehlebad köyüne saldırı zamanı beyaz fosforlu top mermisi atılmıştır.²⁵⁶ Aynı zamanda savaş zamanı askerlerin gazeteci üniforması giyinerek çatışma bölgesine gitmesi²⁵⁷ ve çatışmalarda sivillerin canlı kalkan olarak kullanılması²⁵⁸ gibi yasak yöntemler kullanılmıştır.

²⁵² General Assembly Security Council, "Letter dated 5 October 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addresses to the Secretary-General", 7 Ekim 2020.

²⁵³ Cenevre Sözleşmeleri, a.g.e., m.56, s.217.

²⁵⁴ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Michelle Bachelet, "Noghorno-Karabakh conflict : Bachelet warns of possible war crimes as attacks continue in populated areas", 2 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org> (Erişim Tarihi :04.04.2021); "Armenia/Azerbaijan : First Confirmed used of Cluster Munitions by Armenia 'cruel and reckless'", Amnesty International, 29 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org> (Erişim Tarihi : 04.04.2021); "Armenia : Cluster Munitions Used in Multiple Attacks on Azerbaijan.", Human Rights Watch 15 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org> (Erişim Tarihi : 04.04.2021).

²⁵⁵ "Ermenistan Gence ve Mingeçeviri hedef aldı" TRT Haber, 17 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com> (Erişim Tarihi 05.04.2021); Sara Khojoyan, "Armenia Fired Iskander Missiles in Azeri War, Ex-Army Chief Says." Bloomberg, 19 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com> (Erişim Tarihi :05.04.2021).

²⁵⁶ "Ermeni Güçlerin füze sistemleri vuruldu.", Habertürk, 4 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.haberturk.com> (Erişim Tarihi :07.04.2021).

²⁵⁷ Ataman, "Ermenistan Savaş Suçları", s.5.

²⁵⁸ Gülsüm İncekaya, "Uzmanlara göre Paşinyan'ı ağır bir savaş suçları faturası bekliyor", Anadolu Ajansı, 25 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi :12.06.2021); Özdaşlı, a.g.e., s.62.

Çatışmalar zamanı işlenen savaş suçlarından biri de ESK tarafından 15 yaşından küçük çocukların saldırılarda kullanılmış olmasıdır. Nitekim, medyada paylaşılan bir kısım video ve fotoğraflara göre 15 yaşından küçük bir çocuğun saldırı hazırlıklarına aktif bir şekilde katıldığı görülmüştür. Ayrıca bunun yanı sıra çatışmalar devam ederken ESK'nin bir anaokulunda gerçekleştirdikleri toplantı zamanı çekilmiş olan ve daha sonrasında Azerbaycan Devlet Başkan Yardımcısı Hikmet Hacıyev tarafından uluslararası medyanın da dikkatine sunulan bir diğer fotoğrafa göre ise çocukların eğitim almaları için inşa edilen binalar çatışmanın bir unsuru haline getirilmiştir.²⁵⁹

Dolayısıyla, belirttiğimiz ESK tarafından sivil nüfus ve sivil yerleşim yerlerine yapılan bu saldırı eylemlerinin her biri RS m.8'de düzenlenmiş olan savaş suçları kapsamındadır. Aslında Ermenistan tarafı bu saldırıların onların haberi olmadan, münferit bir şekilde işlenmiş olduğunu iddia etmiştir. Fakat savaş süresince Ermenistan Devletinin takındığı tavır ve politik stratejileri incelendiğinde mevzubahis saldırıların münferit saldırılar şeklinde değil de bir politika kapsamında daha doğrusu resmi bir devlet politikasının bir parçası olarak uygulanmış olduğu sonucu kesinlik kazanmaktadır. Zira, savaş süresince Ermeni yetkililer defalarca Azerbaycanın sivil yerleşim yerlerine saldırı yapmak hakları olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, 6 Ekim 2020 tarihinde Nikol Paşinyanın Kıdemli Askeri Danışmanı Vagharshak Harutyunyan Rus televizyon kanalında açıklama yaparken, *"Hedeflerinin Azerbaycanın sivil nüfusunu ağır silahlarla vurarak korku oluşturmak olduğunu"* dile getirmiştir.²⁶⁰ Aynı buna benzer nitelik ve içerikte bir diğer açıklama ise 30 Ekim tarihinde Ermenistan Savunma Bakanlığı sözcüsü Artsrun Hovannisyan tarafından yapılmıştır. İlgili açıklamada *"Karabağ Savunma Ordusu'nun Azerbaycan şehirlerinde konuşlanmış askeri hedeflere her türlü saldırı yapma hakkı olduğu"*

²⁵⁹ Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Üzrə Müvəkkili, **"Azərbaycanın mülki yaşayış məntəqələrinin atəşə tutulması nəticəsində baş vermiş uşaq itkiləri barədə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin Arahq Hesabatı"**, Bakü, 2020, s.11, (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.az> (Erişim Tarihi :21.03.2021), ; Chalabızada, a.g.e., s.144.

²⁶⁰ Yalçın Sarıkaya, **"44 Gün Savaşı : Azerbaycanın Karabağ Zaferi"**, Türk Akademisi, Siyasi, Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, TASAV Rapor, 2020, s.13, (Çevrimiçi) <https://www.tasav.org> (Erişim Tarihi : 12.06.2021), ; Özdaşlı, a.g.e., s.60.

ifade edilmiştir. Bunları dikkate alarak ESK tarafından Azerbaycanın sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırılarla ilgili Azerbaycan tarafından tespit edilen video görüntüler sonucuna göre değerlendirme yaparsak bu tespiti varabiliriz. Ermenistan Devleti I. DK Savaşında olduğu gibi devlet politikasının bir parçası şeklinde yapmış olduğu sivil nüfusa yönelik saldırılarını II. DK Savaşında da aynı şekilde devlet politikasının bir parçası olarak uygulamaya devam etmiştir.²⁶¹

Yani, bu saldırıların yukarda belirttiğimiz gibi münferit bir şekilde değil, resmi bir devlet politikasının bir parçası olarak işlenmiş olması kuvvetle ihtimal olmaktadır. Aslında bizim bu özelliği böyle vurgulamaktaki amacımız ihtimalin kanıtlanması halinde ilgili saldırı eylemlerinin insanlığa karşı suçlar kapsamında da değerlendirilebileceğinin mümkün olacağını belirtmektir. Şöyle ki, ESK yaptığı saldırıların savaş suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için onların böyle herhangi bir politikanın bir parçası şeklinde işlenmiş olması zorunluluğu olmamakta münferit, tek tek işlenmiş olması halinde de açık bir şekilde savaş suçu kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu saldırı eylemlerinin, münferit bir şekilde değil de, resmi devlet politikasının bir parçası olarak işlenmiş olmasının kanıtlanması halinde ise bu kanıtlama, ilgili eylemleri niteliği itibariyle savaş suçları olmaktan çıkarıp insalığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilebilmesini mümkün kılacaktır. Kısacası, sivillerin ölmesine yol açan bu saldırıların münferit, tek tek yapılan saldırılar şeklinde değil, herhangi bir sivil nüfusa karşı sistematik ve yaygın bir saldırının parçası olarak işlenmiş olduğunun kanıtlanabilmesi halinde bu saldırı eylemleri RS m.7'de düzenlenen insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilebilecektir.²⁶²

Bütün yukarda anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, Ermenistan tarih boyu her zaman hukukun gücü değil güçlünün hukuku olduğunu düşünen ve savunan tüm devletlerin yaptığını yapmıştır. Ermenistan onlar gibi savaş süresince savaş zamanı uyulması gereken kural ve yöntemleri hiçe sayarak yasal ve yasal olmayan bütün yolları kullanarak kendisinin olmayan bölgeleri kaybetmemek için her bir şeyi yapmıştır.

²⁶¹ Özdaşlı, **a.g.e.**, s.60.

²⁶² TBMM, İHİK, Raporu, **a.g.e.**, s.74, ; Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s.13.

3. 2. 4. Kişi Bakımından Yargı Yetkisi

M.12 hükmü gereğince Mahkeme, yargı kapsamına giren suçların statüye taraf bir devlet ülkesi üzerinde veya taraf bir devletin vatandaşları tarafından işlenmesi durumunda mevzubahis suç konusu olaylar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Buradan anlaşıldığı üzere, Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olaylarla ilgili yargı yetkisini kullanabilmesi için bu fiillerin ilk önce statüye taraf bir devletin ülkesinde veya taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenmiş olması gerekmektedir. Fakat önceden de belirttiğimiz gibi m.12 hükmü uyarınca Mahkeme statüye taraf olmayan devletler üzerinde de yargı yetkisini kullanabilmektedir. Dolayısıyla Mahkeme hem taraf olan devletlerin vatandaşları hem de statüde öngöröldüğü hallerde taraf olmayan devletlerin vatandaşları tarafından işlenmiş Mahkemenin yargı yetkisine giren suç konusu olaylar üzerinde yargı yetkisine sahiptir.

Bunların yanı sıra, Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için suç failleriyle ilgili statüde öngörölmüş kriterlerin de karşılanması gerekmektedir. Şöyle ki, Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olup, Mahkemenin yargı yetkisine giren suçları işlediğı iddia edilen suç faillerinin Mahkemede yargılanabilmesi için bu failer suçu işlediğı sırada 18 yaşını doldurmuş olmalıdırlar. Mahkeme yargı yetkisine giren suçları bizzat işleyen, işlenmesini emreden, isteyen veya özendiren, suçun işlenmesine yardımcı veya ortak olan, ya da herhangi bir biçimde suçun işlenmesine veya teşebbüsüne katılan kişileri de yargılayabilmektedir. Ayrıca, m.27 hükümleri gereğince ilgili suç faillerinin herhangi bir dokunulmazlık ve ayrıcalığının olması Mahkeme için önemli olmamaktadır. Mahkeme Devlet veya hükümet Başkanı, hükümet veya parlemonto üyesi gibi resmi görevde olan kişileri de yargılayabilmektedir.²⁶³ M.28 hükümlerine göre ise, askeri lider veya üst düzey yöneticilerin emir ve otoritesi altındaki kişilerin, anılan bu üstlerin bilgisi dahilinde veya bilmesi gereken durumlarda eğer ilgili üst gerekli ve makul önlemleri

²⁶³ RS, m.27.

almadıysa o zaman sorumluluğunda olan kişilerin işlediği suçlardan dolayı bu üstlerin de sorumluluğu olmaktadır.²⁶⁴

DK olayları statüye taraf olmayan Azerbaycan Devleti ülkesi üzerinde ve taraf olmayan Ermenistan Devleti vatandaşları tarafından işlenmiştir. Bu yüzden Mahkemenin, DK olaylarıyla ilgili suç faillerini yargılayabilmesi için statüde öngörülen, taraf olmayan devletlerle ilgili Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi olasılıklarından biriyle mevzubahis olayların Mahkemeye taşınması gerekmektedir. Ayrıca II. DK Savaşı süresince işlenen suçların bir önceki bölümde belirttiğimiz üzere resmi devlet politikasının bir parçası olarak işlendiği göz önünde bulundurulduğunda suçla ilgisi olan kişilerin çoğunun mevcut konumu dolayısıyla dokunulmazlığı olmuş olacağı kesin olmaktadır. Fakat m.28’de belirtildiği üzere, suç faillerinin herhangi bir dokunulmazlık ve ayrıcalığının olması Mahkeme tarafından yargılanmaları için bir engel teşkil etmeyecektir. Bu yüzden olayla ilgisi olan herkes en üst konumda bulunan kişilerden en alt konumda bulunan kişilere kadar suçu bizzat işleyen, işlenmesini emreden, isteyen ve özendiren, suçun işlenmesine yardım veya ortak olan, herhangi bir biçimde suçun işlenmesine veya teşebbüsüne katılan herkes yargılanabilecektir. Görüldüğü gibi, DK olaylarının Mahkemeye taşınabilmesi için Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisi açısından da bir engel olmamaktadır.

3. 3. Dağlık Karabağ Olayının Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne Taşınmasının Önemi

Yukarda da incelediğimiz üzere DK olayları Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisi kapsamında olup, statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmiştir. Fakat hem konu hem de zaman bakımından Mahkemenin yargı kapsamında olan DK olaylarının Mahkemeye taşınabilmesi için önemli bir zorluk vardır. Şöyle ki, ne DK olaylarının işlendiği yer olan Azerbaycan Devleti ne de bu fiillerin sorumlusu olan kişilerin

²⁶⁴ RS, m.28.

vatandaşı olduğu Ermenistan Devleti statüye taraf olmamaktadır. Peki o zaman mevzubahis olaylar nasıl Mahkemeye taşınabilecektir ?

Bu olayların Mahkemeye nasıl taşınabileceği durumunu değerlendirebilmemiz için bizim öncelikle Mahkemenin harekete geçirilme mekanizmalarına bakmamız gerekmektedir. İlk olarak, ülkesellik ve vatandaşlık kriterlerinin temel alındığı m.12 hükmü gereğince Mahkeme, yargı kapsamına giren bir suç konusu olayın statüye taraf olan bir devletin ülkesinde veya taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi halinde yargı yetkisini kullanabilmektedir. Daha sonra, Mahkeme yargı yetkisine giren bu olaylar üzerinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için m.13 hükmü uyarınca, a) statüye taraf bir devletin Mahkemenin yargı kapsamına giren bir veya birden fazla suç konusu olayla ilgili Mahkeme savcısına bildirimde bulunması ; b) BM antlaşmasının VII bölümüne uygun olarak hareket eden GK'nin Mahkemenin yargı kapsamına giren bir veya birden fazla suç konusu olayın işlenmiş görüldüğü bir durumu Mahkeme savcısına bildirmesi ; c) Mahkemenin yargı kapsamına giren bir veya birden fazla suç konusu olan olayla ilgili Mahkeme savcısının kendisinin harekete geçmesi hallerinden biriyle ilgili olayın Mahkemeye taşınması gerekmektedir.²⁶⁵ Fakat DK olayları b fıkrasında²⁶⁶ belirttiğimiz olasılık istisna olmakla Mahkemenin harekete geçirilmesinin diğer halleriyle Mahkemeye taşınamamaktadır. Çünkü, Mahkemenin harekete geçirilmesinin taraf bir devletin başvurusu ve Mahkeme savcısının kendiliğinden harekete geçmesi yolları yalnızca statüye taraf olan bir devlet açısından mümkün olmaktadır. Bu yüzden DK olayları bu yollarla Mahkemeye taşınamamaktadır.

Ama daha önce de belirttiğimiz gibi, Mahkeme statüde öngörüldüğü hallerde statüye taraf olmayan devletlerle de ilgili yargı yetkisini kullanabilmektedir. Nitekim, Mahkemenin statüye taraf olmayan bir devletle ilgili yargı kapsamına giren suç konusu olayların Mahkemeye taşınması için bir kaç olasılık mevcuttur. Şöyle ki,

²⁶⁵ RS, m.13.

²⁶⁶ Çünkü bilindiğı üzere, Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olayların GK tarafından Mahkeme savcısına bildirimde bulunmasıyla Mahkemeye taşınabilmesi olasılığı hem statüye taraf olan hem de taraf olmayan devletler açısından mümkündür.

a) m.13 hükmü gereğince BM antlaşmasının VII bölümüne uygun hareket eden GK'nin Mahkemenin yargı kapsamına girdiğini düşündüğü bir veya bir kaç suç konusu olayları Mahkeme savcısına bildirmesi ; b) Statüye taraf olmayan bir devletin Mahkeme Yazı İşler Müdürlüğüne önceden bir yazılı bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmesi hallerinde statüye taraf olmayan devletlerle ilgili Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olaylar Mahkemeye taşınabilmektedir. Bu yüzden statüye taraf olmayan devletlerle ilgili olan DK olayları da Mahkeme önüne bu haller vasıtasıyla taşınabilmektedir.²⁶⁷

Bunlarla birlikte, DK olaylarıyla ilgili uluslararası mekanizmalar vasıtasıyla ceza yargılamaları yapılması için UCM'den başka bir kaç seçenek daha mevcuttur. Şöyle ki, II. DK Savaşları süresince yaşanan olaylarla ilgili EYUCM ve RUCM gibi **ad hoc** nitelikte bir mahkeme veya Doğu Timor, Kosova, Sierro Leone ve Kamboçya için kurulan **hibrid** (uluslararasılaşmış) mahkemeler gibi mahkemeler kurulmasıyla da yargılama yapılabilinmektedir. Fakat bizce, bir kaç sebepten DK olayıyla ilgili yargılamaların bu mahkemeler tarafından yapılması mümkün değildir. İlk olarak **ad hoc** nitelikte mahkemelerin kurulması GK'nin ön iznine bağlı olmakta ve bu durumda Rusya, Fransa, Amerika gibi Ermeni lobisinin güçlü olduğu üye devletler büyük bir ihtimalle böyle bir mahkemelerin kurulmasını **veto** edecektir.²⁶⁸ İkincisi, böyle mahkemelerin kurulması için uygun tesislerin bulunması (hakimlerin atanması, statülerinin belirlenmesi ve mali yükümlülükler) gibi sebeplerden dolayı bu mahkemelerin kurulması uzun sürmektedir.²⁶⁹ Bu süreler de bazı önemli delillerin ortadan kaybolmasına veya tahrip olmasına neden olabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı DK olayıyla ilgili yargılamaların bu mahkemeler tarafından yapılması ihtimalleri pek mümkün ve olası gözükmemektedir. Bu yüzden, biz, DK olaylarıyla ilgili yargılamanın hali hazırda mevcut olan daimi nitelikte faaliyet gösteren

²⁶⁷ Diğer bölümlerde DK olayları bu hallerin her biri açısından ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

²⁶⁸ Cenap Çakmak, "İsrailin Gazze Saldırısında İşlenen Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Yargı İmkânı", *Orta Doğu*, C:4, S:1, 2009, s. 70, (çevrimiçi) <https://www.akademikortadoğu.com> (Erişim Tarihi : 17.04.2021).

²⁶⁹ Uğur Bayıllıoğlu, "Uluslararasılaşmış Kosova Mahkeme Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:62, S:2, 2013, s. 412, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 20.04.2021).

UCM’de yapılmasının daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Çünkü yargılama UCM tarafından yapılırsa UCM gibi tamamen uluslararası bir kompozisyonu ve iyi belirlenmiş kural ve prosedürleri olan bir kurum adil yargılamaların olmasını sağlayabilecektir. Ayrıca ilgili yargılamanın yukarıda belirttiğimiz mahkemeler tarafından yapılması halinde bu gibi mahkemelerin icraata başlayabilmesi yukarıda sıraladığımız sebeplerden dolayı gecikebileceğinden bu mahkemelere kıyasla ilgili yargılamanın UCM tarafından yapılması halinde hem de hiç bir gecikme olmaksızın Mahkeme harekete geçirilebilecektir. Bununla birlikte, olayla ilgili yargılama için Mahkemenin yetkilendirilmesi durumunda hem de ağır bir yükümlülük üstlenmesine gerek kalınmayacaktır.²⁷⁰

3. 4. Dağlık Karabağ Olayıyla İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Harekete Geçirilme Olasılıkları

Bir önceki bölümde belirttiğimiz gibi DK olaylarının her iki tarafı hem suçun işlendiği yer olan Azerbaycan hem de bu suçların sorumlularının vatandaşı olduğu Ermenistan Devletleri statüye taraf olmamaktadır. Dolayısıyla mevzubahis olaylar Mahkemeye statüye taraf olmayan devletlerle ilgili Mahkemenin yargı yetkisine giren suç konusu olayların a) m.13 hükmü gereğince BM antlaşmasının VII bölümüne uygun hareket eden GK’nin Mahkemenin yargı kapsamına girdiğini düşündüğü bir veya bir kaç suç konusu olayı Mahkeme savcısına bildirmesi ; b) Statüye taraf olmayan bir devletin Mahkeme Yazı İşler Müdürlüğüne önceden bir yazılı bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı kapsamına giren suç konusu olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmiş olması hallerinden biri vasıtasıyla taşınabilmektedir. Biz de şimdi aşağıdaki bölümde DK olaylarıyla ilgili Mahkemenin harekete geçirilmesinin bu olasılıklarını ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

²⁷⁰ Cenap Çakmak, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Darfur Krizine Müdahil Olması ve ABD’nin Süpergüç Olarak Limitleri”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C:3, S:10, 2007, s.54,

3. 4. 1. GK Vasıtasıyla Dağlık Karabağ Olayının Uluslararası Ceza Mahkemesi Önüne Getirilmesi

Mahkemenin harekete geçirilme olasılıklarından biri olan GK vasıtasıyla Mahkemenin harekete geçirilmesi m.13'de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmü gereğince “*bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü bir durumun BM antlaşmasının VII bölümüne uygun olarak hareket eden GK tarafından Mahkeme savcısına bildirilmesi*”yle Mahkemenin bu olaylar üzerinde yargı yetkisi doğmaktadır.²⁷¹ Üstelik Mahkemenin GK tarafından harekete geçirilmesi için ilgili devletin statüye taraf olan devlet olup olmadığının bir önemi olmamaktadır. Böylelikle bu olasılıkla Mahkeme, hem statüye taraf olan devletler hem de taraf olmayan devletler üzerinde yargı yetkisini kullanabilmektedir.

GK tarafından Mahkemenin yargı kapsamına girdiği düşünülen bir veya birden fazla suçun işlenmiş gözüldüğü durumun Mahkeme önüne getirilebilinmesi için, GK'nin BM antlaşmasının “*Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Halinde Yapılacak Hareketler*” başlıklı VII bölümüne uygun hareket etmesi gerekmektedir. Şöyle ki, GK böyle hareket edebilmek için ilk önce o, BM antlaşması m.39 hükmü uyarınca mevzubahis durumun barışı tehdit ettiği, bozduğu veya saldırı fiili meydana getirdiği tespitinde bulunmalıdır.²⁷² Fakat ne antlaşmanın hiçbir yerinde barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiili kavramları tanımlanmış ne de ki ilgili kavramların belirleyici kriterlerine yer verilmiştir. Bundan dolayı GK böyle bir tespiti kendi insiyatifi doğrultusunda yapmaktadır.²⁷³ Buradan anlaşıldığı üzere, GK'nin Mahkemenin yargı kapsamına giren bir veya birden fazla suçun işlendiğini gördüğü durum, eğer uluslararası barışı bozacak, tehdit edecek veya saldırı fiili teşkil edecek nitelikte olmuş olursa bu zaman GK bu durumu Mahkeme önüne getirebilecektir.

Bunlarla birlikte, GK'nin Mahkemenin yargı kapsamına giren bir veya birden fazla suçun işlenmiş gözüldüğü durumu Mahkemeye taşıyabilmesi için bu yönde

²⁷¹ RS, m.13.

²⁷² Birleşmiş Milletler Antlaşması, m.39.

²⁷³ Ekşi, **a.g.e.**, s.67.

alacağı kararının gerekli oy sayısını alması gerekmektedir. Yani GK'nin bu yönde alacağı kararının 5 daimi üyenin oyunun aynı yönde olması şartıyla Konseyin 15 üyesinden 9'nün olumlu oyunun olması halinde mümkündür.²⁷⁴

GK bu yetkisini şimdiye kadar 2 defa **Darfur** (Sudan)²⁷⁵ ve **Libya**²⁷⁶ olaylarıyla ilgili kullanmıştır. Üstelik, bu olayların ilgili olduğu devletlerin ikisi de statüye taraf değildir.²⁷⁷

²⁷⁴ Can, **a.g.e.**, s. 49, ; Önok, **a.g.e.**, s.202.

²⁷⁵ Sudan'da 2003 yılında Arap olmayan kabileler ile hükümet destekli Arap milisler (Janjavid) arasında çatışmalar başlamıştır. Bu kabilelere karşı koymak üzere kurulan örgüt milisleri mevcut durumu sabitleştirmek yerine daha da kötüleştirerek bölgede terör estirmiş, insani yardımların bölgeye girmesini engellemiştir. Uzun çatışmalardan sonra nihayet, 2004 yılında taraflar arasında ateşkes ilan edilmiş ve mezbubahis bölgeye Afrika Birliği askerleri gönderilmiştir. Fakat bu ateşkes durumu da uzun sürmemiş, taraflar arasında çatışmalar yeniden başlamıştır. Bu çatışmalar sürecinde soykırım, insalığa karşı suçlar, savaş suçları işlenmiş, ve dolayısıyla milyonlarca kişi bu savaştan direkt ve doğrudan etkilenmiştir. Nitekim, BM verilerine göre 2007'de Darfur'da yeniden başlayan bu çatışmalar sonucu yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş ve iki milyondan fazla kişi yerinden edilmiştir. Ve ülkeden ayrılan bu insanlar genellikle Çad'ın kuzeyinde kurulan kamplarda yaşamaya başlamıştır. Statü'ye taraf olmayan Sudan'da yaşanan bu olaylar, uluslararası kamuoyunda oluşturulan farkındalık dolayısıyla en nihayet, 31 Mart 2005 tarihinde BM GK'nin bölgede işlenen suçların incelenmesini talep etmesiyle mahkemeye taşınabilmiştir. İlgili olay üzerine yapılan soruşturma, ya olayla ilgisi olan, örneğin, mezbubahis suç faili Sudan Devlet Başkanı **Ömer El Beşir**'in ülkedeki mevcut dokunulmazlığı dolayısıyla vatandaşı olduğu devletin mahkemeyle gerekli adli işbirliği yapmadığından hakkında olan tutuklama kararının gerçekleştirilememiş olması dolayısıyla beklemeye alınmış, ya da, haklarında soruşturma yapılanlardan **Saleh Mohammed Jerbo Jamus** gibi bazılarının soruşturma sürecinde ölmüş olmasından dolayı sona ermiş, ya da Sudan Eski İç İşleri Bakanı **Ahmed Muhammed Harun** ve onun gibi aynı alanda bakan ve hemde Cumhurbaşkanı Darfur Özel Temsilcisi olan **Abdel Raheem Muhammad Hussein** gibi bazılarının da hala kaçak olması dolayısı ön dava aşamasında kalmıştır. İlgili bilgi için bkz, Tombul, **a.g.e.**, s.145-148.

²⁷⁶ 2010 yılında, Arap dünyasında hükmete karşı başlayan, ve neredeyse bütün Arap ülkelerinde yankıları olan protesto, ayaklanma ve silahlı gösteriler şeklinde gerçekleşen ve Arap Baharı olarak nitelendirilen olaylar bazı Arap ülkeleri için daha ağır sonuçlar doğurmuştur. Bu ülkelerden biri de Libyadır. Nitekim, 2011 yılında Libya'nın ikinci büyük kenti olan Bingazi'de de halk ayaklanmaları başlamış, ülke geneline yayılan bu halk ayaklanmalarında temel olarak her yer yönetim ve iktidara karşı istifa çağrılarıyla kaplanmıştır. Fakat, 1969 yılından beri ülkeyi yöneten Muammer Kaddafi'nin istifasını isteyen bu protestoculara karşı hükümetin tepkisi sert olmuş, gösteriler süresince çok sayıda kişiye karşı aşırı güç kullanılmış, keyfi tutuklamalar yapılmış, ve hatta bu tutuklananlardan bir kısmı zorla kaybedilmiştir. Ülkede yaşanan iç savaş döneminde hem hükümet hem de isyancı güçler tarafından çok sayıda insan hakları ihlalleri yapılmış, yine her zaman ki gibi olayın faturasını masum sivil halk ödemek zorunda kalmıştır. Zira, 25 Şubat 2011'de, yaşanan insan hakları ihlallerinin araştırılması amacıyla oluşturulan uluslararası komisyon, bölgede hem hükümet güçleri hem de isyancı güçler tarafından savaş suçları ve insalığa karşı suçlar işlendiğini, ve ayrıca olaylar sırasında sivil halk ve tıbbi birimlerin hedef alınması gibi çok sayıda insan hakkı ihlalleri yaşandığını rapor etmiştir. Statüye taraf olmayan Libya'da yaşanan olaylarla ilgili mahkeme, 26 Şubat 2011 senesinde BMGK'nin ilgili olayların soruşturulmasını talep etmesiyle harekete geçmiştir. Olaylara ilişkin yapılan soruşturmalar sonucunda Muammer Kaddafi, oğlu Seyfüllislam Kaddafi-olayların yaşandığı dönemde fiili başbakan olduğu düşünülmektedir- ve Libya Askeri İstihbarat Direktörü olan Abdullah El Senussi hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Muammer Kaddafi hakkında verilen tutuklama kararı, 22 Kasım 2011'de, şüphelinin ölümü üzerine geri çekilmiş, ilgili kişinin oğlu olan Sefül İslam

Burada GK tarafından bir olayın Mahkemeye taşınmasıyla ilgili bir hususa değinmemizin konu açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, bizce, GK tarafından bir olayın Mahkemeye taşınabilmesi için ilgili olayla bağlı uluslararası düzeyde bir kamuoyu baskısının oluşmuş olması gereklidir. Böylece bunun sonucu olayla ilgili uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan çalışmalar önemli olmaktadır. Zira, GK'nin Darfur ve Libya Devletleriyle ilgili yetkisini kullanmasına mevzubahis Devletlerle ilgili yapılan komisyon çalışmaları zemin yaratmıştır.²⁷⁸ Örneğin, Darfurda yaşanan insan hakları ihlalleri uzun süreden beridir mevcut olmaktadır. Fakat bu durumun uluslararası kamuoyuna yansımalarından sonra Darfurda yapılan komisyon çalışmalarının raporlanması sonucu Darfurda ortaya çıkan insani krizin sorumlularının yargılanması meselesi gündeme gelmiştir. Nitekim, GK Sudan Hükümetinin gerekenleri yapmadığını tespit etmesi sonucu 18 Eylül 2004 tarihinde aldığı 1564 sayılı kararla BM Genel Sekreterliğinden Darfurda yaşanan insani durumun araştırılmasını, yapılan insan hakları ihlallerini uluslararası ceza hukuku anlamında sınıflandırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine 25 Ekim 2005'de çalışmalarına başlayıp 25 Ocak 2005'de hazırladığı raporu BM Genel Sekreterliğine veren “*Uluslararası Araştırma Komisyonu*” Darfurda meydana gelen olayların UCM'e sevk edilmesi talebinde bulunmuştur.²⁷⁹ Sonunda GK ilgili komisyonun raporunu sunması üzerine Darfurda yaşanan olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek nitelikte olması sonucuna vararak 31 Mart 2005 tarihinde aldığı 1593 sayılı kararla Sudan/Darfurda yaşanan durumu UCM savcısına havale etmiştir.²⁸⁰ Görüldüğü gibi bir devlette işlenen Mahkemenin yargı kapsamına giren suçların, insan hakları ihlallerinin GK tarafından Mahkeme önüne getirilebilmesi için bu

Kaddadfi'nin mahkemeye teslim edilmesi talebi Libya devleti tarafından karşılıksız kaldığından yargılama süreci ön dava aşamasında kalmış, Abdullah El Senussi hakkındaki süreç ise, Ön Dava Dairesi'nin dava hakkında kabul edilemezlik kararının onanmasıyla 11 Ekim 2013'te sona ermiştir. İlgili bilgi için bknz, Tombul, **a.g.e.**, s.151-152.

²⁷⁷ Gürkan Bakla, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Sudan”, **Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2016, s. 80.

²⁷⁸ Bakla, **a.g.e.**, s. 87,88,89, ; Şener Çelik, “**Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tutuklama Kararıyla İlgili Bir Değerlendirme : Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir Örneği**”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C:7, S:14, 2011, s.91, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 23.04.2021).

²⁷⁹ Çakmak, “**UCM'in Darfur Krizine Müdahil Olması**”, s.54.

²⁸⁰ Mehmet Dalar, “**İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye**”, **Ortadoğu Analiz**, C:1, S:12, 2009, İnceleme, s.97, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi : 25.04.2021); Bakla, **a.g.e.**, s.89.

olayların uluslararası düzeyde gündeme getirilmesi, olayla ilgili bağımsız raporların hazırlanmış olması mühimdir. Yani kısacası, bu tür olaylarda uluslararası işbirliği ne kadar güçlü olursa, uluslararası kamuoyunda ne kadar çok yankı uyandırılmış olunursa mevzubahis olayların Mahkemeye taşınması için bir o kadar çok sağlam zemin hazırlanmış olunacaktır.²⁸¹

DK olaylarının ne işlendiği ülke olan Azerbaycan ne de bu suçların sorumlularının vatandaşı olduğu Ermenistan statüye taraf değildir. Belirttiğimiz üzere GK'nin Mahkemenin yargı yetkisine giren bir veya birden fazla suçun işlenmiş olduğu durumu Mahkemeye taşıyabilmesi için o devletin statüye taraf olup olmadığının bir önemi olmamaktadır. Bu yüzden mevzubahis olayların BM Antlaşması'nın VII bölümüne uygun olarak hareket eden GK tarafından Mahkemeye taşınabilmesi mümkündür. Bunun için, öncelikle GK'nin DK olaylarının uluslararası barış ve güvenliği bozduğu veya tehdit ettiği tespitinde bulunması gerekmektedir. Zira, GK'nin böyle bir tespiti yapmasından sonra, ilgili olayın GK tarafından Mahkemeye taşınabilmesi mümkün olacaktır.

DK olayları açısından da yukarda belirttiğimiz gibi mevzubahis olayların GK tarafından Mahkemeye taşınabilmesi için onların uluslararası düzeyde gündeme getirilmesi gerekmektedir. Böyle bir gündeme getirilme için, Azerbaycan Devleti ilk olarak çeşitli uluslararası, bölgesel nitelikte kurum ve kuruluşlar, sivil örgütler ve devletlerle uluslararası işbirliği sağlamalıdır. Böylece bu işbirliği üzerine olayla ilgili hazırlanan bağımsız raporlar mühim olacaktır. Çünkü, tüm bunlar olayla ilgili uluslararası kamuoyu farkındalığı oluşmasına ve artırılmasına katkı sağlamış olacaktır.²⁸² Nitekim, Azerbaycan tarafından artık bu eksende gerekli adımlar atılmış olup ve hala bu izlenimde hareketler devam ettirilmektedir. Örneğin, bu adımlardan en önemlileri ulusal düzeyde Azerbaycan İnsan Hakları Ombudsmanı (AİHO) tarafından olayın insan hakları yönünden değerlendirilmesi, bununla bağlı uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilgili bilgilerin paylaşılmış, beyanlar ve araştırmaların yapılmış olmasıdır. Bu adımlardan biri de AİHO'nun teşvikiyle KDK

²⁸¹ Çakmak, “İsrailin Gazze Saldırısında İşlenen Uluslararası Suçlar”, s.63.

²⁸² Acer, “Ermenistanın Karabağ İşgali ve Uluslararası Hukuk”, s. 8.

tarafından hazırlanan rapordur. Nitekim, İslam İşbirliği Teşkilatının Ombudsmanlar Birliği (İİTOB) 14 Ekim 2020 tarihinde çevrimiçi ortamda Yönetim Kurulu toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Yönetim Kurulu üyelerinden olan AİHO Sayın Sabina Aliyeva, 44 günlük savaş süresince ESK tarafından Azerbaycanın sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırıların, savaş suçlarının yerinde incelenmesi için Birlik üyelerini Azerbaycana davet etmiştir. Davet üzerine İİTÖB başkanı ve Kamu başdenetçisi Şerif Malkoç ve aralarında kadın ve çocuk haklarından sorumlu KD Sayın Celile Özlem Tunçakın yer aldığı KDK heyeti Azerbaycana gelmiştir. İlgili heyet 21-23 Ekim tarihlerinde yerinde inceleme yaparak ESK'nin işlediği savaş suçlarını uluslararası kuruluşlara takdim etmek üzere raporlamıştır.²⁸³ Bunun gibi bir diğer raporda Türkiye Büyük Milletler Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.

Bunlarla birlikte, önceki bölümlerde belirtmiş olduğumuz bütün bu soruşturma ve yargılama seçeneklerinin yanı sıra, çatışmalarda işlenen suçlara dair delillerin ve şüphelilerin tespitinde bazı uluslararası kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin çalışmaları mühim olmaktadır. Bunlar içerisinde özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinin harekete geçmiş olması mevzubahis olayla ilgili yargılamaların yapılabilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca, sadece bu çatışmaları araştırmak için Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi gibi özel bir Birleşmiş Milletler Komitesinin kurulması da mümkündür. Nitekim, AİHO Sabina Aliyeva, uluslararası örgütlere, ESK tarafından işlenen savaş suçlarına ilişkin delillerin özel usuller kullanılarak tespit edilmesi ve sorumluların yargılanması için etkili uluslararası mekanizmaların kurulması çağrısında bulunmuştur.²⁸⁴ Hatta, bu kuruluşların ya da geçici komitelerin, devletlere nazaran taraflara dair daha etkili bilgi alma mekanizmaları işletebilmeleri mümkün olduğundan bunlar vasıtasıyla olayla ilgili daha somut verilere ulaşılabilmektedir.

²⁸³ KDK, Raporu, a.g.e., s. 29.

²⁸⁴ “**Ombudsman Sabina Aliyeva visited prisoners of war**”, (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.az> (Erişim Tarihi :12.05.2021).

Diğer taraftan, Azerbaycan'ın BM'deki daimi temsilcisi de savaş süreci ve sonrasında gereken bilgileri BM'e bildirmekle BM dikkatinin olaya çekilmesini sağlamaya çalışmıştır. Böylelikle, bu gibi çalışmaların devam ettirilmesi ve genişletilmesiyle oluşacak kamuoyu baskısı teşvikiyle, DK olayları BM gündemine getirilebilecektir. Bunun akabinde BM çatısı altında olayla ilgili araştırmaların yapılması ve böylece, en nihayetinde GK tarafından olayın Mahkemeye taşınmasına zemin hazırlanmış olunulacaktır. Görüldüğü gibi, her halükarda DK olayları sorumlularının yargılanabilmesi için olayın bölgesel, evrensel düzeyde gündeme getirilmesi ve olayla ilgili gerekli işbirliğinin sağlanmış olması mühim olmaktadır.

DK olaylarının GK tarafından Mahkeme önüne getirilebilmesi için aynı zamanda GK'nin DK olayıyla ilgili alacağı kararının Konseyin 5 daimi üyesinin oyunun aynı yönde olması koşuluyla 15 üyeden 9'nun olumlu oyunu alabilmesi gerekmektedir. Bu oylamada daimi üyelerden birinin çekimser kalması veya oylamaya katılmaması kararın alınmasına engel teşkil etmeyecektir. Ama daimi üyelerden birinin **veto** etmiş olması ilgili kararın alınmasına engel olmuş olacaktır. Biz, GK daimi üyelerinin politik çıkarlar doğrultusunda hareket ederek DK olaylarının GK tarafından Mahkemeye taşınmasıyla ilgili kararı veto etmiş olacaklarından mevzubahis olayın GK tarafından Mahkemeye taşınmasının mümkün olmayacağını düşünmekteyiz. Nitekim, bunun en bariz örneği, DK olaylarının bağlı olduğu Azerbaycan ve Ermenistan'da olduğu gibi Statüye taraf olmayan Suriye Devletindeki olayların yargılanması dolayısıyla UCM'in GK tarafından yetkilendirilmesi için GK'de alınmak istenen karar tasarısının 5 daimi üye devletlerden olan Rusya ve Çin tarafından veto edilmesi nedeniyle karara dönüşmemiş olmasıdır.²⁸⁵ DK olayları açısından da büyük bir ihtimalle durum böyle olacaktır. Bunun ilk nedeni 5 daimi üyelerden olan Amerika,²⁸⁶ Fransa²⁸⁷ ve Rusyada **güçlü ermeni lobisinin** olmasıdır.

²⁸⁵ Mehmet Dalar, "Suriyedeki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu", II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Kırıkkale, 2016, s.14, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi : 24.04.2021),; Mehmet Dalar, "Uluslararası Ceza Mahkemesine Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:17, S:2, 2017, s. 155, dipnot.2, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 24.04.2021)

²⁸⁶ Amerika Senatosunda Ermenilerin iddia ettikleri asılsız sözde soykırım iddiasının tanınmış olması durumu bile tekbaşına Amerika'daki ermeni lobisi etkisinin hangi ölçüde olduğunu anlamaya

Daha sonra DK sorununun çözülmesi için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulan “*Minsk Grubu*”u eşbaşkanları olan Amerika, Fransa ve Rusya süreç boyunca her zaman problem çözecek tutumda değil de kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Dolayısıyla ilgili kurum Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev’in yaptığı bir açıklamada ifade ettiği gibi fikir üretmeye yönelik faaliyetlerde bulunarak, sorunun çözülmesinde kesin tavır sergileyememiştir.²⁸⁸ Bu da diğer bir nedendir. GK 1993 tarihinde Azerbaycanın toprak bütünlüğünün sağlanması ve işgalcilerin derhal işgal ettikleri bölgeleri terk etmesi çağrısı yapan 822²⁸⁹, 853²⁹⁰, 874²⁹¹, 884²⁹² sayılı 4 karar²⁹³ kabul etmiştir. Ermenistan bundan

yetmektedir. “**‘Ermeni Soykırımı Tasarısı’, ABD Senatosu’nda Kabul Edildi Türkiye’den İlk Tepkiler**”, **euronews**, 12 Aralık 2019, (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com> (Erişim Tarihi : 25.04.2021).

²⁸⁷ Her ne kadar da resmi bir bağlayıcılığı olmamış olsa da 9 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalandıktan sonra Fransa Ulusal Meclisi DK’nın bağımsız Devlet olarak tanınması hakkında karar tasarısını kabul etmiştir. “**‘Fransız Ulusal Meclisi ‘Dağlık Karabağı Bağımsız Devlet’ Olarak Tanıdı**”, **evrensel.net**, 3 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://evrensel.net> (Erişim Tarihi : 24.04.2021).

²⁸⁸ Bilgin, **a.g.e.**, s. 16, ; Ali Asker, Zeynep Gizem Özpinar, “**Azerbaycan’ı Zafere Götüren Büyük Taaruz : 44 Günlük Savaşın Anatomisi**” **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C:10, S:1, 2021, s.99, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 10.06.2021).

²⁸⁹ 30 Nisan 1993’te GK Azerbaycan-Ermenistan çatışmasını ve Kelbecerin işgali konusunu görüştü ve 15 üyenin oybirliğiyle 822 sayılı kararı kabul etti. Kararın giriş bölümünde bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gereğinden, uluslararası sınırların dokunulmazlığından ve toprak kazanmak için kuvvete başvurulmasının kabul edilemeyeceğinden bahsedilmiştir. Daha sonrasında ilgili kararda 5 maddeden oluşacak şekilde bu hususlara değinilmiştir: “1-ataşkesin kesin olarak sağlanması, işgalci güçlerin Kelbecer ve yakın zamanda işgal edilen diğer bölgelerden çıkması ve düşmanca eylemlere son verilmesi talep edilmiştir; 2-ilgili tarafların Minsk Grubu görüşmelerine hemen ve tekrar başlaması gerektiği belirtilerek, sorunun barışçıl yollarla çözümünü engelleyici ve zorlaştırıcı tutumlardan kaçınılması ısrarla vurgulanmıştır; 3-sivi halkın zorluklarını azaltmak için özellikle çatışmaların yaşandığı yerlerde insani yardımların yapılabilmesi için tüm engellerin kaldırılması, tarafların insani konularda uluslararası hukukun ilke ve normlarına uymak zorunda oldukları belirtilmiştir; 4-Genel Sekreterden AGİK ve Minsk Grubu ile görüşmeler yaparak, bölgedeki durumu özellikle de Kelbecer’deki durumu değerlendirerek Konseye Rapor vermesi rica edilmiştir; 5-GK’nin bu konuyla aktif olarak ilgilenmeyi sürdüreceği belirtilmiştir. United Nations Security Council, “**S/RES/822(1993)**” 30 April 1993.; Aslında karara ilk bakıldığında kararda Azerbaycan açısından beğenilen noktalar olduğu gözlemlenmektedir. Fakat karar bütünlüğüyle değerlendirildiğinde kararda genel olarak iki ülke arasında denge korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki, kararda bir yandan “Ermeniler’in işgalinden”, “Kelbecer ve diğer işgal edilen bölgelerin terk edilmesi gerektiğinden” bahsedilirken, Azerbaycan’ın yoğun taleplerine rağmen işgalci devlet olarak Ermenistan’ın adı açıkça belirtilmemiştir. Khalilov, **a.g.e.**, s. 84-85.

²⁹⁰ Türkiye tarafından ivedi olarak toplantıya çağrılan GK 29 Temmuz 1993 tarihinde toplanarak 14 maddeden oluşan 853 sayılı kararı kabul etmiştir. Genel olarak bu karar yukarıda değindiğimiz 822 sayılı Kararın öğelerini tekrarlamaktadır. Bir önceki kararı tekrarlamasına rağmen bu kararda yenilik olarak Ağdam Bölgesi ve Azerbaycan’ın diğer bazı bölgelerinin işgal edilmesi, sivillere karşı saldırılar ile meskun yerlerin bombardıman edilmesi ve bölgedeki tüm düşmanca hareketler kınanmıştır. Fakat bu kararda saldırıları kimin yaptığı ve kimin kınandığı belli değildir. Bunlara ek olarak, kararda, 822 sayılı karar uygulamaları ve Minsk Grubu’nun önerilerini kabul etmeleri için

sonra da hala işgalci politikalarına devam etmiştir. Fakat GK, kararları dikkate almadığı halde normalde GK'nin kararlarının uygulanmaması halinde uygulaması gereken yaptırımları Ermenistan açısından devreye sokmamıştır. Bu da bir diğer nedendir. İşte bu yüzden bu gibi nedenler DK olayının GK tarafından Mahkemeye taşınması ihtimalinin pek mümkün olmayacağına hatta GK üyelerinin Ermenistanı koruyacak konumda tavır sergileyeceklerine işaret etmektedir.

Ermenistan'ın "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Karabağ Bölgesi" Ermenileri üzerinde nüfuzunu kullanması istenmiştir. United Nations Security Council, "S/RES/853(1993)" 29 July 1993.; Aslında bu ifadelerden dolayı olarak saldırganların Karabağ Ermenileri olduğu sonucuna varılabilir. Mevzubahis kararın tek olumlu yönü, dolaylı da olsa Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu teyit etmesidir. Bu haliyle ilgili kararın, 822 sayılı Karar gibi, yalnızca sözde kalarak Ermeniler üzerinde bir etkisi olmayacağı belliydi. Khalilov, **a.g.e.**, s.87.

²⁹¹ 14 Ekim 1993 tarihinde GK Karabağ anlaşmazlığı konusunda, bir diğer kararı olan 13 maddeden oluşan 874 sayılı kararı kabul etti. Bu karar, genel olarak daha önce alınan 822 ve 853 sayılı kararlarla aynı esasları yinelemekte ve ateşkesin etkili ve kalıcı olması için ilgili tüm taraflara çağrıda bulunmaktaydı. Bunlarla birlikte, kararda son olarak işgal edilen yerlerden kuvvetlerin çekilmesi ve haberleşme ve nakliyeyle ilişkin tüm engellerin kaldırılması için Minsk Grubu tarafından hazırlanan takvime uyulması da istenmekteydi. United Nations Security Council, "S/RES/874(1993)" 14 October 1993.; Daha önceki diğer kararlarda olduğu gibi maalesef bu kararda da herhangi bir kınama yoktu. Khalilov, **a.g.e.**, s.88.

²⁹² 11 Kasım 1993 tarihinde, GK Karabağ anlaşmazlığı konusunda bir diğer kararı olan 11 maddeden oluşan 884 sayılı kararını kabul ederek hiçbir etkisi olmayan kararlar serisine bir diğerini daha eklemiş oldu. GK'nin kabul ettiği bu karar da genel olarak bir önceki kararlarla aynı temeldeydi. Ayrıca kararda Karabağ anlaşmazlığının ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gerilimin bölgedeki barış ve güvenliği tehlikeye atacağı belirtilmişti. Bir önceki kabul edilen karardan farklı olarak bu kararda kınama vardı. Nitekim, kararda ateşkes ihlalleri ile Zengilan Bölgesi ile Horadiz Şehirleri'nin işgal edilmesi, sivillere saldırılması ve Azerbaycan topraklarının bombalanması kınanmıştı. GK'nin mevzubahis konuyla ilgili aldığı kararlarında en başından temel aldığı silahlı çatışmaların derhal durdurulması, işgal güçlerinin Zengilan bölgesinden Horadiz kasabasından ve Azerbaycan'ın son zamanlarda işgal edilmiş diğer bölgelerinden derhal çekilmesi, ilgili tüm tarafların ateşkesi etkin ve devamlı hale getirmeleri ve Minsk süreci çerçevesinde anlaşmazlığın müzakereler yoluyla çözülmesini araştırmaya devam etmeleri istenmiştir. United Nations Security Council, "S/RES/884(1993)" 12 November 1993.; Khalilov, **a.g.e.**, s. 89.

²⁹³ Genel olarak GK'nin almış olduğu bu dört kararda silahlı güç kullanılmasının ve işgalin hemen durdurulması, ateşkes halinin korunması, sorunun savaş değil barış yoluyla çözülmesi istenmekteydi. Fakat bu kararların tümünde saldırgan devlet tespiti yapılmamıştı. Her ne kadar ilgili kararlarda açıkça saldırgan devlet tespiti yapılsa da, kararlar incelendiğinde silahlı güç kullanılmasının ve işgalin hemen sona erdirilmesinin Ermenistan'a yönelik olduğu kararların metninden ve lafzından da anlaşılmaktadır. Çünkü, kararların tümünde, müdahaleci devlet tarafından her türlü düşmanca hareketlerin kesilmesi talep edilmektedir. Dolayısıyla DK'ın devlet olarak tanınmadığı ve aynı zamanda Azerbaycan topraklarının hukuka aykırı bir şekilde ihlal edildiği dikkate alındığında, kararlarda Ermenistan'ın kastedildiği açık oluyor. Cavid Abdullazade, "Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan'ın Rolü ve Sorumluluğu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:69, S:4, Y:2020, s.1550, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :13.10.2021).

3. 4. 2. Azerbaycanın RS m.12/3 Hükümü Gereğince Mahkemenin Ad Hoc Yargı Yetkisini Kabul Etmesi

Statüye taraf olmayan devletler açısından Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi olasılıklarından biri de taraf olmayan devletin Mahkemenin yargı yetkisine giren bir dava konusu olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmesi halidir. Bu olasılık, m.12/3’de düzenlenmiştir. İlgili madde hükmüne göre, “*statüye taraf olmayan bir devlet Mahkemenin Yazı İşler Müdürlüğüne sunacağı bir bildirimle Mahkemenin yargı yetkisine giren suç konusu olaylarla ilgili Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir.*” Görüldüğü gibi, Mahkeme ona yapılan böyle bir kabul beyanıyla statüye taraf olmayan devletler üzerinde kullandığı yargı yetkisini statüye taraf olmayan devletler üzerinde de kullanabilmektedir. Ayrıca, Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden devletin Statünün IX.bölümüne uygun olarak erteleme ve istisna olmaksızın Mahkemeye işbirliği yapması gerekmektedir.

DK olaylarının hem ülkesellik hem de uyrukuluk açısından bağlı olduğu her iki tarafı da statüye taraf olmayan devletlerle ilgili olduğu için Azerbaycan Devleti de kendisi gibi statüye taraf olmayan Ukranya Devleti’nin yaptığını yapmalıdır. Yani, Azerbaycan Ukranya’nın Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların araştırılmasıyla ilgili 2014 ve 2015²⁹⁴ tarihinde yaptığı başvuru üzerine Mahkeme önüne taşınan **Ukranya olayların** da olduğu gibi, mevzubahis olaylarla ilgili Mahkemeye başvuru yaparak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Böylelikle, Azerbaycan Devleti Yazı İşler Müdürlüğüne başvuru yaparak Mahkemenin ilgili olaylarla bağlı **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmekle bu olayları Mahkemeye taşıyabilmektedir. Ayrıca, Azerbaycan’ın böyle bir başvuru yaptıktan sonra gecikme ve istisna olmaksızın

²⁹⁴ Ukranya Devleti 17 Nisan 2014 tarihinde Mahkeme Yazı İşler Müdürlüğüne yapmış olduğu başvuruda 21 Kasım 2013’den 22 Şubat 2014 tarihine kadar Ukranya topraklarında işlenmiş suç konusu olaylar açısından mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir. 8 Eylül 2015 tarihinde Ukranya Devleti Yazı İşler Müdürlüğüne yapmış olduğu başvuruyla uzatılan ikinci başvurusunda ise, 20 Şubat 2014 tarihinden Rus işgali altındaki Ukranya topraklarında, Ruslar tarafından işlenmiş olan savaş suçları ve insanlığa karşı suç konusu olaylar üzerinde mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir. Ayrıca belirtmek isteriz ki, dava konusu olayla ilgili ön soruşturmalar tamamlanmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. International Criminal Court, “**Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine**” (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 21.06.2021).

mevzubahis olayla ilgili Mahkemeyle işbirliği yapması gerekmektedir. Mahkeme de sadece Azerbaycanın başvurusunda Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiği olayların araştırılmasında yetkili olacaktır.

Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi biz DK olaylarının sıraladığımız nedenlerden dolayı GK tarafından Mahkemeye taşınması olasılığının pek mümkün olmayacağını düşünmekteyiz. Bu yüzden bize göre DK olaylarının Mahkemeye taşınmasının en olası hali Azerbaycanın Mahkemeye başvuru yaparak mevzubahis olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul etmesidir.

3. 4. 3. Azerbaycanın Statüye Taraf Olması Halinde RS m.11/2 Hükümü Gereğince Bir Bildirimde Bulunması

Statüye taraf olmayan devletlerin Mahkemenin yargı yetkisine giren olayları Mahkemeye taşıyabilmesinin bir diğer olasılığı daha vardır. Bu devletlerin statüye taraf olmasıyla ilgilidir. Bu olasılık Devletlerin statüye taraf olurken m.11/2 hükümü uyarınca bir bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı yetkisini statünün kendileri açısından yürürlüğe grime tarihinden önceki bir tarihe ancak statünün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihine kadar genişletebilmeleri halidir. Şöyle ki, I bölümde de değindiğimiz gibi, Mahkeme, statü yürürlüğe girdikten yani 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra işlenen Mahkemenin yargı kapsamındaki suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Statüye sonradan taraf olan devletler içinse Mahkemenin yargı yetkisi m.126 hükümü gereğince “...sonradan taraf olan devletin kendi onay belgesini *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine vermesini takip eden 60 gün sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girmektedir.*” Örneğin, statüye sonradan taraf olan Azerbaycan Devleti, kendi onay belgesini 15 Mart 2021 tarihinde BM Genel Sekreterliği’ne tevdi ederse bu zaman statü Azerbaycan Devleti açısından 1 Haziran 2021 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olacaktır. Fakat eğer statüye sonradan taraf olan bir devlet Mahkemeye, m.11/2 hükümü gereğince, statünün kendisi açısından onun için yürürlüğe girme tarihinden daha önceki bir tarihten itibaren uygulanması için bildirimde bulunmuşsa, o zaman Mahkemenin bu devlet için yargı yetkisi, bildirimde belirttiği (örneğin, Azerbaycanın statünün kendisi açısından 2005 tarihinden itibaren

yürürlüğe girmesi için bildirimde bulunması halinde) tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

Bunlarla birlikte, devletlerin statünün yürürlüğe girme tarihi ile ilgili yaptıkları bu bildirim, bir defalık, olaya özgü (örneğin, bir devlet açısından normalde statü 2022 yılında yürürlüğe girmiş olacaksa eğer devlet bu tarihten önce farz edelim 2007 senesinde yaşanan bir olayı Mahkemeye taşımak için bu olayla ilgili bildirimde bulunması halinde) olduğu gibi genel de (yani bir devletin kesin tarih belirtmeden statünün kendisi açısından 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi bildiriminde bulunması. Bu zaman bu devletle ilgili, Mahkeme, 2002 tarihinden itibaren yaşanan Mahkemenin yargı kapsamına giren olaylar üzerinde yargı yetkisini kullanabilmiş olacaktır.) olabilmektedir.

Statüye sonradan taraf olan bir devlet, yaptığı bildirimle taraf olmadan önce işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisini kabul ettiği takdirde onun gecikme olmaksızın bu suç konusu olaylarla ilgili Mahkemeye adli işbirliği yapması gerekmektedir.

Belirttiğimiz gibi, DK olaylarının bağlı olduğu her iki taraf hem Azerbaycan hem de Ermenistan statüye taraf olmamaktadır. Dolayısıyla, Azerbaycan Devleti de statüye taraf olmakla DK olaylarını Mahkeme önüne taşıyabilmektedir. Doğrudur ki, mevzubahis olaylar Azerbaycanın statüye taraf olmasından önce yaşanmıştır. Fakat Azerbaycan Devleti de statüyü onaylarken m.11/2 hükmünde kendisine tanınan hakkı kullanarak ilgili olaylar üzerinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasını sağlayabilmektedir. Şöyle ki, normalde Azerbaycan için Mahkemenin yargı yetkisi Azerbaycan'ın onay belgesini Genel Sekreterliğe takdim etmesini takip eden 60 gün sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girmiş olacaktır. Dolayısıyla DK olayları da Azerbaycanın statüye taraf olmasından önce yaşandığı için Mahkemenin yargı yetkisi dışında kalmış olacaktır.

Bu yüzden, Azerbaycan Devletinin 2014 yılı **Gazze Savaşı** statüye taraf olma tarihinden önce yaşanan **Filistin** Devletinin yaptıklarını yapması gerekmektedir. Nitekim, statüye sonradan taraf olan Filistin Devleti için Mahkemenin yargı yetkisi

m.126 hükmü gereğince onay belgesini BM Genel Sekreterliğine takdim etmesini takiben 60 gün sonraki ayın ilk günü 1 Nisan 2015 tarihinde yürürlüğe girecekti. Böylelikle 2014 yılı Gazze Savaşları bu tarihten önce yaşandığı için Mahkemenin yargı kapsamı dışında kalmış olacaktı. Bundan dolayı, Filistin Devleti 1 Ocak 2015 tarihinde m.11/2 hükmü gereğince Mahkemeye, Filistin Devleti açısından Mahkemenin yargı yetkisini 13 Haziran 2014 tarihinden itibaren kabul ettiğini bildiren bir bildirimde bulunmuştur.²⁹⁵ Böylece Filistin Devleti 2014 yılı Gazze Savaşları sürecinde işlenen Mahkemenin yargı yetkisine giren suç konusu olayları Mahkemeye taşıyabilmiştir. Azerbaycan Devleti de DK olayları onun statüye taraf olması tarihinden önce yaşandığından, onun da m.11/2 hükmü gereğince Mahkemeye kendisi açısından Mahkemenin yargı yetkisini bu olayların yaşandığı tarihten önceki bir tarihten itibaren kabul ettiği bildiriminde bulunması gerekecektir. Böylece, DK olayları statünün yürürlük tarihi kapsamında olacağından ilgili olaylar Mahkemede dava konusu olabilecektir. Ayrıca, böyle bir bildirimde bulunan Azerbaycan Devletinin hem de statüye taraf olmadan önce işlenen bu olayla ilgili Mahkemeye işbirliği yapması gerekecektir.

Statüye taraf olmayan devletlerle ilgili olayların, Mahkemeye taşınmasının bu olasılıkla ilgili belirtmek isteriz ki, çoğu zaman Mahkemenin yargı kapsamına giren bir olay olduğu halde, statüye taraf olmayan devletler sonradan da statüye taraf olmak istemediğinden bu olaylar cezasız kalmaktadır. Zira, devletler kendilerinin gelecekteki davranışlarının Mahkemeye ters düşeceği endişesiyle statüye taraf olmakla Mahkemede yargılanmasını sağlayabilecekleri kimi davalardan bir nevi kendilerini garantilemek adına vazgeçmektedirler.²⁹⁶ Bu yüzden biz, DK olaylarının bu olasılıkla Mahkemeye taşınmasının pek kuvvetli bir ihtimal olmadığını düşünmekteyiz.

²⁹⁵International Criminal Court, *State of Palestine/Background*, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :26.09.2021).

²⁹⁶ Ataxan Əbilov, "Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi və İnsan Haqları Düşmənlərinin Təqibi", *Müsavat.az*, 20.06.2016, (çevrimiçi) <https://www.musavat.az> (Erişim Tarihi : 04.11.2021).

3. 5. Ağırılık Şartı, Tamamlayıcılık İlkesi ve Adalet Menfaatleri Açısından Dağlık Karabağ Olayıyla İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi

Daha önceden de belirttiğimiz üzere, savcılık yapılan başvuru sonucu soruşturma başlatıp başlatmama konusunda kendi inisiyatifi doğrultusunda hareket etmekte olup konu hakkında değerlendirme yapmaktadır. SO tarafından yapılan bu değerlendirilme prosedürü genel olarak aşağıdaki şekilde olmaktadır.

SO olayla ilgili ilk olarak, SO Yönetmenliğinin m.25/1 fıkrası hükmü gereğince ön inceleme başlatmakta ve bu ön inceleme 4 aşamadan oluşmaktadır. Şöyle ki, birinci aşamada, SO tarafından m.15 hükmü gereğince olayla ilgili gönderilen tüm bilgiler değerlendirilir. Bunlardan Mahkemenin yargı yetkisine girmeyen suçlarla ilgili bilgiler ayrılıp bir kenara bırakılarak Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlarla ilgili bilgiler tespit edilir.

İkinci aşamada sözkonusu suçun Mahkemenin yargı kapsamına girip girmediği incelenir. Yani, sırasıyla başvuru konusu olayla ilgili Mahkemenin zaman, yer, konu ve kişi bakımından yetkili olup olmadığı tespiti yapılır.

Üçüncü aşamaya gelindiğinde, m.53 hükmü gereğince mevzubahis başvurunun kabuledilebilirlik koşulları bakımından değerlendirilmesi yapılır. Bu aşamada SO başvurusunu tamamlayıcılık ilkesi, ağırılık şartları bakımından kabuledilebilir olup olmadığını inceler. SO m.17 hükmü gereğince **tamamlayıcılık ilkesi** bakımından başvuru konusuyla ilgili ulusal anlamda herhangi bir kovuşturmanın olup olmadığını tespit eder. SO eğer böyle bir soruşturma ve kovuşturma olduğu tespitinde bulunursa bu zaman onların gerçekliğini ve ciddiyetini, **ağırılık şartı** bakımından ise, söz konusu suçların mahiyeti, şekli ve incelenmesindeki ciddiyet dercesini araştırır.

Dördüncü aşamada ise, başvuru yapılan olayla ilgili soruşturma başlatılması adalet menfaatleri açısından değerlendirilir.²⁹⁷ Son olarak, tüm bu aşamalar sonucu SO soruşturma açmak için makul delillerin var olup olmadığı sonucundan hangisine ulaşırsa onun bu sonucu savcıya kesin bir şekilde belirtmesi gerekir.

Biz de, DK olaylarıyla ilgili yapılabilecek başvuruyu sırasıyla kabuledilebilirlik koşulları olan ağırlık şartı ve tamamlayıcılık ilkesi ve adalet menfaati kriterleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

3. 5. 1. Ağırlık Şartı Bakımından

Bilindiği üzere Mahkemeye yapılan başvuru zaman, yer ve konu bakımından incelemektedir. Bu inceleme üzerine Mahkemenin yetkili olduğu sonucuna ulaşırsa m.17/1(d) hükmü gereğince dava konusu olay ağırlık şartı bakımından değerlendiriliyor. Bu değerlendirme sonucu eğer Mahkeme dava konusu olayın başka işlem gerektirecek derecede yeterli ağırlıkta olmaması sonucuna ulaşırsa bu zaman o mevzubahis olayı reddedebilmektedir.²⁹⁸ Fakat belirtmemiz gerekir ki, söz konusu şartın statü ve “*Usul ve Delil Kuralları*”nda belirli tanımı olmamaktadır. Bu yüzden şartın niteliğinin tayin edilmesi ve değerlendirilmesi zorluk yaratmaktadır.²⁹⁹ Zira, şartın açık tanımının olmamasından dolayı, Mahkeme çoğu zaman dava konusu olaylarda bu şartı farklı farklı şekillerde yorumlamakta ve böylece konu, zaman, yer ve kişi bakımından yetkili olduğu kimi davaları sırf bu şart nedeniyle reddedebilmektedir.³⁰⁰ Örneğin, Mahkeme, **Mavi Marmara** olayıyla³⁰¹ ilgili davayı bu şart nedeniyle reddetmiştir. Bir nevi Mahkeme, önüne gelen ve yargı yetkisine giren davaları reddetmesini haklılaştırmak için bu şartı kullanmaktadır.

²⁹⁷ Zeineddin, a.g.e., s.30.

²⁹⁸ RS, m.17.

²⁹⁹ Marcus Sjöström, “**The Initiation of an Investigation Proprio Motu by the Prosecutor of the ICC-A Reasonable Basis to Proceed?**”, Uppsala University Department of Law, Master’s Thesis in public International Law 30 ECTS, 2014, s.47.

³⁰⁰ Kaveri Vaid, “**Discretion Operationalized Through Law : Proprio Motu Decision-Making At The International Criminal Court**”, *Florida Journal of International Law*, C:25, S:3, 2013, s.388.

³⁰¹ Zeineddin, a.g.e., s.57.

Aslında Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ağır suçlar olduğundan böyle bir şartın statüye eklenmesine ne gerek olduğu doktrinde tartışma konusu olmaktadır. Nitekim, Mahkemenin yargı yetkisine giren soykırım suçu belirli bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek amacı gibi özel bir kastla işlenmektedir. İnsanlığa karşı suçlarda ise suçu oluşturan fiillerin sivil nüfusa karşı sistematik ve yaygın bir saldırının parçası olarak işlenmiş olması gerekmektedir. Bu yüzden bu suçlar zaten unsurları itibariyle ağırlık şartını karşılamaktadırlar. Bu şartın, aslında daha çok unsurları itibariyle bu iki suça nazaran tanımında belirli bir ağırlık ölçütü olmayan savaş suçu için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.³⁰² Dolayısıyla bu şartla belirli bir ağırlığa sahip olmayan küçük ve basit sayılabilecek suçlar elekten geçirilip Mahkemenin yargı yetkisi dışında tutularak Mahkemenin iş yükü azaltılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, bu şart uygulanırken eşiğin aşılmaması, sınırlarının aşırı genişletilmemesine dikkat edilmesi gerekmektedir.³⁰³

Ağırlık şartı, 2009 tarihli UCM Savcılığına İlişkin Yönetmelik m.29’de düzenlenmiştir. Mevzubahis maddede şartın belirli bir tanımı yapılmamıştır. İlgili madde hükmüne göre, bu şartın değerlendirilmesi yapılırken SO’nin söz konusu suçların ölçeği, doğası, işleyiş biçimi ve etkileri gibi faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.³⁰⁴ Bu faktörler, SO tarafından yayımlanan ön incelemelerle ilgili siyaset belgesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İlgili belgede tespit edilen bu faktörler genel olarak aşağıdaki gibi olmaktadır.

Mevzubahis belgenin m.62 paragrafına göre, **suçların ölçeği** değerlendirilmesi yapılırken bu hususların dikkate alınması gerekmektedir. Değerlendirme zamanı doğrudan ve dolaylı mağdurların sayısı, mağdurlar ve onların aileleri üzerinde sebep

³⁰² Margaret M.De Guzman, “Gravity and the Legitimacy of the International Criminal Court”, **Fordham International Law Journal**, C:32, S:5, 2008, s.1408.

³⁰³ Ahmet Hamdi Topal, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Mavi Marmara Kararı ve Kararın Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C:21, S:2, 2015, s.504,505, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :27.04.2021).

³⁰⁴ International Criminal Court, **Regulations of the Office of the Prosecutor**, 23 April 2009, s.17, regu.29.

olan bedensel ve psikolojik zararlar başta olmak üzere suçun neden olduğu zararın boyutları dikkate alınmalıdır. Ayrıca değerlendirme zamanı suçların yer ve zaman itibarıyla kısa sürede yüksek ağırlıkta veya uzun sürede düşük ağırlıkta işlenmesi gibi hususların da dikkate alınması gerekir.³⁰⁵

Aynı belgenin m.63 paragrafı gereğince, **suçların niteliği**, kasten adam öldürme, tecavüz veya toplumsal cinsel şiddeti içeren diğer cinsel suçlar, çocuklara karşı işlenen suçlar ve insanlığa karşı suçlarda olduğu gibi her bir suçun spesifik unsurunu ifade etmektedir.³⁰⁶

Paragraf m.64'a göre ise **suçların işleyiş biçimi** değerlendirilmesi, suçun işlenilmesinde başvuru yolları; Saldıranın suça iştirak derecesi ve kastı, suçun sistematik boyutları veya bir plan ya da organize politika kapsamında işlenip işlenmediği; Sahip olunan yetki ve resmi statünün suistimal edilip edilmediği; Mağdurların savunmasızlığı; Ayrımcılık içeren her türlü saik veya hedef grubu yok etmeyi amaçlayan cinsel şiddet dahil suçu acımasız kılan bu gibi unsurlar dikkate alınarak yapılmalıdır.³⁰⁷

Yine aynı belgenin m.65.paragrafına göre **suçların etkisi** değerlendirilmesi yapılırken ise bu bahsedilenlerin yanı sıra, işlenen suçların etkisiyle acı ve ıstırap çeken mağdurların, korku ve vahamet yaşayan toplumun maruz kaldığı sosyal, ekonomik, çevresel zararlarının da dikkate alınması gerekmektedir.³⁰⁸

Söz konusu bu unsurlardan *suçların ölçeği* ekseninde II. DK Savaşı sürecinde ESK tarafından işlenen suçların sonuçlarına bakıldığında bu suçların ağırlık şartını karşıladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim, suçtan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen mağdur sayısının özellikle mağdurlar ve onların aileleri üzerinde yarattığı bedensel ve zihinsel zararlar başta olmak üzere suçlardan kaynaklanan zararların

³⁰⁵ The Office of the Prosecutor, **Policy Paper Preliminary Examination**, 2013, m.62

³⁰⁶ A.e., m.63.

³⁰⁷ A.e., m.64.

³⁰⁸ A.e., m.65.

derece ve boyutlarının ağır ve yüksek olduğu görülmektedir. Zira, savaş sonucu 100'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 410'dan fazla kişi yaralanmış, 3410 müstakil ev, 120 konut binası, 512 sivil tesis ağır hasar görmüştür. Üstelik, böyle bir ölçekte zararların yaşanmasına sebep olan suçların 44 gün içinde yani kısa bir sürede yüksek bir ağırlıkta işlendiğini de belirtmemiz gerekir.

Bu savaş sürecinde işlenen suçları *suçların niteliği* itibariyle değerlendirecek, savaş sürecinde ESK tarafından m.8'de düzenlenen savaş suçu kapsamında yer alan kasten adam öldürme; Vücuda ve sağlığa kasten büyük ıstırap verme veya ciddi yaralanmaya sebep olma; Çatışmalarda doğrudan yer almayan sivil bireyler ve sivil nüfusa karşı kasten saldırı yöneltilmesi; Tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantaja göre aşırı olacak şekilde sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelerin zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta uzun vadeli ve ağır biçimde doğal çevreye zarar verileceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması; Saldırıları zamanı geniş çapta yaralanma ve zararlara sebep olmasından dolayı kullanılması yasak silah ve yöntemlerin kullanılması; On beş yaşından küçük çocukların çatışmalarda kullanılması gibi tabiatı itibariyle çok ağır suçların işlenmiş olduğu görülecektir.

Ağırlık şartının unsuru olan *işleyiş biçimi* bakımından savaş sürecinde işlenen suçları değerlendirecek ise, bu suçların devlet tarafından gerçekleştirilen planlı ve organize bir saldırının parçası olarak işlendiğini söyleyebiliriz. Üstelik savaş zamanı ayırım gözetmeksizin kasten çatışma bölgesinden çok uzak mesafede yerleşen sivil nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki yaşayış yerleri saldırı hedefi olarak seçilmiştir. Ayrıca, bunlarla birlikte saldırılar zamanı aşırı kayıp ve zararlara sebep olan kullanılması yasak silah ve yöntemlerin kullanılması da mevzubahis suçların işlenmesinde başvuru yollarının ağırlığını göstermektedir.

Savaş sırasında işlenen suçlar tüm dünyayı etkisi altına alan, neredeyse tüm hayatı felç olmuş düzeye getiren, ülke nüfusu ve ekonomilerinin büyük derecede etkilenmesinden dolayı insanların hem psikolojik hem de fiziksel olarak ciddi ölçüde etkilendiği Covid-19 salgını döneminde işlenmiştir. Bu suçların *etkilerine* bakılırsa

onların Covid-19 salgını döneminde savaş sırasında işlenmiş olması zaten bu salgın nedeniyle sosyal, ekonomik açıdan kötü etkilenen Azerbaycan halkının durumunun daha da kötüleşmesine sebep olduğu görülecektir. Ayrıca, savaş sürecinde saldırılar sonucu sivil nüfusa karşı gerçekleşen bu saldırıların insanların beklemedikleri anda, peşi sıra gerçekleşmesi insanların korku ve vahamete kapılmasına saldırılar sonucu en yakınlarını kaybedenlerin ağır mağduriyet yaşamasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, bu suçlar belirttiğimiz gibi savaş ve salgın dolayısıyla ekonomik açıdan kötü etkilenen toplumun geniş ölçüde mali kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Savaş sırasında işlenen suçlar Azerbaycan halkı üzerinde geniş ve ağır ölçüde toplumsal, ekonomik ve çevresel zararlar oluşturmuştur.

Yukarda anlattıklarımız sonucu, biz, II. DK Savaşı sürecinde işlenen Mahkemenin yargı kapsamına giren bu suçların ağırlığını değerlendirmek için SO'nin dikkate alması gereken faktörler itibariyle bu suçların ölçeği, tabiatı, işlenme tarzı ve etkileri bakımından soruşturma açmak için yeterli ağırlığa sahip olduğunu düşünmekteyiz.

Bunların yanı sıra, ağırlık şartıyla ilgili belirtmemiz gereken önemli bir husus daha vardır. Bu husus bu suçların **olaya özgü** bir değerlendirmesinin yapılması gerekliliğidir.³⁰⁹ Çünkü bazen Mahkeme, sadece ağırlık şartını olaydaki mağdur sayısı ile sınırlı tutup nicel anlamda, bazen de ağırlık şartının tüm faktörlerini dikkate alarak hem nicel hem de nitel anlamda değerlendirme yapmaktadır. Nitekim, SO kasten barış gücü personeline saldırarak 12 kişinin öldürülmesine sebep olan **Abu Garda** olayında³¹⁰, Abu Gardanın işlediği iddia edilen suçların ağırlık şartını

³⁰⁹ Topal, **a.g.e.**, s.503, ; Policy Paper on Preliminary Examination, s.15-16, reg.59,66.

³¹⁰ 29 Eylül 2007'de Sudandaki Afrika Birliği (Barış Koruma) misyonu personeline, tesislerine, Haskanita Askeri Grup Bölgesinde (MGS Haskanita) konuşlandırılan birliklerine karşı saldırı yapılmıştır. Saldırının Abu Garda komutasındaki JEM'in kıymık kuvvetleri ve bu saldırıya katılan birliklerin diğer komutanlarının ortak bir anlaşma üzerinde yaptıkları iddia ediliyor. Saldırı zamanı silahlar, topçu silahları ve roketatarlar uçaksavarlarla silahlanmış yaklaşık 1000 kişi ilgili mevkilere saldırı yaparak, iletişim, tesisat, yatakhaneler, araçlar ve diğer malzemeleri imha etmiş, birliklere ait 17 araç, buzdolabı, bilgisayar, cep telefonu, üniforma, yakıt, mühimmat ve para, askeri bot dahil eşyalar ele geçirilmiştir. Abu Gardan'ın m.8(2)(c)(i) "*Yaşam hakkına ve kişiye karşı şiddet özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence*", 8(2)(e)(iii) "*Silahlı çatışma hukukuna göre sivillere ve sivil nesnelere sağlanmış korumaya hak kazanmaları şartıyla BM antlaşmasına uygun bir şekilde insani yardımda veya barış gücü görevinde bulunan personele, tesislere, malzemeye, birimlere veya araçlara karşı kasten saldırı düzenlenmesi*", 8(2)(e)(v) "*Saldırı sonucu ele geçirilmiş olsa dahi, bir kenti ya da yeri yağmalama*" gibi üç savaş suçundan sorumlu olduğu iddia edilmiştir. 20 Kasım

karşıladığını belirterek mevzubahis olay hakkında soruşturma açılmasına karar vermiştir. SO değerlendirmesini bu şekilde yapmıştır. SO bu suçların uluslararası barış ve insanlığın güvenliğini korumak için hayatlarını tehlikeye atan ve uluslararası toplumu temsil eden kişilere yönelik işlenmiş olması sebebiyle uluslararası toplumu bütün olarak ilgilendirdiğini belirtmiştir. SO bu durumun uluslararası toplumun aleyhine ciddi etkiler doğurduğunu ifade edip ilgili suçların tabiatını ve etkisini de göz önünde bulundurmuş ve bu yüzden de mevzubahis olay açısından ağırlık şartının karşılandığı kanaatine vardığını söylemiştir.³¹¹ Fakat, aynı SO “*Mavi Marmara*” gemisinin bayrak devleti olan **Komorlar Birliği**’nin yaptığı başvuru hakkında ağırlık şartının karşılanmadığını belirterek soruşturma açılmaması yönünde karar vermiştir. İsrail’in 31 Mayıs 2010 tarihinde Mavi Marmara gemisine saldırması sonucu 600 kişilik “*Gazze Yardım Filosunda*” toplam 10 yardım gönüllüsü hayatını kaybetmiş, bir çoğu ise yaralanmıştır. Bunun üzerine 14 Mayıs 2013 tarihinde “*Mavi Marmara*” gemisinin bayrak devleti olan **Komorlar Birliği** İsrailin sebep olduğu saldırıyla ilgili Mahkemeye başvuru yapmıştır. SO bu başvurunu ağırlık şartının sadece mağdur sayısı açısından değerlendirip, suçların işlenme tarzı, tabiatı böyle suçların sonraki yardım faaliyetleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler gibi faktörleri dikkate almamıştır. Dolayısıyla SO olayla ilgili mağdur sayısının çok olmamasını ifade ederek olayın soruşturma açmak için yeterli ağırlıkta olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³¹²

Göründüğü gibi ağırlık şartı değerlendirilmesi yapılırken sadece olaydaki mağdur sayılarının dikkate alınması Mahkemenin yargı kapsamına giren kimi olayların cezasız kalmasına sebep olmaktadır. Mağdur sayısının Mahkeme önüne çok büyük ölçekte sayılmayacak, basit olayların getirilmesinde önemli bir eşik olduğu bir

2008 tarihinde Savcı m.58 hükümleri uyarınca Abu Garda hakkında tutuklama emri çıkarılması için başvuruda bulunmuştur. 18 Mayıs 2009 tarihinde şüpheli ÖYD’nin huzuruna gönüllü olarak çıkmıştır. 8 Şubat 2010 tarihinde ÖYD Abu Garda aleyhindeki suçlamaları onaylamayı reddetmiştir. 15 Martta Savcılık ÖYD I’e davanın teyidi hakkındaki karara itiraz etme talebinde bulunmuştur. 23 Nisan 2010 tarihinde ÖYD başvuruyu reddetmiştir. 15 Mart 2012 tarihinde Mahkeme başkanlığı bu davaya ÖYD II’i görevlendirmiştir. International Criminal Court, “**Situation in Darfur, Sudan : The Prosecutor v. Bahar Idriss Abu Garda**”, Case Information Sheet, ICC-02/05-02/09, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda>.

³¹¹ Zeineddin, a.g.e., s.77.

³¹² Topal, a.g.e., s.482,483,502,503.

gerçektir. Fakat, ağırlık şartı değerlendirmesi yapılırken mağdur sayısının önemli bir eşik olmasıyla beraber bu eşğin statünün giriş kısmında belirtilen “...uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçların cezasız kalmaması...Bu suçların etkin bir şekilde kovuşturulması...Faillerinin cezasız kalmasına son verme ve böylelikle söz konusu suçları önleme...” amaçlarıyla bağdaşır bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Böylece ağırlık şartı kalıplaşmış şekilde değil de her olaya özgü bir şekilde bütün unsurları dikkate alınarak değerlendirilmelidir.³¹³

Bu anlattıklarımıza binaen belirtmek isteriz ki, DK olaylarında olan mağdur sayısının Mahkemeye taşınan bir çok olaydaki mağdur sayısından sayıca az olması doğrudur. Fakat bu olayla ilgili SO tarafından ağırlık şartı değerlendirilmesi yapılırken zemin taşı teşkil etmemeli, yani ilgili kurum değerlendirmesini yalnız bu faktör üzerinden yapmamalıdır. Dolayısıyla, SO DK olaylarında ağırlık şartı değerlendirmesi yaparken mağdur sayısı ile beraber suçlar sonucu mağdur ve onların aileleri üzerinde oluşan tüm etkileri, suçların işlenme tarzı, çevreye, topluma, ekonomiye verilen tüm zararları dikkate almalıdır. Kısacası, SO şartın tüm unsurlarını dikkate alarak, statünün amaçlarına uygun düşecek bir şekilde bu şartı yorumlayarak karar vermelidir.

3. 5. 2. Tamamlayıcılık İlkesi Bakımından

SO tarafından bir olay hakkında yürütülen ön incelemenin üçüncü aşamasında mevzubahis olay hem de tamamlayıcılık ilkesi bakımından değerlendirilmektedir. Nitekim, önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, statünün giriş kısmının 10.paragrafı ve m.1’de düzenlendiği gibi, Mahkemenin yargı yetkisi ulusal yargı yetkisine tamamlayıcı niteliktedir. Böylece ulusal makamlar ilgili olay hakkında harekete geçmediği halde Mahkeme bu olay hakkında yargı yetkisini kullanabilmektedir.

³¹³ A.e., s.505.

Mahkeme, yargı yetkisi bulunan devlet tarafından dava konusu olayın soruşturulması ve kovuşturulması, olayı araştırdıktan sonra ilgili yargılamaya gerek olmadığına karar vermesi, m.20/3 hükmü gereğince, şahsın yargılanmasına izin verilmemiş olması (fakat ulusal yargı makamları tarafından yargılama Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan dolayı cezai sorumluluğu bulunan şahsı koruma amacıyla veya tarafsız ve bağımsız bir şekilde yapılmamış ve ilgili şahsı yargı önüne getirme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yapılmışsa eğer, bu zaman ilgili şahs Mahkeme tarafından yeniden yargılanabilecektir.) hallerinde mevzubahis dava konusu olayları kabul etmeyecektir.³¹⁴ Fakat eğer yargı yetkisi bulunan devlet ilgili dava konusu olayın soruşturulması ve kovuşturulmasında isteksiz davranmışsa veya bu olayı soruşturmak ve kovuşturmak için gerçekten yetkisizse bu zaman Mahkeme mevzubahis olaylara bakabilmektedir. Zira, m.17/2 ve m.17/3' isteksizlik ve muktedir olmama değerlendirmesi yaparken Mahkemenin dikkat etmesi gereken hususların çerçevesi belirlenmiştir. Sırasıyla ilgili madde hükümlerine göre **isteksizlik durumu** tespitinde bulunulurken m.5'de düzenlenen Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan sorumlu olan şahsın sorumluluğunu gizlemek amacıyla işlemler yapılması veya yapılmakta olması veya bu yönde ulusal bir karar alınması, ilgili şahsı yargı önüne getirme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yasal işlemlerde makul olmayan gecikmeler olması, yasal işlemlerin bağımsız ve tarafsız bir şekilde ve ilgili şahsı adalet önüne getirme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yürütülmesi hususları dikkate alınır. **Yetkisiz olma** tespitinde bulunulurken ise, ulusal yargı sisteminin bir kısmının veya tamamının çökmesi veya işlemez halde olmasına bağlı olarak devletin yasal işlemleri yürütmesinin mümkün olup olmadığı hususları dikkate alınmalıdır.³¹⁵

Bununla birlikte, isteksizlik ve muktedir olma durumlarının her olaya özgü değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Çünkü kimi zaman devletler yalnız ilgili olay bakımından isteksiz davranmakta ve yetkisiz olmaktadır. Örneğin, devlet yargı yetkisi olan olayı herhangi bir çıkar veya politik baskılar dolayısıyla tarafsız ve bağımsız bir şekilde soruşturamamakta veya devletin yargı yetkisi yalnız ilgili olay

³¹⁴ RS, m.17/1, 20/3.

³¹⁵ RS, m.17/2 ve M.17/3.

açısından işlemez halde olmakta, olayla ilgili kanıt ve delillere ulaşamamaktadır. Bu yüzden, yargı yetkisine giren dava konusu olayları kabuledilebilirlik aşamasında tamamlayıcılık ilkesi açısından değerlendiren SO'nin mevzubahis dava konusu olayla ilgili devletin isteksiz ve yetkisiz olma durumlarını etkileyen tüm hususları göz önünde bulundurarak bu ilkeni her bir olayın özgü koşulları bağlamında değerlendirmelidir. SO'nin böyle karar vermesi hem de daha adil olmaktadır.³¹⁶

Ülkesel yetkiye dayanan yargılama yetkisi gereği DK olayları Azerbaycan Devletinin ülkesinde gerçekleştiği için olayla ilgili ilk yargılama yetkisi Azerbaycana ait olmaktadır.³¹⁷ Doğal olarak, Azerbaycan Devleti de bu yetkisini kullanmış ve hala kullanmaya devam etmektedir. Azerbaycan yargılamayla ilgili gereken adımları atmış, hatta yetkili makamlar tarafından yapılan basın açıklamasına göre savaş süresince ESK tarafından işlenen suçlarla ilgili 62 soruşturma (Bu sayı kesin bir sayı olmamakta, büyük bir ihtimal şimdiye kadar daha da artmış olmaktadır.) başlatılmıştır.³¹⁸ Her ne kadar Azerbaycan Devleti bu olayla ilgili soruşturma başlatmış, yargılama yapılabilmesi için elinde olan tüm imkanları kullanmaya çalışmış olsa da biz mevzubahis bu soruşturma ve kovuşturmanın somut sonuca ulaşamayacağını düşünmekteyiz. Çünkü, Azerbaycanın olayla ilgili tüm sanıkları, kanıt ve ifadeleri elde etmesi pek olası olmamakta ve büyük bir ihtimalle Ermenistan Devleti de bu konuda gerekli adli işbirliği³¹⁹ yapmayacak olmaktadır. Nitekim, I. DK Savaşı sürecinde işlenen suçların, bu savaşın en acı olaylarından olan **Hocalı**

³¹⁶ Policy Paper on Preliminary Examination, s.12,p.47,s.13, p.51.

³¹⁷ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s.14, ; TBMM, Rapor, **a.g.e.**, s.76.

³¹⁸ **“Baş Prokurorluqda 2020-ci ildə görülmüş işlərə həsr olunmuş geniş kollegiya iclası keçirilib”**, **Rəsmi Dövlət Qəzeti**, 2021, (Çevrimiçi) <https://www.azerbaijain-news/az> (Erişim Tarihi : 29.04.2021). Bu sayı kesin bir sayı olmamaktadır. Zamanla yapılan araştırma ve incelemeler sonucu bu sayı artmıştır.

³¹⁹ Azerbaycanla Ermenistan arasında sadece adli işbirliği konusunda değil neredeyse bütün alanlarda işbirliğinin sağlanması çok zordur. Çünkü, Ermenistan tarafı, yapılan tüm işbirliği çağrılarını adeta kulak vermemekte, hep işbirliği çalışmalarını engelleyecek veya sekteye uğratacak davranış sergilemektedir. Öreğin, Azerbaycan tarafından defalarca yapılan mayın bölgelerinin olduğu haritaların verilmesi çağrısına, Ermenistan karşılık vermemekte, karşılık verse bile haritaları tam değil, ufak bir kısmını vermektedir. Görüldüğü gibi, herhangi bir yargılama söz konusu olmayan bu konuda bile Ermenistan böyle çözüm tıkayıcı tutum sergilemiş oluyorsa, herhangi bir yargılama yapılması söz konusu olduğunda daha kesin ve aksi tutum sergilemiş olacağı kuvvetle ihtimal olmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz., **“Paşinyan : Minalanmış ərazilərin xəritələrinin kiçik bir hissəsi verilib, Əliyev:Ermenistan basdırdıqları bütün minaların xəritəsini verməlidir.”**, **BBC News**, 13 Haziran 2021, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com> (Erişim Tarihi : 25.06.2021).

Soykırımı sorumlularının hala yargılanmamış olması bu görüşümüzü desteklemektedir. Örneğin, Azerbaycan tarafı, Hocalıda gerçekleşen olaylar zamanı küçük çocukların diri diri derisini soyarak kaç dakika bu acıya dayanabileceği deneyimini yapan ve bunun gibi bir sıra akıllamaz insanlık suçu sorumlusu olan **Zori Balayan** hakkında soruşturma başlatıp ismini İnterpol listesine ekletmiştir. Fakat hep uluslararası arenanın desteğini almakla yaptıklarını örtbas eden Ermenistan tarafından 2001 yılında Zori Balayanın ismi bu listeden çıkarılmıştır. Bu örnekten görüldüğü gibi Azerbaycan tarafı her zaman sorumluların yargılanması için elindeki tüm imkanları kullanmaya çalışsa da Ermenistan hep buna engel olarak her defasında sorumluları yargılamak yerine onları yargıdan kurtaracak tarzda davranmıştır. Ermenistan bu tutumuyla büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan mevzubahis olayların cezasız kalmasına neden olmuştur.³²⁰ Anlaşıldığı üzere, her zaman yargılamanın yürütülmesine engel olan Ermenistan bu seferde DK olaylarıyla ilgili Azerbaycan tarafından başlatılan soruşturmalara mani olacaktır. Üstelik Ermenistanın bu savaştan büyük kayıp ve zararlarla ayrılması sonucunu da göz önünde bulundurursak onun bu soruşturmaların da yürütülmesine engel olacağı ve böylece başlatılan bu soruşturmaların sonuçsuz kalacağı kuvvetle ihtimal olmaktadır. Dolayısıyla, tüm bu hususlar dikkate alındığında DK olaylarının araştırılmasında Azerbaycan tarafının yetkisiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca belirtmek isteriz ki, Azerbaycan'da herhangi bir yargısal çöküş olmamakta, ulusal yargı sistemleri sadece ilgili DK olayları açısından işlemez halde olmaktadır. Bu yüzden yukarda belirttiğimiz gibi, SO Azerbaycan ulusal makamlarının yetkili olup olmadığına karar vermek için tamamlayıcılık değerlendirmesinde bulunurken şablon bir değerlendirme yapmamalıdır. SO Azerbaycan yargı sisteminin sadece görünüşüne bakmakla yetinmemeli, o hem de yargı yetkisinin özüne bakarak olaya özgü bir değerlendirme yapmalıdır.

II. DK Savaşı sürecinde Mahkemenin yargı kapsamına giren suçlar Ermenistan vatandaşı olan kişiler tarafından işlendiğinden suç işleyenlerin vatandaşlığı ilkesi

³²⁰ Nadir Rzalı, “**Erməni Cinayətləri Hüquqi Sənədlərdə**”, 525.qəzet, 2020, (Çevrimiçi) <https://525.az> (Erişim Tarihi : 20.03.2021).

gereği bu suçların yargılanmasında Ermenistan da yetkili olmaktadır.³²¹ Fakat, biz, Ermenistanın bu olayla ilgili yargılamaları yürütmeyeceğini, yargılama yapılmasında isteksiz davranacağı, yargılama yapsa dahi tarafsızlık ve bağımsızlık kriterleri dikkate alınmadan yapacağı bu yargılamanın adaletin sağlanması amacıyla değil, uluslararası yargıdan kurtulmak için sembolik bir şekilde yapılacağını düşünmekteyiz. Nitekim, I. DK Savaşı sırasında işlenen suçların sorumlularının, bu savaşın proje tasarımcısı olan “*Karabağ Klanları*” olarak nitelenenlerin Ermenistan tarafından yargılanmaması, bu kişilerin yargılanmak yerine yeni yapılandırılmış Ermenistan hükümetinde yüksek idari ve siyasi makamlara konuşlandırılmış olması³²² ilgili görüşümüzü desteklemektedir. II. DK Savaşı sonrasında savaştan mağlup ayrılan Ermenistanda savaş sonuçlarıyla, mağlubiyetle barışmayan halk Karabağ Klanlarının kışkırtmasıyla hükümete karşı protestolara başlamıştır. Mağlubiyetin tek sorumlusu olarak görülen başbakan Nikol Paşinyana karşı darbe girişimlerinde bulunulmuş, ülkedeki mevcut siyasi vaziyet karışmıştır. Halkla hükümet karşı karşıya gelmiş, yaşanan durum dolayısıyla erken seçimlere gidilerek yeni başbakanlık seçimleri yapılmıştır. Görüldüğü gibi, böyle bir durumda Ermenistanın sorumluları yargılayacağı pek mümkün gözükmemektedir. Hatta yeni yapılandırılacak hükümetin yargılama yapma eğiliminde bulunması halinde ülkede etkili konumlarda bulunan katı bir şekilde Azerbaycan karşıtlığı politikası yürütenler büyük bir ihtimalle buna karşı aşırı tepki vermiş olacaklardır. Ayrıca bir tepki iki devlet arasında imzalanan ateşkes anlaşmasının geleceğini tehlikeye sokarak iki devlet arasında durdurulan gerginliğin yeniden alevlenmesine neden olabilir. Dolayısıyla görüldüğü gibi Ermenistan Devleti mevzubahis olay hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılmasında isteksiz olmaktadır.

Tüm yukarda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, DK olaylarında m.17/3 hükmü gereğince Azerbaycan mevzubahis olayla ilgili sanık, kanıt veya ifadelerin tümünü

³²¹ Acer, **Ermenistanın Savaş Suçları**, s.14, ; TBMM, Rapor, **a.g.e.**, s.76-77.

³²² Örneğin, 1990’ların ikinci yarısında Ermenistanda ilk Devlet Başkanı olan **Lev Ter Petrosyan**, Türkiye ve Azerbaycan ile sorunları müzakere etmek istediği için Devlet Başkanlığından istifa ettirilerek yerine DK doğumlu ve çözümsüzlük yanlısı **Robert Koçaryan** getirilmiştir. Göktürk Tüysüzöğlu, “**Ermenistanda siyasal değişim emareleri.**”, **Anadolu Agency**, 22 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi : 21.03.2021).

elde etmesinin mümkün olmaması dolayısıyla **yetersizdir**. M.17/2 (c) hükmü gereğince Ermenistan ise söz konusu olayla ilgili yasal işlemlerini tarafsız ve bağımsız ve sorumluları adalet önüne getirme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yürütmesi dolayısıyla **isteksiz** olacaktır. Bu yüzden görüldüğü gibi bu olayı kabuledilebilirlik aşamasında tamamlayıcılık ilkesi açısından değerlendirecek SO'nin ilgili olay hakkında kabuledilebilirlik kararı vermesine engel olacak bir durum yoktur. Hatta, DK olaylarıyla ilgili yargılamanın UCM tarafından yapılması hem m.67 ve m.68 hükümleri gereği, sanık, tanık ve mağdurların haklarının korunması ve uygulanması hem mahkeme bağlamında Azerbaycan ve Ermenistan arasında hem de bu Devletlerle Mahkeme arasında adli işbirliğinin sağlanması açısından daha makuldur.

3. 5. 3. Adalet Menfaatleri Bakımından

SO tarafından yürütülen ön incelemenin dördüncü aşamasında ise dava konusu olay adalet menfaatleri açısından değerlendirilerek, soruşturmanın başlatılması için makul nedenlerin var olup olmadığına karar verilir. M.53/1(c) hükmü uyarınca, adalet menfaatleri değerlendirmesi soruşturma başlatmak için gerekli olan tüm şartlardan bağımsız olmaktadır. Yani soruşturma başlatmak için tüm şartlar mevcut olsa dahi, SO eğer soruşturma başlatılmasının adalet menfaatlerine hizmet etmeyeceği yönünde makul nedenler olduğuna karar verirse bu zaman dava konusu olayla ilgili soruşturma başlatılmaması yönünde karar verebilmektedir.³²³

Peki, SO tarafından Mahkeme önüne gelen dava konusu olayla ilgili soruşturma başlatmak için red kararı verilmesine sebep olan bu adalet menfaatleri değerlendirilmesi nasıl yapılmaktadır? Değerlendirme zamanı nelere dikkat edilmesi gerekmektedir? Öncelikle, belirtmemiz gerekir ki, statü genelinde adalet menfaatlerinin herhangi bir tanımı yapılmamıştır. Fakat statüde bununla ilgili tanım yapılmamasına rağmen, m.53'de SO tarafından değerlendirme yapılırken dikkat edilmesi gereken kriterler belirlenmiştir. Böylece değerlendirmenin yapılacağı çerçevenin sınırları tespit edilmiştir. İlgili maddenin 1.fıkrasının c bendinde tespit

³²³ RS, m.53, ; Zeineddin, **a.g.e.**, s.83.

edilmiş olan bu kriterlere göre SO tarafından dava konusu olayın soruşturulmasının adaletin tecellisine hizmet edip etmediği kararı verilirken, olaydaki **suçların vahamet derecesi** ve **mağdurların çıkarlarını** dikkate alarak değerlendirme yapılması gerekmektedir. Dava konusu olayla ilgili kovuşturma yapılmasının adaletin tecellisine hizmet edip etmediği değerlendirilmesi yapılırken m.53/2 (2) hükmünde belirtilenlerin dikkate alınması gerekir. İlgili madde hükmüne göre, değerlendirme soruşturma kararında olduğu gibi olaydaki suçun vahameti, mağdurların menfaatleri ve bunlara ek olarak şüphelinin hastalığı, yaşlanması ve iddia olunan suçtaki rolü dahil tüm hal ve şartlar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. SO dava konusu olayın soruşturulması ve kovuşturulmasının adaletin tecellisine hizmet etmeyeceği sonucuna ulaşırsa olumsuz yönde karar verebilmektedir.³²⁴

Bunlarla birlikte, soruşturma ve kovuşturma başlatılmasının adalet menfaatlerine hizmet edip etmediği değerlendirilmesi tamamen savcının takdir yetkisi kapsamında olmaktadır. Nitekim, belirttiğimiz gibi statüde adalet menfaatleri tanımı mevcut değildir. Fakat bu durum savcının keyfi bir şekilde bir değerlendirme yapacağı ve bunun üzerine nedensiz bir şekilde olayla ilgili soruşturma ve kovuşturma başlatılmasının adalet menfaatlerine hizmet etmeyeceği yönünde olumsuz bir karar alması anlamına gelmemektedir. Şöyle ki, savcı bu yetkisini sınırlarını aşmayan bir tarzda kullanmalı ve soruşturma veya kovuşturma açmamasıyla ilgili kararının doğruluğunu ve gerekçelerini ispat etmelidir.³²⁵ Ayrıca, adalet menfaatleri değerlendirilmesinin Mahkeme önüne gelen her bir dava konusu olayın özgü koşulları altında ayrıntılı bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Adalet menfaatleriyle ilgili değinilmesi gereken hususlardan biri de adalet menfaatlerinin barış menfaatleriyle ilişkisinin nasıl olduğudur. Bununla bağlı, adalet menfaatleriyle ilgili siyaset belgesinde yol gösterici düzenlemeler mevcuttur. İlgili belgede soruşturma ve kovuşturma açmanın adalet menfaatlerine hizmet edip

³²⁴ RS, m. 53, ; Zeineddin, **a.g.e.**, s.83.

³²⁵ Hüseyin Aydın, “**Uluslararası Ceza Mahkemesinde Savcılık Kurumu**”, **Trabzon Barosu Dergisi**, C: 18, S:7, 2003, s.86-87, ; Zeineddin, **a.g.e.**,s.84.

etmediği değerlendirilmesi yaparken savcının sadece adalet menfaatleri ekseninde hareket ederek karar vermesi gerektiği belirtilmiştir. Bu iki menfaat arasındaki ilişkinin savcının yetkisi dışında olduğu ifade edilmiştir.³²⁶ Görüldüğü gibi, tanımı tam belirlenmediğinden pek çok açıdan tartışmalı olan adalet menfaatlerinin hem de değerlendirmesi savcının takdir yetkisi dahilinde olduğundan suistimal ve keyfi kullanımlara açık olabilmektedir. Bu yüzden savcının böyle bir değerlendirme yaparken yetkisini aşmayacak şekilde makul çerçevede hareket etmesi gerekmektedir.

Bu iki menfaat arasında sağlanan dengenin Mahkeme tarafından nasıl değerlendirildiğinin anlaşılması açısından Kolombiya da hükümet ile devrimci silahlı güçler (FARC) arasında imzalanan barış anlaşmasının Kolombiya uluslararası ceza mahkemesinde Kolombiya hükümeti ile ilgili soruşturmayı ne derecede etkilediği değerlendirmesi önemli olmaktadır. Nitekim, mahkeme Kolombiya hükümeti ile Devrimci silahlı güçler arasında imzalanmış olan yeni barış anlaşmasından dolayı eleştirilmiştir. Mahkeme barış anlaşmasına varıldığı durumlarda mahkemenin müdahil olmaktan imtina etmesine imkan veren “*adalet menfaati*” hükmünü kullanmadığından dolayı barış sürecini tehlikeye sokabileceği iddia edilmiştir. Bu iddialara karşı mahkeme tarafından mağdurun adaletten beklentisinin önemsenmesinin bazı durumlarda barış sürecini riske atabilmesi mümkün olsa da sadece buna dayanarak olayla ilgili mahkeme tarafından müdahaleden kaçınılmasının pek mümkün olmadığı belirtilmiştir. Kolombiya ucm’de yaşanan bu durum Mahkeme’ni de etkilemiş, Mahkemenin böyle durumla karşılaşması halinde ne yapması gereği, nasıl yol alması doktrinde tartışılarak, Mahkeme’ye bununla ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunun üzerine Kolombiya ucm üzerinden değerlendirme yaparak açıklamada bulunan Mahkeme savcısı **Fatou Bensouda** mevzubahis anlaşmanın sağlanmasından memnuniyet duyduklarını, anlaşma hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğini takip edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Bensouda anlaşma yapılarak barışa varıldığı durumlarda daha önce yaşanmış olaylarla ilgili olarak açılmış olan ön incelemei devam ettireceklerini duyurmuştur. Buradan anlaşıldığı

³²⁶ The Office of the Prosecutor, **Policy Paper on the Interest of Justice**, 2007, s.8-9.

üzere SO barış anlaşmasını değerlendirme dışı bırakarak mağdurların adalet menfaatlerini daha üstün tutmuştur.³²⁷ Dolayısıyla, böyle bir durum söz konusu oldukça, adalet menfaatleri daha önemli olacaktır.

Adalet menfaatleri değerlendirmesini DK olayları bakımından incelediğimizde SO'nin mevzubahis olayla ilgili soruşturma ve kovuşturma başlatmasının adaletin tecellisine hizmet etmeyeceği yönünde olumsuz karar almaması için makul nedenlerin var olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim, savaş sürecinde işlenen suçların vahameti, mağdurların adaletten beklentileri dikkate alındığında SO'nin olumlu yönde karar vermesi gerekir. Aynı zamanda, bilindiği üzere Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalanmakla barış durumu sağlanmaya çalışılmıştır. Belirtmek isteriz ki, SO'nin DK olaylarıyla ilgili soruşturma başlatma kararı vermesi halinde bu karar anlaşmayı önemli ölçüde etkilemeyecektir. Zira etkilemiş olsa dahi böyle bir faciaları daha önce de acı bir şekilde yaşamış olan mağdurlar dahil herkes sorumlular cezalandırılmazsa bu durumun böyle faciaları yapanların yeniden böyle facialara sebep olmasına teşvik edeceğini düşünecektir. Sonuç olarak biz bu durumun mağdurların adaletten beklentilerini kötü etkilemesi nedeniyle, SO'nin bu gibi durumların önlenmesi, mağdurların çıkarları, suçların vahametini göz önünde bulundurarak mevzubahis olayla ilgili soruşturma açılmasına karar vermesi gerektiği kanaatindeyiz.

³²⁷ Zeineddin, **a.g.e.**, s.85, ; Nelson Camilo Sanchez, çev. Serap Güneş, “**Kolombiya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve barış süreçleri için yeni bir yol mu?**”, **Hakikat Adalet Hafıza Merkezi**, 2016, (Çevirimiçi) <https://hakikatadalethafiza.org> (Erişim Tarihi : 30.04.2021).

SONUÇ

Her zamanki gibi Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırı yapan Ermenistan'ın 27 Eylül 2020'de yaptığı saldırıya karşılık Azerbaycan'ın taaruza başlamasıyla 1994 senesinden beri taraflar arasında bir sönüp bir parlayan çatışma hali yeniden alevlenerek bölgenin kaderini değiştirecek bir savaşa dönüşmüştür. 27 Eylül 2020'de başlayıp 9 Kasım 2020'de imzalanan atşekes bildirisiyle sonlanıp, 44 gün süren II. DK Savaşında Azerbaycan çok başarılı bir askeri operasyon yürütmüştür. Azerbaycan bu operasyon sonucu 30 yıldır uluslararası toplumun taraflı tutumundan dolayı sonlandırılabilen işgal durumunu sonlandırarak gasp edilen haklarını geri almayı başarmıştır.

Savaş süresince cephede büyük zayıflık veren, rövanşını cephede yapamayan Ermenistan tarafından I. DK Savaşında olduğu gibi, yine savaş kurallarına uygun davranılmayıp, sivil nüfus saldırı hedefi yapılarak çeşitli savaş suçları işlenmiştir. Savaş zamanı askeri hedef sivil nüfus ayrımı gözetmeksizin Gence, Berde Mingçeçevir gibi çatışma bölgesinden uzakta yerleşen sivil yerleşim yerlerine saldırı yapılmıştır. Saldırıları zamanı kasıtlı bir şekilde aşırı kayıp ve zararların oluşmasına neden olduğundan kullanılması yasak msket bomba ve füzeler gibi yasak silahlar kullanılarak ağır kayıp ve zararların oluşması amaçlanmıştır. ESK tarafından defalarca sivil yerleşim yerlerine yapılan bu saldırılar sonucu aralarında çocuklar da olmak üzere 100'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 400'den fazla kişi ise yaralanmıştır.

Ermenistan, böyle saldırılar yapmakla bir taraftan askeri üstünlük dolayısıyla zaferi bekleyen Azerbaycan halkı arasında korku yaymakla halkla hükümeti karşı karşıya getirip Azerbaycan'a geri adım attırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan ise Azerbaycanı da kendisi gibi hukuka aykırı yöntemler kullanması için kışkırtarak, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından Azerbaycan'a karşı politik baskılar uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır. Fakat, kendi sivil nüfusuna karşı defalarca saldırı yapılmasına rağmen, savaş süresince hiç böyle bir hukuka aykırı davranışta bulunmayan

Azerbaycan, savaş kural ve yasalarına uygun savaşarak kendi topraklarını işgalden kurtarabilmiştir.

II. DK Savaşı süresince ESK tarafından sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırı eylemleri 1949 tarihli CS ve Ek Protokelleri ve aynı zamanda RS m.8’de düzenlenen savaş suçu sayılan eylemler arasında yer almaktadır. Büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan bu suç faillerinin tespit edilmesi ve cezalandırılması, adaletin sağlanması ve benzeri suçların önlenmesi için DK olayıyla ilgili yargılama yapılması gerekmektedir. Mevzubahis olayla ilgili yargılama yapılması için bir kaç hukuki seçenek mevcut olmaktadır.

Suç konusu olaylar Azerbaycan Devletinin ülkesinde gerçekleşmiş olduğu için ülkesellik ilkesi gereği yargılama yetkisi ilk olarak Azerbaycana ait olmaktadır. Diğer taraftan suç konusu olan ilgili olaylar Ermenistan vatandaşı olan kişiler tarafından işlendiğinden suç işleyen kişinin vatandaşlığı ilkesi gereği Ermenistan Devletinin de olayla ilgili yargılama yapabilmesi mümkündür. Olayın gerçekleştiği yer olduğu için olayla ilgili kanıtların tespiti açısından yargılamanın Azerbaycan tarafından yapılması seçenekler içinde en etkin olanıdır. Fakat her ne kadar bu seçenek en etkin olanı olmuş olsa da, bu seçenek eylemlerin hangi şahıslar tarafından gerçekleştirildiğinin tespiti ve bu şahısların şahsen yargı önüne çıkarılması için Ermenistan’ın gerekli adli işbirliği sağlayamayacağı dolayısıyla pek mümkün gözükmemektedir. Ermenistan tarafından yargılama yapılması olanağı ise, savaş sonrası ülkede yaşanmış siyasi kaos ortamı dikkate alındığında hukuken mevcut gibi gözükmüş olsa da fiilen mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Uluslararası hukuk kuralları gereği, savaş suçları üzerinde evrensel yargı yetkisinin mevcut olması temelinde çatışmaya taraf olmayan diğer bütün devletlerin de olayla ilgili yargılama yapabilmesi mümkündür. Ama devletler politik çıkar ve ilişkileri dolayısı böyle bir yargılama yapmayacağından olayla ilgili yargılama yapılması olanaklı gözükmemektedir. Bunların yanı sıra, ESK tarafından yapılan bu saldırılar ile hem de Ermenistan’ın taraf olduğu AİHS’nin m.2’de ve AİHS 1 No’lu Ek Protokol m.1’de düzenlenen yaşam hakkı ve mülkiyet hakları ihlal edilmiştir.

Ayrıca yapılan bu hak ihlalleri milliyete dayalı ayrımcılık temelinde yapıldığından aynı zamanda AİHS m.14'le koruma altına alınan ayrımcılık yasağı da ihlal edilmiştir. Bu ihlallerle ilgili AİHM'e şikayet başvuruları da yapılabilir.

Yukarda sadaladığımız bu seçeneklerin kusurlarını ortadan kaldıran, olayla ilgili yargılama yapılabilmesinin en olası seçeneği olayın UCM tarafından yargılanması seçeneğidir. Bilindiği gibi, UCM'nin yargı yetkisi ulusal yargı yetkisine tamamlayıcı olup, UCM statüye taraf olan devletlerin ülkesinde veya taraf devletlerin vatandaşları tarafından işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Mahkeme'nin yargı yetkisinin tamamlayıcı niteliği gereği, olayla ilgili ilk yargı yetkisi Azerbaycan ve Ermenistan ulusal makamlarına ait olmaktadır. Olayın yargılanmasında bu ulusal makamların **yetkisiz** olması veya **isteksiz** olması halinde Mahkeme ilgili olay açısından yargı yetkisini kullanabilmektedir. Zira, daha önceden de belirtmiş olduğumuz gibi, olayla ilgili yargılama yapılmasında Azerbaycan'ın **yetkisiz** olması, Ermenistan'ın ise **isteksiz** olması dolayısıyla Mahkeme olay üzerinde yargı yetkisini kullanabilmektedir. Diğer taraftan, ne Azerbaycan ne de Ermenistan statüye taraf olmadığı için bu durum mevzubahis olayın Mahkemeye taşınmasını zorlaştırmaktadır. Bunun için Mahkemenin statüye taraf olmayan devletler üzerinde de yargı yetkisini harekete geçirebilmesi olasılıklarının kullanılması gerekmektedir. Nitekim ilgili olay üzerinde Mahkeme'nin yargı yetkisini kullanabilmesi için ilgili olayın ya **Sudan/Darfur** ve **Libya** olaylarında olduğu gibi m.13 hükmü gereğince, BM Antlaşması'nın VII. bölümüne uygun olarak hareket eden GK tarafından Mahkeme savcısına bildirilmesi gerekir. Ya daki m.12 hükmü gereğince statüye taraf olmayan Azerbaycan Devleti **Ukranya**'nın yaptığı gibi önceden Mahkeme Yazı İşler Müdürlüğüne olayla ilgili Mahkemenin **ad hoc** yargı yetkisini kabul edeceğiyle ilgili bir bildirimde bulunmalıdır. Fakat, bizce, genel olarak siyasi araç olarak kullanılan GK tarafından olayın Mahkemeye taşınması olasılığı, mevcut siyasi durum dikkate alındığında pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü büyük bir ihtimalle **Ermeni lobisinin** güçlü olduğu Amerika, Fransa, Rusya gibi başından beri olayda taraflı tutum sergileyen GK üyeleri ilgili olay açısından bu yetkilerini kullanmayacaklardır. Herhangi bir üye devlet tarafından böyle bir girişimde bulunsa dahi onlar Suriye olayında olduğu gibi veto haklarını kullanarak olayın Mahkemeye intikal

ettirilmesini engellemiş olacaktırlar. Bu yüzden olay üzerinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için en muhtemel olanak Azerbaycanın kendisinin ad hoc Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmesi olanağıdır.

Bunlarla beraber, olayla ilgili yargılama yapılabilinmesi için EYUCM ve RUCM'leri gibi ad hoc mahkemeler veya Sierra Leone **hibrid** mahkemesi gibi mahkemeler kurulması da mümkündür. Fakat bu mahkemelerin bazısının kurulması GK'ne bağlı olduğundan ve GK tarafından olayın mahkemeye taşınması olasılığıyla ilgili belirttiğimiz ve böyle mahkemelerin kurulması için gereken süre, mali yükümlülük gibi sebeplerden dolayı bu olanağın gerçekleşmesi de pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca, sadece bu çatışmaları araştırmak için özel bir Birleşmiş Milletler Komitesi de kurulabilir.

Son olarak, I. DK Savaşında işlenen suç konusu olayların sorumluları cezasız kaldığı için ESK II. DK Savaşında da 30 yıl önceki gibi yine aynı rahatlıkla bu suçları işleyebilmişlerdir. Bu durumda olduğu gibi, ESK genelde yaptıkları hukuka aykırı eylemlere uluslararası kamuoyu tarafından gerekli tepki verilmediğinden her zaman sorumluluk taşımayacağı bilincinde hareket ederek amacını gerçekleştirmek için katliam yapıyorlar. Bu yüzden ESK'nin bu katliamcı zihniyetinin engellenmesi için DK olayının UCM'de yargılanması büyük önem arz etmektedir. Bunun için savaş süresince savaş kural ve yasalarına uygun davranarak zafer elde eden Azerbaycan'ın bütün imkan ve yetkilerini kullanmalıdır. Olayla ilgili hem ulusal hem bölgesel hem de evrensel düzeyde işbirliğinin sağlanması için çalışmalıdır. Böylece sağlanan bu işbirliği sonucu çeşitli sivil örgütler ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak araştırmalar, olayla ilgili kamu farkındalığı oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Böylelikle, bu durumun tetiklemesiyle olayın BM gündemine taşınması ve dolayısıyla BM çatısı altında özellikle BMİHK tarafından olayla ilgili araştırmaların yapılması mümkün olacaktır. Sonunda yapılan bu girişimler sonucu olayın UCM'de yargılanabilmesi olanağının gerçekleşmesine önemli katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbaszade, Khayal: “ **The analysis of war crimes committed by Armenia during the Second Karabakh War.**”, lawels, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.lawels.com> (Erişim Tarihi : 27.03.2020).
- Abdullahzade, Cavid: **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, 2.bsk, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014.
- Abdullahzade, Cavid: “**Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan’ın Rolü ve Sorumluluğu**”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:69, S:4, Y:2020, s.1550, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :13.10.2021).
- Acer, Yücel: “**Ermenistan Savaş Suçları : Uluslararası Hukuk ve Ermenistanın Karabağa Dair Askeri Faaliyetleri**”, **SETA**, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.seta.org.tr> (Erişim Tarihi : 15.10.2020).
- Acer, Yücel, Kaya, İbrahim : **Uluslararası Hukuk**, 11.bsk, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Akifqızı, Səadət, İbrahimova, Cəmilə: “**Bərdəyə sığınanlar evlərinə qayıdırlar.**”, BBC News Azərbaycan, 2020, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com> (Erişim Tarihi : 22.03.2021).
- Altun, Oktay: “**Uluslararası Ceza Divanı**” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Ataman, Muhittin: “**Ermenistan Savaş Suçları**”, **SETA**, 2020, (Çevrimiçi) <https://seta.org> (Erişim Tarihi : 20.01.2021).
- “**Armenia/Azerbaijan : First Confirmed used of Cluster Munitions by Armenia ‘cruel and reckless’**”: **Amnesty International**, 2020, (çevrimiçi) <https://www.amnesty.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021).
- “**Armenia : Cluster Munitions Used in Multiple Attacks on Azerbaijani.**”: **Human Rights Watch**, 15 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021).

- Bakla, Gürkan: “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Sudan”, **Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2016.
- “Baş Prokurorluqda 2020-ci ildə görülmüş işlərə həsr olunmuş geniş kollegiya iclası keçirilib”: **Rəsmi Dövlət Qəzeti**, 2021, (çevrimiçi) <https://www.azerbaijani-news/az> (Erişim Tarihi : 11.04.2021).
- Bayazıt, Özgür: “La Haye Uluslararası Ceza Mahkemesine Giden Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C:1, S:5, 2011, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2021), s.309-338.
- Bayıllıoğlu, Uğur: “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:56, S:1, 2007, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021), s.51-121.
- Bayıllıoğlu, Uğur: “Uluslararasılaşmış Kosova Mahkeme Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:62, S:2, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 20.04.2021), s.407-440.
- Bilgin, Mustafa Sıtkı: “Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları”, **Karabağ Zaferi: Kafkasya’da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline.**, ULİSA. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, S:12, 2020, (Çevrimiçi) <https://aybu.edu.tr> (Erişim Tarihi : 04.03.2021).s.14-19.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması
- Bosuter, Melike: “Uluslararası Ceza Divanının Yargılama Yetkisini Kullanması”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Bozkurt, Uğur: “Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C:6, S:11, 2010, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 20.02.2021), s.73-91.

- Can, Ümit: “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Terör Suçları”, **Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Chalabızada, Günel: “Ermenistan’ın İkinci Karabağ Savaşı Sırasında Gerçekleştirdiği Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku İhlalleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C:128, S:252, 2021, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 19.07.2021), s.133-152.
- Çakar, Ayşe Seymen: “İnsanlığa Karşı Suçlar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C:25, S:103, 2012, (Çevrimiçi).
- Çakmak, Cenap: “Historical Background: Evolution of the International Criminal Law, Individual Criminal Accountability and the Idea of A Permanent International Court”, Working Paper, No:39, 2006, (Çevrimiçi) <https://www.du.edu> (Erişim Tarihi :22.01.2021).
- Çakmak, Cenap: “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Darfur Krizine Müdahil Olması ve ABD’nin Süpergüç Olarak Limitleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C:3, S:10, 2007, s.43-74.
- Çaxmaqlı, Qafar: **Dağlıq Qarabağ İşgaldan Əvvəl və Sonra**, Bakı, Hərbi Nəşriyyat, 2009.
- Çelik, Şener: “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tutuklama Kararıyla İlgili Bir Değerlendirme : Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir Örneği”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C:7, S:14, 2011, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 23.04.2021), s.87-100.
- Çetin, Müge: “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye’nin Durumu”, **Ankara Barosu Dergisi**, C:68, S:3, 2010, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 28.01.2021), s.335-360.
- Çölükoğlu, Eren: “Azerbaycan-Ermenistan Arasında Dağlık Karabağ Sorunu”, **Uluslararası Politika Akademisi**, 17 Temmuz, 2020, (çevrimiçi) <https://politikaakademisi.org> (Erişim Tarihi: 04.06.2021).
- ECHR: “Request for interim measures lodged by Armenia

- against Azerbaijan”, 28 Eylül 2020, Başvuru No:42521/20, (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).**
- ECHR: “The Court’s decision on the request for an interim measure lodged by Armenia against Turkey” 6 Ekim 2020, Başvuru No:43517/20, (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).**
- ECHR: “Request for interim measures lodged by Azerbaijan against Armenia concerning the conflict in Nagorno-Karabakh”, 27 Kasım 2020, Başvuru No:47319/20, (Çevrimiçi) Case Law/Judgements and decisions/Inter-State applications, <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).**
- ECHR: “Receipt of applications in two inter-State cases related to the conflict in Nagorno-Karabakh”, 4 Şubat 2021, (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).**
- ECHR: “Armenia v.Azerbaijan and alleged captives : notification to the Committee of Ministers of interim measures indicated”, 16 Mart 2021 (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi : 26.09.2021).**
- Ekşi, Canan Ateş: Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.**
- Emir, Nergiz: “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi Bakımından Saldırı Suçu”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:2, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 07.02.2021), s.118-143.**
- Erdal, Selcen: Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, 2.bsk, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018.**
- “Ermeni Güçlerin füze sistemleri vuruldu.”: Habertürk, 04 Ekim 2020, (çevrimiçi) <https://www.haberturk.com> (Erişim Tarihi :12.06.2021).**
- “Ermenistanın Azerbaycana karşı yapmış olduğu haksız füze saldırıları”: Human Rights Watch, 28 Ocak, 2021, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org> (Erişim Tarihi : 05.06.2021).**

“Ermenistan ordusu Azerbaycanın Mingeçevir ve Terter şehirlerindeki sivil yerleşim alanlarını vurdu.”:

İhlas Haber Ajansı, 04 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.haberler.com> (Erişim Tarihi : 20.03.2021).

“Ermenistan yine Azerbaycanda sivilleri vurdu:Terterde ölü ve yaralıları var”:

Sözcü, 19 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.sozcu.com.tr> (Erişim Tarihi : 04.04.2021).

“Ermenistan Gence ve Mingeçeviri hedef aldı”:

TRT Haber, 17 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com> (Erişim Tarihi 05.04.2021).

“Ermeni Soykırımı Tasarısı’, ABD Senatosu’nda Kabul Edildi Türkiyeden İlk Tepkiler”:

euronews, 2019, (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com> (Erişim Tarihi : 25.04.2021).

E.Welch, Claude, F.Watkins, Ashley:

“Extending Enforcement: The Coalition for the International Criminal Court”, Human Rights Quarterly, Vol.33, (çevrimiçi) <https://www.corteidh.or.cr> (Erişim Tarihi: 24.01.2021), s.927-1031.

“Fransız Ulusal Meclisi ‘Dağlık Karabağı Bağımsız Devlet’ Olarak Tanıdı”:

evrensel.net, 2020, (Çevrimiçi) <https://evrensel.net> (Erişim Tarihi : 24.04.2021).

General Assambley:

“Note verbale dated 29 December 2020 from the Permanent Mission of Azerbaijan to the United Nations Office at Geneva addressed to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights”,18 Şubat 2021.

- General Assambley: **"Note verbale dated 29 December 2020 from the Permanent Mission of Azerbaijan to the United Nations Office at Geneva addressed to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights", 18 Şubat 2021.**
- General Assembly
Security Council: **"Letter dated 5 October 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addresses to the Secretary-General", 7 Ekim 2020.**
- Guzman, Margaret
M.De: **"Gravity and the Legitimacy of the International Criminal Court", Fordham International Law Journal, C:32, S:5, 2008, s.1398-1465.**
- Güller, Nimet, Zafer,
Hamide: **Uluslararası Ceza Mahkemesi : El Kitabı, İstanbul-Freiburg, Y:2006.**
- Gülmez, Mesut: **"İnsan Haklarında Gelişmeler Uluslararası Ceza Mahkemesi", İnsan Hakları Yıllığı, C:23-24, 2001-2002, s.161-177.**
- Gürler, Ahmet Yavuz: **"Uluslararası Hukuk Bağlamında Hocalı Soykırımı", 25.Yüzyıllında Hocalı Soykırımı, Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, E- Kitap, Giresun, S:3, 2017, s.102-117.**
- Hacıyev, Qasım,
Əbduləzimov, Əyyubə: **Qarabağ Tarixi, y.y, t.y.**
- Hasanoğlu, Murteza,
Aliyev, Rauf: **"20.Yüzyılın İnsanlık Suçu-Hocalı Soykırımı : Hukuki ve Siyasi Düzeyde Değerlendirme", 25.Yüzyıllında Hocalı Soykırımı Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, E- Kitap, S:3, Giresun, 2017 s.236-253.**
- Henckaerts, Jean-
Marke, Doswald-Beck
Louise: **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Uluslararası İnsancıl Hukuk Teamül (Örf Adet) Hukuku : C: I : Kurallar, İstanbul, Beta Basım, 2005.**
- İbrişimoğlu, Volkan: **"Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tarihi Gelişimi ve Daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kuruluşu, Yapısı ve Yetki Alanı", Fasikül Hukuk Dergisi, C:10, S:109, 2018, (Çevrimiçi) https://www.jurix.com.tr (Erişim Tarihi:25.01.2020), s.6-11.**
- "İkinci
Savaşı, Qarabağ
Vətən Virtual Qarabağ, (Çevrimiçi) <https://virtualkarabakh.az>
(Erişim Tarihi : 16.03.2021).

**Müharibəsi və ya
'Dəmir Yumruq'
Əməliyyatı":**

ICRC, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözləşmələri və Ek Protokolları: İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, S:42.

International Criminal Court: **"Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hasan Ahmad Al Bashir"**, Pre-Trial Chamber, 04.03.2009, p.71, s.24.

International Criminal Court: **"Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine"** (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 21.06.2021).

International Criminal Court: **Regulations of the Office of the Prosecutor**, 23 April 2009.

International Criminal Court : **"Situations and Cases/Investigations/Cote d'Ivoire"**, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 18.09.2021).

International Criminal Court: **"Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine"**, (Çevrimiçi), <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 21.06.2021).

International Criminal Court: **"Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation Palestine"**, (Çevrimiçi), <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi : 18.09.2021).

International Criminal Court: Decision on the **"Prosecution's Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19 (3) of the Statute"**, ICC-RoC46 (3)-01/18-37, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :19.09.2021).

International Criminal Court: **"Afghanistan : ICC Appeals Chamber authorises the opening of an investigation"** <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :19.09.2021).

International Criminal Court: **State of Palestine/Background**, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int> (Erişim Tarihi :26.09.2021).

International Criminal Court: **"Situation in Darfur, Sudan : The Prosecutor v.Bahar**

- Court: **Idriss Abu Garda**”, Case Information Sheet, ICC-02/05-02/09, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda>.
- Işıктаş, Süheyla: “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2015.
- Iusubov, Elvin: “**Hocalı Soykırımının Kırgızistandaki Etkileri**”, **25.Yüzyılda Hocalı Soykırımı. Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu**, E- Kitap, S:3, Giresun, 2017, s.191-206.
- Kanbur, Mehmet Nihat: “**Devletlerin Egemenlik Yetkisinin Etkisi Bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi**”, **e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S: 122, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.e-akademi.org> (Erişim Tarihi : 04.02.2021), s.1-31.
- Kamu Denetçiler Kurumu: “**Azerbaycan-Ermenistan Savaşında Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Rapor**” Ankara, 2020.
- Karaağaçlı, Abbas: “**Karabağ Sorunu ve Çözümüne Yönelik Eleştiriler**”, **25.Yüzyılda Hocalı Soykırımı, Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu**, E- Kitap, Giresun, S:3, 2017, s.118-133.
- Karakehya, Hakan: “**Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk**”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:57, S:2, 2008, (Çevrimiçi) <https://dergiler.ankara.edu.tr> (Erişim Tarihi : 25.01.2021), s.133-164.
- Karakuş, GirayAlp: “**Azerbaycan ve Türkiye Dış Politikası : Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Dış Politikaya Geçiş**”, **25.Yüzyılda Hocalı Soykırımı, Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu**, E- Kitap, Giresun, S:3, 2017, s.85-101.
- Kerimova, Bedire: “**İngiltere Dış Politikasında ‘Ermeni Sorunu’ ve Dağlık Karabağ**”, **III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri**, E-Kitap, Giresun, 2019, s.82-95.
- Khalilov, Anar: “**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu**” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

- Khojjoyan, Sara: **“Armenia Fired Iskander Missiles in Azeri War, Ex-Army Chief Says.”** Blomberg, 19 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com> (Erişim Tarihi :05.04.2021).
- Kılıç, Ali Şahin: **“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı bir İnceleme”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:58, S:3, 2009, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 28.01.2021), 616-657.
- Kul, Muhammet Celal: **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Tecavüz (Saldırı Suçu)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.
- Kurban, Vefa, Çümen, Nur: **“Tarihi ve Güncel Boyutları ile Karabağ”, Karabağ Zaferi: Kafkasya’da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline. , ULİSA**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, S:12, 2020, (Çevrimiçi) <https://aybu.edu.tr> (Erişim Tarihi : 04.03.2021). s.20-33.
- Kurşun, Günel: **101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2011.
- Mammedova, İrade: **“Karabağın işgalinin Azerbaycana ve Bütün Türk Dünyasına Verdiği Büyük İktisadi Zayıat”, III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri**, E-Kitap, Giresun, 2019, s.221-247.
- Moss, Lawrence: **“The UN Security Council and the International Criminal Court”**, Towards a More Principled Relationship, Friedrich Elbert Stiftung, 2012.
- Mustafayev, Ramil: **“Dağlık Karabağ Problemi”**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Nağı, Akif: **Qarabağ müharibəsi Qısa Tarix**, Bakı, Ağalarov Anar, 2014.
- Nissel, Alan: **“Continuing Crimes in the Rome Statute”**, Michigan Journal of International Law, C:25, S:3, 2004, s.654-655, (Çevrimiçi) <https://www.repository.law.umich.edu>. (Erişim Tarihi :18.09.2021).
- N.Show, Malcolm: **International Law**, 8.bs, Cambridge, Cambridge

University Press, 2017, çev.ed.İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk**, 8.bs, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.

“Ombudsman Sabina Aliyeva visited prisoners of war”: (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.az> (Erişim Tarihi :12.05.2021).

Organization for Security and Co-operation in Europe: **“Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group”**, 27 Eylül 2020, <https://www.osce.org/minsk-group> (Erişim Tarihi : 25.09.2021).

Ormanoğlu, Hatice Derya: **“Modern Devletin Bir unsuru Olarak Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:9, S:1, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 12.02.2021), s.245-274

Önok, Rıfat Murat: **Tarihi Perspektifleriyle Uluslararası Ceza Divanı**, Ankara, Turhan, 2003.

Özçelik, Sezai: **“Dağlık Karabağ Çatışması Analizi ve Barış Süreci”**, **Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-VII**, S:77, 2015, (Çevrimiçi) <https://researchgate.net> (Erişim Tarihi :09.03.2021), s.346-355.

Özkan, Arda: **“21.Yüzyılda Evrensel Yargı Kuruluşu Olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi : Usul Kurallar, Yargılamalar ve Uluslararası Suçlar”**, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:12, S:2, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 02.02.2021), s.175-195.

Özkaraman, Derya: **“Hocalı Soykırımı : Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları” Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

Özsoy, Bahar: **“Uluslararası İlişkilerde Aktörler ve Sorun Çözme Kapasiteleri, Dağlık Karabağ Örneği”**, **Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi**, Gaziantep, 2017, (Çevrimiçi) <https://researchgate.net> (Erişim Tarihi : 24.02.2021), s.75-91.

“Paşinyan : 13 Haziran 2021, BBC News, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com> (Erişim Tarihi : 25.06.2021).

**ərazilərin
xəritələrinin kiçik
bir hissəsi verilib,
Əliyev:Ermənistan
basdırdıqları
bütün minaların
xəritəsini
verməlidir.”:**

Pehlivan, Zühre Nur: **“Rusyanın Ermeni Devleti Kurma Politikası Sonucu :Karabağ Sorunu”**, Asia Minor Studies, C:4, S:8, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 23.02.2021), s.94-109.

Poyraz ,Yasin, Önen, Ömer Vehip: **“Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”**, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C:4, S:1, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi : 22.01.2021), s.187-202.

Rehimov, Ruslan: **“Azerbaycan Ermenistan’ın siviləri hedef alan saldırılarını AİHM’e götürdü”**, Anadolu Ajansı, 30 Ekim, 2020, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi : 1.04.2021).

Rehimov, Ruslan: **“Ermeniler Kelbecerdeki son günlerinde evleri ve ormanlık alanları ateşe verdi”**, Anadolu Agency, 14 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi :21.03.2021).

Roma Statüsü.

Rzalı, Nadir: **“Erməni Cinayətləri Hüquqi Sənədlərdə”**, 525.qəzet, 22 Ekim 2020, (Çevrimiçi) [https:// 525.az](https://525.az) (Erişim Tarihi : 20.03.2021).

Sadat, Leila Nadya: **“The İnternational Criminal Court: Past, Present and Future”**, Washington University in St. Louis School of Law, 2014, s.1-13.

Sağlam, Abdi: **“Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi”**, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C:6, S:20, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.taa.gov.tr> (Erişim Tarihi : 25.01.2020), s.567-595.

Sanchez, Nelson Camilo : çev. Serap Güneş: **“Kolombiya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve barış süreçleri için yeni bir yol mu?.”**, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2016, (Çevrimiçi) <https://hakikatadalethafiza.org>

(Erişim Tarihi : 3.04.2021).

- Sarıgüzel, Hacı: “**Uluslararası Ceza Mahkemesi**”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S:3, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 27.01.2021), s.230-273.
- Sarıkaya, Yalçın: “**44 Gün Savaşı : Azerbaycanın Karabağ Zaferi**”, **Türk Akademisi, Siyasi, Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, TASAV Rapor**, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.tasav.org> (Erişim Tarihi : 12.06.2021), s.1-44.
- Scheffer, David, Cox, Ashley: “**The Constitutionality of the Rome Statute of the International Criminal Court**”, **Journal of Criminal Law and Criminology**, C:98, S:3, 2008, s.982-1068.
- Sönmez, Uğur: “**Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi**” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.
- Sjöström, Marcus: “**The Initiation of an Investigation Proprio Motu by the Prosecutor of the ICC-A Reasonable Basis to Proceed?**”, **Uppsala University Department of Law**, Master’s Thesis in public International Law 30 ECTS, 2014, s.1-63.
- şen, Ersan: **Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009.
- Şıxalıyev, Emin Arif: “**Geosiyasi Maraqların Toqquşması Kontekstində Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Qarabağ Münaqiřəsi**”, Naxçıvan, Əcəmi, 2018.
- Tabanlı, Figen: “**Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği**” **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S:1, 2017, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 12.02.2021)s.79-104.
- The Office of the Prosecutor: **Policy Paper Preliminary Examination**, 2013.
- The Office of the Prosecutor: **Policy Paper on the Interest of Justice**, 2007.
- Tombul, Didem: “**Roma Statüsünün 20.Yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi**”, **Suç ve Ceza Dergisi**, S:4, 2019,

<https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi :27.01.2021), s.129-167.

Topal, Ahmet Hamdi: **“Uluslararası Ceza Mahkemesinin Mavi Marmara Kararı ve Kararın Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C:21, S:2, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :27.04.2021), s.481-508.

Töngür, Ali Rıza: **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku**, İstanbul, Kazancı Yayınları, 2005.

Tuncel, Turgut Kerem: **“Güney Kafkasyada 2-5 nisan 2016’da Yaşanan 4 gün Savaşı”**, Ermeni Araştırmaları, Rapor, S:53, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi : 15.03.2021), s.301-338.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (TBMMİHK): **“Ermenistanın Azerbaycana Saldırması İle Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye’deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumuna İlişkin Rapor”**, 2021.

Tüysüzöğlu, Göktürk: **“Ermenistanda siyasal değişim emareleri.”**, Anadolu Agency, 22 Aralık 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi : 21.03.2021).

Uçak, Salih: **“Tarih, Ders Almayanlar İçin Tekerrürden İbaretir”**, 25.Yüzyılında Hocalı Soykırımı, Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu, E- Kitap, Giresun, S:3, 2017,s.65-77.

Ulusoy, Orçun: **Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Ankara, İnsan Hakları Gündemi, 2008.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Michelle Bachelet: **“Nogorno -Karabakh conflict : Bachelet warns of possible war crimes as attacks continue in populated areas”**, 2 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org> (Erişim Tarihi :04.04.2021).

United Nations: **Use of Weapons of Mass Destruction Should Be Included in Criminal Court’s Definition of War Crimes, Say Several Conference Speakers”**, L/2882, 18 Temmuz 1998.

United Nations Security Council: “S/RES/822(1993)” 30 April 1993.

United Nations Security Council: “S/RES/853(1993)” 29 July 1993.

United Nations Security Council: “S/RES/874(1993)” 14 October 1993.

United Nations Security Council: “S/RES/884(1993)” 12 November 1993.

“UN rights chief warns of possible war crimes in Naghorno-Karabakh Conflict.”: UN News, 2 Kasım 2020, (Çevirimiçi) <https://news.un.org> (Erişim Tarihi : 19.03.2021).

Uygun, Sevim: “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüskök Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Uzun, Elif: “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:3, S:2, 2003, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi: 26.01.2021), s.25-48.

Ünal, Serdal: “26 Yıldır Topraklarına Dönmeyi Bekliyorlar Karabağda Ermeni Zulmüne Uğrayan Yaklaşık 1 Milyon Azeri Türk, 14 Yıldır Azerbaycanda Topraklarına Geri Dönecekleri Günü Bekliyor”, **III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri**, E-Kitap, Giresun, 2019, s.96-109.

Vaid, Kaveri: “Discretion Operationalized Through Law : Proprio Motu Decision-Making At The International Criminal Court”, **Florida Journal of International Law**, C:25, S:3, 2013, s.360-418.

Yasin, Muzaffer Aslan: **Teoride ve Uygulamada Savaş Suçu**, 3.bsk, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2016.

Yavuz, Tolgahan Alp: “Soykırım Suçu”, **Journal of Naval Sciences and Engineering**, C:5, S:1, 2009, (Çevrimiçi)

- <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :30.01.2021), s.49-61.
- Yılmaz, Reha: **“Kafkasyada Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu” Çankırı Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, C:2, S:1, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com> (Erişim Tarihi : 08.02.2021), s.71-90.
- Zeineddin, Anas: **“Uluslararası Ceza Mahkemesi İçtihatları Kapsamında Filistin Sorunu” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Zorlu, Süleyman, Emre: **“Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri”**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:2, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi :12.02.2021), s.111-150.
- “Qarabağın Tarixi/1920-1980.illər”**: **Virtual Qarabağ**, (Çevrimiçi) <https://www.virtualkarabakh.az> (Erişim Tarihi : 07.03.2021).
- Qasim, Suhad Othman: **“Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” Doğu Akdeniz Üniversitesi**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, 2014.
- Quliyeva, Xatire: **“Bəşəri Hisslərin Məhvinə Hesablanmış Cinayət Xocalı Soyqırımı”**, 25.Yüzyılında Hocalı Soyqırımı, Uluslararası Hocalı Soyqırımı Sempozyumu, E- Kitap, Giresun, S:3, 2017, s.78-84.
- Əbilov, Ataxan: **“Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi və İnsan Haqları Düşmənlərinin Təqibi”**, **Musavat.az**, 20.06.2016, (çevrimiçi) <https://www.musavat.az> (Erişim Tarihi : 04.11.2021).
- “4 aprel Azərbaycan üçün dörd günlük şərəfli müharibənin ildönümüdür.”**: **TRT Azərbaycan**, 03 Aprel 2020, (Çevrimiçi) <https://www.trt.net.tr> (Erişim Tarihi : 16.03.2021).